

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાકુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટિએ
તૈયાર કરેલી

છટ્ટી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર સીમાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઠ
બંને રીતે; કવિતાના અન્વય; કવિતાની
સમજૂતી; પાઠના સવાલ તથા સોર)

અપનાર—એસ.એ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.લ.

અપનાર—એસ.એ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.લ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—સોલિયાર-મુરેત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૨૫ના રૂપમા એકટ મુજબ રજીસ્ટર્ડ છે.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ ની.

છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી “કરમ” સિટીંગ પ્રેસ.

૧૧-૩

આશાના પુ. ઉપર ટાંક પાસે—

સંવત ૧૯૮૫] કિંમત રૂ ૦-૯-૦ [સને ૧૯૨૬

૧૨૬૨૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-અંગક
૧૪૬૪૪

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક: ૧૪૬૪૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ હાથી ચોપડીના અર્થ

વિષય મી ૪૫ : ૮૬૧ : ૬ : ૭ : ૭ : ૭

— મેક્સ સ્પી. ડી. જાહ એન્ડ કો. કૃત.

છટ્ટી ઓપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

કર્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ; કરજ; ધર્મ

પ્રત્યે=તરફ; સાથે

પૂજ્ય=પૂજવા લાયક

નમન કરવું=નમવું; પગે લાગવું

અનેક=(અન=નહિ+એક)=એક નહિ

એટલે ધણાજ

દુઃખ=આપદા; પીડા, (દુઃખ તથા

પ્રકારના છે, આધિ=મનની પીડા;

વ્યાધિ=શરીરની પીડા; ઉપાધિ=

બહારથી આવેલી પીડા)

સ્તન=થાન; ધાધ;

અગણિત=(અ=નહિ+ગણિત)=નહિ

ગણી શકાય એટલા; ધણાજ

અણુચિત્તવ્યા=(અણુ=નહિ+ચિત્તવ્યા

=ધાર્યા)=અણુધાર્યા

અસંખ્ય=(અ=નહિ+સંખ્ય=સંખ્યા)

=સંખ્યા વગરના એટલે ધણાજ

પાળનાર=(પાલ=પાલણુ+નાર=ર-

નાર)=પાલણુ કરનાર.

સ્મરણુ=ધ્યાન; ભક્તિ

સૂર્યમંડળ=સૂર્ય અને તેની આસપાસ ફરનારા ગ્રહો

ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરતા ગોળા.

(એ તવ છે)

ઉપગ્રહ=(ઉપ+ગ્રહ)=મુખ્ય ગ્રહની

આસપાસ ફરનારા નાનો ગ્રહ

નિયમિત=(નિયમ+મિત=વાળો)=

નિયમ પ્રમાણે

ભ્રમણ કરે છે=ફરે છે; ભટકે છે

અગાધ=(અ=નહિ+ગાધ=છાછડું)

=ધણું ઉડું; અપાર; અથાગ;

ગહન

મસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ

પઢવાનું મકાન

અગિઆરી=(સંસ્કૃત અગ્યાગાર;

અગ્નિ=દેવતા+આગાર=સ્થળ)

પારસીઓના આતશબેહરામ

પૂજવાની જગા

દેવળ=ખ્રિસ્તીઓનું પ્રાર્થના કરવાનું

મકાન

સંતાન=છેપાં છોકરાં; વસ્તાર

૨] પહેલી ચોપડીના ડિક્ટેશન શિક્ષક અહીં આના.

પરિવારઘકુટુંબ ઠપ્પીસો; ખટસો
મરકી=ધણાં માથુસ મરી જાય
એવો રોગ; કોલેરા; શીતળા;
પ્લેગ વગેરે

દુષ્કાળ=દુષ્કાળ ઉપરથી (દુષ્=નકારો
+કાળ=વખત) અનાજ પાણી
મોંઘા મળે એવો વખવ

સદ્વિચાર=(સદ્=સારા+વિચાર)
સારા વિચાર

દિલાસો=ધીરજ

પારિસ=ફ્રાન્સ દેશનું મુખ્ય શહેર
(એ આખી દુનિયામાં સૈથી
સુંદર શહેર છે)

મોટા મનથી=કદાર દિલથી

આપણુને નહિ હોય તો આપણા

પાડોશીને હજ્જે=મતલબ કે આપણી

પાસે નહિ હોય પણ આપણા

પાડોશી પાસે હોય તો કોઇક

દિવસ આપણુને ખપ લાગે.

કહેવત=કહેતી; અનુભવ સિદ્ધ વાક્ય

હિતકર=(હિત=મહત્ત્વ+કર=કરનાર)

બહુ કરનાર

આરોગ્ય=સુખાકારી, તનદુરસ્તી

આહાર=ખાવાનું

વિહાર=ફરવા હરવાની મોજ

ખાવાને માટે જીવવાનું નથી=ખાધ

પી એજાઆરામ માટે જીવવાનું

નથી પણ જીવવાને માટેજ ખાવું

જ જોઇએ. મતલબ કે અતિશય

અને ભારે પદાર્થ ખાવા નહિ.

મર્મ=કુપો ભદ્ર; ગુસ્સ વાત

પવિત્ર=નિર્મળ શુદ્ધ; પાપ વગરનું,

નજર આગળ રાખી=મનમાં ખડા

વર્તન=ચાલ [કરી.

બ્રષ્ટ કરવું=અપવિત્ર કરવું; બગાડવું.

વખતને નકામો જવા દેવો નહિ=

સારા કામમાં વખત ગાળવો.

તરંગે=વિચારો પર વિચાર

વિચારવા=મનન કરવા

સત્પુરુષ=(સત્=સારો+પુરુષ)=સારા

માથુસ

સમાગમ=(સમ=સાથે+આગમ=

આવવું)=મેળાપ; મુલાકાત

સાર—માથુસની મુખ્ય ફરજ તથા પ્રકારની છે. (૧)
પરમેશ્વર પ્રત્યે. (૨) પાડોશી પ્રત્યે. (૩) પોતાના પ્રત્યે.

બીજી ચોપડીના “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આના [૩

પાઠ ૨.

દિલ્હી=જમના નદીપર હાલની
રાજધાનીનું શહેર છે. (હોંદુ અને
મુસલમાનની રાજધાનીનું શહેર
હતું. એમાં ૧૮૭૭, ૧૯૦૨ ને
૧૯૧૧ માં દરબાર ભરાયો હતો.)
વેપારની ધમાલવાળા=અહોબા વેપાર
કરનારા
પુરાણુ=જુનું; અગાઉનું
ખડેર=પડી ગએલી ધમારતો.
શાહજહાનાબાદ=(શાહજહાં+આબાદ
=રસાવેલું)=શાહજહાંએ વસાવેલું તે
ધમારત=ઉંચી બાંધેલી નીચું મોડું ધર
ભુમટ=અર્ધ જોળ શિખરવાળું ઢાંકણ;
ગુબજ
અરબીશ્વેષો=અરબી ભાષામાં પતથર-
માં કાતરેલાં લખાણ.
કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ પુસ્તક
મહેલાત=અવ્ય મકાનો
દિવાને આમ=રૈયત અથવા સાધરણ
વર્ગના લોક માટે કચેરી ભરવાનું
મકાન
દિવાને ખાસ=અમીર ઉમરાવોને
માટે કચેરી ભરવાનું મકાન

બેગમો=પાદશાહની સ્ત્રીઓ
બીબીઓ=અમીરીની સ્ત્રીઓ
હમામખાનું=(હમામ=નાહવાનું+ખાનું
=ઠેકાણું)=નાહવાનું ઠેકાણું
હાજ=છોટી બાધેશો કુંડ
હેરત=અચબો; નવાહ; અચરતી
જળહળી રહેલી=પ્રકાશેલી; અંજકાટ
મારી રહેલી
મયુરાસન=(મયુર=મોર+આસન=
બેઠક)=મોરના આકારની બેઠક.
(એમાં હીરા, માણિક વગેરે જડા-
બ્યાં હતાં. એની કિંમત ટાવર-
પર નામના યુરોપી ઝવેરીએ
સાડા છ કરોડની કરી હતી)
હેવાલ=ખ્યાન; વૃત્તાંત
ખ્યાલ=ધારણા; અટકળ
શરાફ=હુડી, બ્યાણ વગેરે કરનાર
પેઢી=શરાફની દુકાન
દિલ્હીગર=દિલ્હીના વતની
જમા થએલા=બેગા થએલા
સલતનત=રાજ્ય સત્તા; હકુમત;
પાદશાહી
એશઆરામ=મેજબશઆ

૪] ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

નિરુધમી=(નિરૂ=નહિ=ઉધમન+ધ=
વાળો) ધંધા વગરનો
નવાણુ=પાણીની જગાઓ; જેવા કે
કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે
જગ જાહેર=દુનિયામાં પ્રખ્યાત
કુતુબમિનાર=કુતુબુદ્દીને બંધાવેલો
મિનારો *
લાટ=ઉંચો સ્તંભ
અશોક=ચંદ્રગુપ્તનો પૌત્ર; મિંદુ-
સારનો પુત્ર (એણે બૌદ્ધ ધર્મને
આશરો આપ્યો હતો)
હજારો=કબર; રોજો; મિનારો
હૃદયભેદક=વાંચતાં અફસોસ થાય
એવો
વેધશાળા=આકાશી પદાર્થોની ગતિ

વગેરે જેવાની જગા.
મજલા=માળ
અટક=આધા; પથુ; નિયમ; પ્રતિજ્ઞા
વૃંદાવન=ગોકુલની પાસેનું વન;
(જ્યાં શ્રીકૃષ્ણે લીલા કરી હતી તે)
જ્યસ્તંભ=જીતનો ચાંબલો; કીર્તિ-
ઢાળેલો=નાખેલો; દાટેલો [સ્તંભ
મહુમ=સ્વર્ગવાસી; અગાઉ થએલા
કૈસરેહિદ=હિંદનો સિંહ. એ નામનો
ઇલકાબ છે.
જંગી=ધણોજ મોટો
રાજ્યાભિષેક=(રાજ્ય=રાજન+અ-
ભિષેક+નવા રાજપર દૂધ પાણીની
જે ધારા કરવી તે)=રાજ્યએ તખ્ત-
નશીન થવું તે

સવાલ—દિલ્હીમાં જેવા લાયક મકાનો ક્યાં મ્યાં છે અને તે
કાણે બંધાવેલાં? દિલ્હી નામ શા આધારે પડ્યું? દિલ્હીનો કયો ભાગ
જેતાં અચબો લાગે છે? મયુરાસન વિષે શું જાણો છો? દિલ્હીમાં
દરબાર કયા કયા સનમાં બરાબો હતો? જુમામસીદ, કુતુબમિનાર,
જ્યસ્તંભ વિષે શું જાણો છો? હિંદની હાલની રાજધાનીનું જાહેર કયું?

પાઠ ૩.

પરાક્રમ=ત્રોકામાં જશ મળે એવું
કામ કરવાનું સામર્થ્ય તે

દળ=લશ્કર; સેના
મહારથી=મોટો જોરાવર લડવૈયો
ધૂસી ગયો=હાખલ થયો

ચાથી ચાપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ચાર આના. [૫

વાદળ=જુથ; ટાળું
 ચીરી=વિખેરી; કાપી નાખી
 પ્રતાપી=પરાક્રમી
 દાખવવામાં=અતાવવામાં
 પાછી પાની કરવી=કાયરપાણું
 અતાવવું.
 હક=અખત્યાર; દાવો; માલકી
 સહાયક=(સહાય=મદદ+અક=કરનાર)
 =મદદ કરનાર
 નીમકહલાલી=જેનું અન્ન ખાવું
 તેનું સાર કરવું તે; કૃતચતા
 લાલી=તેજ; શૌર્ય
 પૂર્વજ=(પૂર્વ=પહેલાં+જ=જન્મેલા)
 આપદાદા
 છાપ=મેળવલી કીર્તિ
 ચાવવ્યંદ્રદિવાદરૈ=કાયમ;
 હયાત; સૂર્ય ચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી
 સાચરે=પથારીએ
 રોળ=કેર
 તુંબડા=ઢોલકાં; માથાં
 અડકતે ચડતાં=અટવાઈને આવતા
 તરવાર તાણી તૂટ્યા છે=તરવાર
 લાઇ ધૂમે છે

આણી હેલી કાપી છે=તીરનો
 વરસાદ વરસાવ્યો છે
 માણમૂળા=માણમૂળા જેવા;
 કમતાકાતવાળા
 જીડી પડ્યા છે=ધસીને દોડ્યા છે
 વિસામો લેવાની=ઢીલ કરવાની
 ઝાઝેર=ધણું
 પગ વાળવાનો=નચિતે ખેસવાનો
 કારમી=ભયંકર; બિહામણી
 કાકિઆરી=ચીસ
 કાયાનો ધર્મ=શરીરનું બાન
 વાયુવેગે=પવન જેટલી ઝડપે
 સંચરી=જઇ
 હર=શિવ
 શર=આણુ; તીર
 ટંકાર=અવાજ
 સંહાર=નાશ
 કારમો=ભયંકર
 જેર કરો=તાપે કરો
 જોધ=જોડા; લડવૈયા
 મદો=પુરુષો; બહાદુરો; શૂરવીરો
 સિસોદીઓ, તુંવાર; જાલા; સહુઅરા
 =એ રજપુત કુળની શાખાઓ છે.

૬] પાંચમી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક ચાર આના.

પાવ=પગ
 પાવ પાછો ન ધરો=પાછા ન હકો.
 ચેતક=પ્રતાપના ઘોડાતું નામ
 ધાવ=ફટકો
 પિતૃ=પિતા
 પંડ=પિંડ
 મહી=પૃથ્વી
 ફેર ન મળે=નકકી; અચિત
 લા'વ=લાહવો; ઓરીસો
 દુર્લભ=(દુર્+લભ=)=મળવું કઠણ
 દાવ=વખત
 તલપાવી=કુદકો મરાવી
 હોદ્દો=છત્રીનાળી અંબાડી
 નિરંકુશ=(નિરં+નહિ+અંકુશ=દાખ)
 =દાખ વગરનો; સ્વતંત્ર
 વકરાએલા=ખીજવાયલા
 દારણુ=મોટું; જાણું; ભયંકર

ઈંદ્રાસન=(ઈંદ્ર+આસન)=ઈંદ્રતું
 આસન
 મહિમાવાન=મોટાઈવાળું
 વિધાતા=બ્રહ્મા
 મિથ્યા થવાનો=મટવાનો
 ઉલટેલાં=સામા થએલાં
 અળગુ=આધું; દુર
 પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ=જીવ+ધાત=હત્યા
 =અક=કરનાર)=મરણુ નીપજે તેવો
 વિમનમાં પગ મૂકતો થોભાવો=
 સ્વર્ગે જતો અટકાવો
 સાહિત્ય=હથિયાર
 અંધારા ઉલેચવાનાં થશે=મહેનત
 ફાગટ જશે.
 મરદાની=મરદાઈ; બહાદુરી
 વિલંબ=વાર; ટીલ
 પૂર્ણ પરાક્રમ=પુરેપુરી બહાદુરી

અનુવચ—સિસોદીઆ, ધનુષનો ટંકાર કરી શર વાવરો, તુંવાર તરવારે કરી શત્રુનો સંહાર કરો. (૧) ઝાલા, કારમા કોષ કરી ભાલા વાવરો, સહુજરા સાવધ રહીને મહા જોધ જોર કરો. (૨) મહો પાછો પાવ ન ધરો અને નામ અમર કરો; પ્રતાપ ચેતક ઠેકવી, સલીમ શિર ધાવ દે છે. (૩) પુરુષો પગ પાછો પડે, તો પિતૃ પંડ લે નહિ; જુદામાં જય કીધા ચકી નવ ખંડમાં કીર્તિ રહે છે. (૪) મહી વિષે ગરવાનું

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રજી શિક્ષણનાં મનોચલન પાંચ આના. [૭

છે. એમાં ફેર ન મળે, ક્ષત્રી મરદો જીવમાં તન તળે, પણ ઘેર મરે નહિ. (૫) ઓ! શૂરા સિસોદીઆ આ દુર્લભ દાવ આપ્યો છે પ્રતાપને જશ આપો ને કીર્તિનો ભાવ લો. (૬)

સમજાવતી—હે સિસોદીઆ. રજપુતો! કામઠાનો અવાજ કરી બાણ વાપરો. હે! તુંવાર રજપુતો તરવારથી દુશ્મનોનો નાશ કરો. (૧) હે! જાલા રજપુતો બચકર ક્રોધ કરીને જાલા વવરો; સલુંધરા સાવધ રહી મોટા લડવૈયા તાબે કરો. (૨) બહાદુરો પાછી પાની ન કરો. (પીઠ ન બતાવો) અને તમારું નામ અમર કરો. પ્રતાપસિંહ સલીમના માથા પર ફટકો મારે છે. (૩) હે! શૂરવીરો પીઠ બતાવીએ તો પિતા પિંડ લે નહિ. (પિતા નાપુત્ર થાય) લડાઈમાં જીત મેળવ્યાથી આખી પૃથ્વીમાં આમર (કાયમ) રહે છે. (૪) પૃથ્વીમાં જન્મ કરીને (નકકી) મરવાનું છે. એમાં લગાર પણ ફરક નથી, ક્ષત્રી મરદો લડાઈમાં મરે છે, પણ ઘેર મરતા નથી. (૫) ઓ શૂરવીર સિસોદીઆ રજપુતો કે આવો ફરી ન મળે એવો આ વખત આપ્યો છે. પ્રતાપસિંહને આખર આપો અને તમે આમર મેળવો. (૬)

સાર—હે મેઘાં ધણીનું બલું ધચ્છું.

પાઠ ૪.

કુદરતનું વર્ણન
દીસંત=દેખાય.
મંગળકારી=(મંગળ+
કાર+મ) આનંદદાયક
પરિતાપ=(પરિ+આરે
તરફથી+તાપ=દુઃખ)
=પુરેપુરે દુઃખ

નિવારી=મટાડી
મધુર=મીઠી
કોમળ=નાળુક; સુંદર
શી=કેવી
તરુવર=(તરુ+વર)=મોટા
ઝાડ
અમૃત=મિઠાશ
ગ્રીભે=ભે; આળે

રસીયું=ઓપ ચઢાવ્યું
પરમ=મોટું
શોભન=શોભનાર
શોભન=શલ્યાવનાર
શોચન=આપ; નેણું
સ્વર=સૂર; અવાજ
સરિતા=નદી
મલિનતા=મેઘાપણું;

૮] મુરત શહેરનો જૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.

મંદકી	વિરામતાં=આરામ લેતાં;	ગાજતી=વાગતી
સમાવતી=મટાડતી	શાંત થતાં	પથિક=(પથ+ઇક)
શશી=ચંદ્ર; ચંદ્રમા	નાવડી=નાની હોડી	વટેમાગુ; રસ્તે જનાર
અંતર=મન	ધવળ=સફેદ; ધોળું	ઝોઢણુ=ઝોઢવાનું લુગડું
વિહારતો=વાતો; મોજ	ખળખળ=ખળખળ	બ્રાંત=ખોટા વિચાર
કરતો	નાવિક=ખલાસી	શાંતિ=જંપ
લેરી=લહેર; તરંગ	સમો=વખત	ત્રાસ=ખીક
પસારતો=ફેલાવતો	વાગોળતા=મોંમાં પાછું	નિવાસ=રહેઠાણ
હરે=લઈ લે	લાવી આવતા	સકળ=અધી
મુરણ=પુરું	કદીય=કદી	રચના=શોભા
વાસીત=(વાસ+ઇત)	શીંગડી=નાના નાળુક	કચરતી=ખોલતી
=વાસવાળું; સુમધીદાર	શીંગડાં	કીરતી=વખાણુ; રતુતિ
અમ=થાક	કંઠની=ગળામાંની	કરતા=કરનાર; પરમેશ્વર

અનવય—જંગલ મંગળકારી દીસંત, મનુષ્યના પરિતાપ નિવારી કોમળ મધુર ચંદની શી ખીલે (છે!) સહુ તરુવરે અમૃતને ઝીલે (છે) (૧) બધું વન રૂપેરી રસે રસીયું (હોય તેવું) પરમ શોભન (અને લોચને લોભન (જણાય છે) મીઠો સ્વર કરતી જતી સરિતા મલિનતા (અને) તાપ સમાવતી, (૨) (નદીના) જળે ચંદ્રતણા કીરણો રમતાં (જણાય છે. વળી) વિહારતો શીતળ મંદ પવન જળ મહીં ઝીણી લેરી પસારતો જાય છે તેથી શશી તણી છખી અંતર ઉછળે છે. (૩) (તે પવન) વન (નાં) ફૂલોની ધણી સુગંધી હરે (છે ને તે વડે) તે વનને પુરણ વાસિત કરે (છે) દિવસના અંતિમે શ્રમ પામતાં પશુ પંખી (ત્યાં) છુપી ગયાં (ને) વિરામતાં (જણાય છે) (૪) નદી મહીં જળ કાપતી

નાવડી (નો) સફેદ સઢ અતિ પવને પુલ્યો (છે) અરે એતું ઉદર વિશાળ હશે (તેથી) અરે ધવળ વસ્ત્રથી ઢાંકા દીધું (છે) (૫) જળમાં બળળ બહુ જાણ્યું થતા; (અને) બહુ શ્રમથી નાવિક હાંફતા (ને) સમો જતાં નદી તીરે ગાડી છુટી (છે તેના) બળદ બેસી શું ધાસ વાગોળતા ! (૬) ઠદીય વાંકડી શીંગડી ડોલતી (જણાય છે) કંઠની ધાંટડી મધુર વાજતી (સંભળાય છે ને) પચિક બયની બ્રાંત તજ નિરાંતે ઝોઢણુ તાણી (ને) સૂઈ ગયાં. (૭) અહીં શાંતિ નિવાસ કરી રહી (છે તેથી) અહીં તો જન ત્રાસ વિસરતા, આ સકળ રણિઆમણી રચના (પોતના) કરતા તણી કીરતી ઉચરતી. (૮)

સમજુતી—જંગલ આનંદદાયક દેખાય છે. માણસોનાં દુઃખને મટાડી આ મધુર કોમળ ચાંદની કેવી શોભી રહી છે ! અષાં આડ અમૃતને ઝીંચે છે અર્થાત્ ચંદ્રિકાને ધારણુ કરે છે. (૧) બધું વન રૂપાના રસવડે (ચંદ્રિકાથી) રસી લીધું ન હોય ! મતલબ કે રૂપેરી ચાંદની પૂર્ણ પ્રકાશી રહી છે. એવું જે ધણું શોભિતું ને આંખને લલચાવનાર છે અર્થાત્ આવી લલિત શોભા આંખમાં લોખ ઉત્પન્ન કરે છે એટલે જાણે જોયાજ કરીએ એવી આંખને ઈચ્છા થાય છે. મધુર અવાજ કરતી નદી મેલાપણું (મેલ) અને તાપ શાંત કરતી. (૨) નદીના પાણીમાં ચંદ્રનાં કિરણુ રમતાં જણાય છે, વળી મોજમાં વાતો ઠડો ધીમે પવન પાણીમાં ઝીણા તરંગો હલાવતો જાય છે તેથી ચંદ્રમાની છબી ઉછળતી હોયની ! એવું આપણા મનમાં લાગે છે. (૩) તે પવન વનમાંનાં ફૂલોની ધણી સુવાસ લાઇ લે છે, ને તે વડે તે (પવન) જંમલને પુરેપુરું સુગંધીદાર કરે છે. દિવસની ધણી મહેનતથી ચાકેલા પશુપંખી ત્યાં છુપાઇ જઇને આરામ પામતા જણાય છે. (૪) નદીમાં

૧૦] પહેલા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ૧૧૧ આના.

પાણી કાપતી જતી હોડીનો ધોળો સઢ ધણા પવનથી ધ્રુમેલો જણાય છે, અરે એનું પેટ મોટું હશે તેથી ખરેખર ધોળા લુગડાથી તેને ઢાંકી દીધું છે. (૫) હોડીના ચાલવાથી પાણીમાં ખળખળ ધણા શબ્દ થતા અને ધણી મહેનતથી ખલાસીઓ ઢાંકતા હતા; વખત થઇ જવાને લીધે નદી કિનારે ગાડી છુટી છે. તેના બળદ એસીને કેવા ધાસ વાગેલો છે. (૬) કદી તે બળદોની વાંકી શીંગડીઓ હાલતી જણાય છે અને ગળામાંની ઘંટડી મધુર અવાજથી વાગતી સંભળાય છે. વટેમાર્ગીઓ ખીકનો ખોટો વિચાર છોડી દઇને નચિતે સોડતાણીને સૂઇ ગયાં છે. (૭) અહીંઆં શાંતિ (શીતળતા) રહેઠાણ કરી રહી છે તેથી અહીંઆ તો માણસ ખીક ભૂલી જાય છે; આ બધી શોભાયમાન બનાવટ જાણે બનાવનારની (પરમેશ્વરની) આયત્ર બોલતી હોયની ! મતલબ કે પરમેશ્વરની અગાધ શક્તિનું બાન કરાવતી હોયની ! (૮)

પાઠ ૫.

સંસ્કૃત=સંસ્કાર પામેલી; શુદ્ધ અને
સુંદર થએલી

સમુદ્ધ=જથ્થા; વર્ગ

સાક્ષર=વિદ્વાન

સંસ્કાર પામેલી=શુદ્ધ ને સુંદર થએલી

પુરોહિત=કુળ ગોર

પુસ્તુ=અફઘાનિસ્તાનમાં બોલાતીભાષા

વંશપરંપરા=પેઢી ધર પેઢી

વિદ્વતા=(વદ્ધ ધાતુ=જાણવું)=

પડિતાઇ

પ્રાકૃત=પ્રાકૃતિ જન્ય; અસંસ્કૃત; આદ્ય

પવિત્ર પુસ્તકો=ધર્મનાં ગ્રંથો

ભાષાંતર=તરંગુમો; ખીજી ભાષામાં

નકલ

નિરાળી=જુદી; નોખી

સવાલ—હિંદુસ્તાનની ભાષાના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? વધારે અગત્યની ભાષા કઇ છે અને શા માટે ? હિંદુસ્તાનમાં બોલાતી મુખ્ય ભાષાઓનો નકશો ચીતરો.

બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” એ આના. [૧૧]

પાઠ ૬.

પૂછ=પૂછે છે

પાતશાહ=પાદશાહ (અલાઉદ્દીન)

ધર્સી=એવી

ગુજરાતી=ગુજરાત

કહીધ=કહ

કિસી=કેવી

કિસ્યૂં=કેવાં છે

માંગલહુર=માંગરોળ; એ કાઠિઆ-

વાડમાં એક જાહેર છે

અણુહલપુર=અણુહિલપુર

ઝાલાવાડી=ઝાલાવાડના

સુરક=સોરક; સૌરાષ્ટ્ર

છિ કિસી=કેવી છે

છાયા=ભાસ

અપખંશ=મૂળ અખંડનું ચએહું

અશુદ્ધ રૂપાંતર; વિકાર પામેલી

નિકટ=ઘાડો; નજીકનો; પાસેનો

રોડું=માંગેલી ઇટનો કટકો

પોચકું=જરા જેટલું

ટાપર=હાંસલું; વાસણ

ધાગો=દોરા

વકરભેડ=એક, બેને માટે મિલ્લી

દંડાની રમતમાં વપરાય છે

(એ અખંદો દ્રાવિડ ભાષાના છે)

ચલણી=વપરાતા

રદિ=રિવાજ

ઉચ્ચાર=ખોલ

સંક્ષેપ=ટુંકા

માસિક=(માસ+ઈક)=દર માસે નીક-

ળતું ચોપાનીઈ

પાઠ ૭.

સંપ=એકમત; ઐક્ય

ઉદ્દેશ=હેતુ; મતલબ

સુધારાવટ=(સુધારા+વટ) સુધારાપણું.

રાજ્ય પ્રકરણ=રાજ્યવહીવટ

ડગલે ડગલે=વારે ધડીએ

કુસંપ=(કુ+સંપ) અણુબનાવ

વણુસાડે=બગાડે

ફળેતી=ગેરઆખર

વિધ્ન=હરકત

ધાલમેલ=ગરબડ; પ્રપંચ

પ્રકૃષ્ટિત=આનંદી

બરકત=લાભ; ફાયદો; કૃપા; પુણ્ય

હોવું તે

ચિઠીઆપણું=ખીજવાટ; બળિએલપણું.

૧૨] ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” રાા આના.

સંપીલા=(સંપ+ધલા)=સંપવાળા	ધાર=માન; સમજ
દ્રોહ=વેર યુદ્ધિ; અપકાર	દૈવ=નસીય
રાજ્યદ્રોહ=રાજ્ય પ્રત્યે વેરયુદ્ધિ	આર=આરો; છેડો
રાખવી તે	કુવે'મ=ખોટા વહેમ
તૂટ=જુઠાણું; તરકટ; તોફાન	મત્સર=અદેખાધ; કીનો; દેષ
ધર્મઠગ=ધર્મનો ડોળ કરી ઠગનાર	આકરી=ખરાબ; માઠી
ઉપદ્રવ=હરકત; પીડા; ઇગ્ગ	સુસંપ=(સુ+સંપ) સારો સંપ
અહિત=(અ+હિત)=અકલ્યાણ; યુર	જંપ=શાન્તિ
દાઝ=લાગણી; યજ્ઞતરા; દયા	પડી=પડીકું

અનવય—હું દીલમાં દાઝ ધરું છું અને દેશીને વિનંતી કરું છું, વળી ખરેખર કહું છું એમાં લેશ જીકું ન ધાર. બહુ સુરાજ તો કુસંપથી સહુ તૂટી ગયાંજ; હું શું દૈવ વાત કહું છું કે દુઃખનો આરો નહિ રે, કુવહેમ, મત્સરે કરી આવી આકરી દશા યધજ, સુસંપની પડી વિના રોગ ભાર ન જશેરે, માટે કુસંપને નસાડવાને, સુસંપ જગાડવાને; અને જંપનેજ વધારવાને ઝટ લઇ તું વિચાર રે. (૧)

સમજુતી—મને મનમાં દયા આવે છે અને તેથી હું દેશીઓને અરજ કરું છું કે હું ખરેખર કહું છું તેમાં જરા પણ જીકું માનશે નહિ, ધણા સારા રાજ્ય તો અણુઅનાવથી બધા નાશ પામ્યા. હું નસીયની શી વાત કહું કે દુઃખનો છેડોજ નહિ. ખોટા વહેમ અને અદેખાધએ કરી આપણી આવી યુરી હાલત યધ છે, સારા સંપની પડી વગર દુઃખથી રોગનો ભાર જશે નહિ. માટે કુસંપને હાંકી કાઢવાને, સારા સંપ ફેલાવવાને, અને શાંતિ વધારવાને તું જલદી વિચાર કર. (૧)

ચોથા ઘોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૧૩]

પાઠ ૮.

એકાંત=નર્થો વાસ

હાસ્ય વિનોદ=આનંદની ને હસવાની
વાતચીત

પ્રુદાવંદ=મોટા સાહેબ (મોટા દરજ્જા
વાળાને અરજ કરતાં વપરાય છે)

એક વચની=ખોલેલું પાળનાર
તકસીર=ચુનોદ; વાંક; અપરાધ
ચેતી=સમજી

જહાંપનાંદ=(જહાં=દુનિયા+પનાંદ=
રક્ષણ કરનાર)=દુનિયાનું રક્ષણ
કરનાર. મોઝે=પાદશાહ

તાજુખ=અચરજ; નવાઇ

એકનો બે થયો નહિ=માન્યું નહિ

સૂચના=આગમચેતી

કનડે છે=હેરાન કરે છે

ખો=સત; કુટેવ

ટળવળે=વળખાં મારે

દમ સુકાઈ જશે=પાયમાલ થઈ જશે

ગત=સ્થિતિ

રકઝક=વાદવિવાદ; તકરાર

અનદાતા=(અન=અનાજ+દાતા=

આપનાર)=જીવાડનાર

ખાર્વીંદ=હાકેમ; ધણી

આકરાં=ભારે

હીકમત=કળા; તદખીર; યુક્તિ

સાર—અકલવાન માણસો સમયસૂચકતા વાપરી શકે છે. (પાં-
ચમી ચોપડી પાઠ ૨ જાના સમયસૂચકતા દાખલા આપવા.)

પાઠ ૯.

ઈંદર કેમ ખૂશ

થતો નથી તે

ખાખત.

પ્રસન્ન=ખૂશ; રાજી

નવ=નહિ

કીરતન=મજન; ગુણગાન

અતીશે=ધણું; વધારે

તારે=તહારે

ડાચાકૂટ=નકામી વાતચીત

લવ=લવારી; ગમે તેમ

ખોલવું તે

પર=પારકી

નિંદા=ખદખોદ

પૂજન=પૂજા; સેવા

કાયા=શરીર

કંપે=ધ્રુજે

ગંજીફા=રમવાનાં પાનાં

કૂટતા=રમતા

આઠ પહોર=ઢાઢો ને

રાત (એક પહોર જા

ધડી એટલે ત્રણ કલા-

કનો થાય છે)

૧૪] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ૪ આના.

જપે=હરીને એસે	ડાસે=ડોકું ધુણાવી હા પાડે	સંગી=સોખતી
ચંદન=સુખડ; સુગંધી- કાષ્ટ	ભગવત=ધર્મશ્વર	વૃંદાવન=ગોકુળની પા-
કુંડી=મશાલો છુંદવાનું	ભૂષણુ=ધરણ્યું	સેનું વન (જ્યાં શ્રી
પત્થરનું કુંડું	મણિ=હીરા; રત્ન	કૃષ્ણ ભગમાને લીલા
કુદકું=લાકડાનો દસ્તો;	મુક્તા=મોતી	કરી હતી તે)
(મસાલો છુંદવાનું	વીણુ=વગર	કા'ન=શ્રીકૃષ્ણ
હોય તેને કુદકું કહે છે)	સુત=ઝોકરો	નાદે=અવાજથી
રગડે=વાટે; ઘૂટે	જપવા=જપ કરવા;	વેધી=રીધી
એકાદશી=અગિઆરસ	ધ્યાન ધરવા	મુનિવર=(મુનિ+વર=
ઓઅચ્ચ; ઉત્સવ; પવિત્ર	ગળાં કાપે=વિશ્વાસઘાત	મોટા)=મુનિઓમાં જે
દિવસ	કરે	શ્રેષ્ઠ તે; મોટા મુનિ
જગરણુ=ઉગ્ગરો	ગળગળો=ગરીબ	સાન=સમજ; બાન
ભાંડ=ભુંડા અથવા	ભાવા=ચાળા; ઢાંગ	તર=ઝાડો
ખિમતસ શબ્દ બોલનાર	અન્ય=બીજા	જુકી=લચી
અવૈયા=અવાધ કરનાર	અનુચિત=(અન+ઉચિ-	ચરણે નમવાને=પગે
સારી=આખી	ત=ભાયક)=અયોગ્ય;	લાગવાને
લુખું=ધી વગરનું	અધટિત	કાળે=માટે
પરણુ=પરોણુ	કર્મ=કામ	જમુના=યમુના (એ નદી
વેઠ=પીડા	અંતર=મન	હિમાલયના જન્મોત્રી
મિષ્ટ=મીઠું બોજન	છળ=કપટ; ડુંગાઈ	શિખરમાંથી નીકળી
પરાણુ=બળાતકારે	લહે=મણે	આગ્રા ને અયોધ્યાના
મગન=ખુશી	અંતરજનમી=અંતર્યામી;	સંયુક્ત પ્રાંતમાં વહી
	ધર્મશ્વર	ગંગાને મળે છે, એને
	સ્વામી=ધણી; માલીક	કાંઠે થાનેશ્વર, દિલ્લી,

મથુરા, આમા, છટાવા,	પપ=પૂષ	એક જાતનું ફૂલ.
કાલ્પી ને અલાહાબાદ	પપ પાન કરે નહિ=ધાવે	ટાટડી=સ્થિર
શહેરો છે)	નહિ	ઉદીઓ=ગીગો
નીર=પાણી; જળ	ગાળા=ડોકમાં બાંધેલાં	બાણુ=સૂર્ય; સૂરજ
મોહન=પૂષ	દોરડાં	શંકર=શિવ; મહાદેવ
નાદ=અવાજ	પળે=ગય; દોડે	સમાધ મેલી રજા=સ્ત-
કાન દર્પ=ધ્યાનથી;	કમળજળ=પાણીમાં પે-	જ્ય થઇ ધ્યાન છોડીને
એક ચિત્ત	દા થતું લાંબી દાંડીનું	એક ચિત્ત થઇ રજા

અન્યથા—તારા દીલનું કપટ નવ જાએ; (તો પછી) તને પ્રભુ તે કેમ પ્રસન્ન થાએ ? પ્રભુ (ના) કીરતન (અને) પ્રભુ (ના) નામ સ્મરણમાં તારે અતિશે આગસ (છે) (પણુ તું) આખો દિવસ ડાચાકુટ લવ (અને) પરનિંદા (કરવામાં) હારે નવ (તો પછી) તને પ્રભુ (૧) પ્રભુનું પૂજન કરતી વેળા તારી કાયા ઠપે; (પણુ) ગંજી સોગટાં કુટનાં આઠે પહોર નવ જંપે. (ટેક) (૨) હરિનું ચંદન ઘસતાં, શ્રમથી તારું શરીર બગડે; (પણુ) કુંડી, કુંદકું લઇ મરી, મસાલો (અને) બાંગળ બાવે રગડે, (ટેક) (૩) એકાદશી ઓચ્છવના જાગરણ તને અતિ કઠણુ લાગે; (પણુ તું) બાંડ ભવૈયા જોવા સાડે સારી રાતજ જાગે; (૪) હરિના ભગતને જાણુ વેઠ વળગી (એમ સમજી) લુપ્તું સુકું (ખવરાવે) (પણુ) સગાં સંબંધી (ને) પડણા આવે તેને પરાણે મિષ્ટ (ભોજન) પીરસે. (ટેક) (૫) ગુરુ બે પૈસાની સેવા અતાવે. (ત્યારે) ત્યાં ગણુગણુનું બોલે; (પણુ) બપોરે ધરની સ્ત્રી ધરેણું માગે ત્યારે ત્યાં હસી (ને) મગન થઇ ડોલે. (ટેક) (૬) ભગવત (ને) ખોટાં મોતી, કાચ (અને) કિડીઆં (નાં) બૂપણુ ધાસે (પણુ) સૂત (અને) આંત્રિ સાતું, રૂપું, માણુ, મુકતા વીણુ નવ ચાસે. (ટેક) (૭)

૧૬] સુંખઠ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫ આના

જગ દેખતા જપવા બેસે, બાકી ખાવાને માટે પણ ન નહાય; ગળાં કાપે ત્યાં ગળગળો થાય. એ વૈષ્ણવનાં ભાવા (છે.) (ટક) (૮) આ કરવું આ ન કરવું એમ અન્યને શિક્ષા દે (પણ) તું તે પ્રમાણે કરતો નથી, (અને) અતુચિત કર્મ કરે છે. (ટક) (૯) અંતરના છળ અન્ય ન લહે, પણ અંતરગમી જાણે, દાસ દયાનો સ્વામી જે પ્રભુ (છે) તે તો સાચાના (જ) સંગી છે. (ટક) (૧૦)

અન્યથા—ટંદાવનમાં કાંન ઉભો ઉભો વાંસળી વગાડે (છે) તે વાગે (છે) રે. (તે) નાદે મુનિવરની વાંસળી વેધી (અને) કાને સાન નવ રહી રે. (ટક) (૧) ચરણે નમવાને કાઞ તરૂની શાખાઓ ઝુમી રહી (છે) રે; અને વૃક્ષ સાથે વેલી (પણ) ઝુમી રહી રે, આજ અમારાં ભાગ્ય (ને ધન્ય છે) (ટક) (૨) જમુના નીર ચાલે નહિ રે, (અને) મૃગ મનમેહ થાય, પંખી માળામાં હાલે નહિ (અને) નાદ સૂણી ન રહેવાય, (ટક) (૩) વાછરૂ પય પાન કરે નહિ (અને) કાન દહને સાંભળે રે; કાને નાદ સૂણવાને ગાયો ગાળા તોડી ત્રાંઘાં પળેરે. (ટક) (૪) ટાટડી જળકંભળ ફૂલવા, (તેથી જાણે) ભાણુ ઉદીઓ દીસે છે રે; શંકર સમાધ મેલી રહ્યા (છે) (એ સધળું) જગતને જાણુ થયું રે; (ટક) (૫)

સમજીતી—તારા મનનાં છળ ભેદ જાણ નહિ તો પછી તારા પર પ્રભુ શી રીતે રાજ થાય ? પ્રભુના ભજનમાં અને ઈશ્વરનું નામ યાદ કરવામાં તને ધણુંજ આળસ આવે છે, પણ તું આખો દહાડો પારકી બદબોધ કરવામાં, લવરીમાં. અને ગાચકુટ કરવામાં થાકતો નથી. તો પછી તારાપર પ્રભુ (૧) ઈશ્વરની પૂજાસેવાની ક્રિયા કરતી વખત તારાં શરીર ધ્રુજે છે, પણ તું પાનાં અને સોગટાં રમતાં રાત દહાડો ફરીને બેસતો નથી. (ટક) (૨) ઈશ્વર માટે સુંખઠ ધસવાની મહેનતથી

તારું શરીર બગડે પણ કુંડી અને કૂંડકું લાખને મરી મસાલો અને બાંગ હોંસથી વાટે છે; ત્યારે તારું શરીર બગડતું નથી. (ટેક) (૩) તને અગિઆરસના અને ઓચ્છવના ઉમંગરા કરવા ધણા ભારે લાગે છે, પણ તું ભાંડ અને ભંવયા જોવાને માટે આખી રાત જાગે છે. (ત્યારે તને ઉમંગરા નડતા નથી) (ટેક) (૪) હરિ ભક્ત આવે તો જાણે પીડા વળગી હોય તેમ લુપ્તું સુકું ખરાવે; પણ જો સંમધી અને પરોણા આવે તો તેને તું આગ્રહ કરીને મીઠું બોજન મૂકે છે. (ટેક) (૫) ધર્માચાર્ય એ પૈસાની (નજીવી) સેવા કરવાતું બતાવે ત્યારે ત્યાં તું ગણગણતું (કચવાતું) જોડે છે. પણ જ્યારે ધરની બાયડી ધરેણું માગે ત્યારે તું હસીને ખુશી થઈ હા કહે છે. (ટેક) (૬) ઇશ્વરને જોતાં મોતી, કાચ અને કિડીઆનાં ધરેણાં ધાલે છે, પણ છોદરાં અને બાયડીને સોના, રૂપા, હીરા, મોતી વગર ચાલે નહિ. (ટેક) (૭) દુનિયાને બતાવવાને જખ કરવા એસે છે, બાકી તો ખાવાને માટે પણ નહાય નહિ, વિશ્વાસઘાત કરે ત્યાં ગરીબ થાય એવા વૈષ્ણવના (તારા) ચાળા છે. (ટેક) (૮) આમ કરવું, આમ ન કરવું એમ બીજાને શિક્ષા મળુ દે છે, પણ તું તો તે પ્રમાણે કરતો નથી, અને અયોગ્ય ઠામ કરે છે. (ટેક) (૯) તારા મનના પ્રપંચ બીજાને જાણે નહિ પણ ઇશ્વર જાણે છે; દાસ દયારામનો ધણી (પરમેશ્વર) એ તો સાચાનોજ સોબતી છે. (ટેક) (૧૦)

જમના કિનારે ગોકુળની પાસેના વનમાં શ્રીકૃષ્ણ ઉભા ઉભા વાંસળી વગાડે, તે વાંસળી વાગે છે તેના અવાજથી મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ તેમની પણ વાંસળી વિંધાઈ જાય છે મતલબ કે તેઓ વાંસળીના મધુર સ્વરમાં મગ્ન થઈ ગયા અને તેથી કોઈને બાન રહ્યું નહિ. (ટેક) (૧) શ્રીકૃષ્ણને પગે લાગવાને માટે ઝાડની ડાળીઓ લચી રહી

છે. અને વૃક્ષની સાથે વેલી પણ લચી રહી છે તે જાણે કહેતાં હોય કે આજ અમારા નસીબને ધન્ય છે. (ટેક) (૨) એ અવાજ સાંભળીને ચમુના નદીનું પાણી વહેતું નથી, અને હરણુના મનમાં મોહ થાય છે, પક્ષીઓ માળામાં હાલતા નથી. મતલબ કે સ્તબ્ધ થઇ ગયા છે. એ અવાજ સાંભળીને મારાથી રહેવાતું નથી. (ટેક) (૩) વાછરડા ધાવતા નથી, અને ધ્યાન દઇને સાંભળે છે, કાને અવાજ સાંભળવાને માટે ગાયો ગળામાં બાંધેલું દોરડું તોડીને ત્યાં જાય છે. (ટેક) (૪) સ્થિર જળકમળ (જળમાં પેદા થતાં કમળ) ખીલ્યાં તેથી જાણે સુરજ ઉગ્યો દેખાય છે. મહાદેવ સ્તબ્ધ થઇ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત થઇ રહ્યા છે. એ બધી દુનિયાને ખચર પડી છે. (ટેક) (૫).

પાઠ ૧૦

પરવાળું=એક જાતના દરિઆઇ
પ્રાણીના લોહીમાંથી ઉત્પન્ન થતો
મેશ. (એનો રંગ લાલ, ગુલાબી
કાંકા પીળો મણી રૂપે હોય છે.)
જંગલાર, ઝાંઝીયાર=આફ્રિકામાં
શહેર છે.

માડાગાસ્કર=આફ્રિકા ખંડમાં ખેટ
છે. દુનિયામાં મોટા ટાપુઓમાંનો
એક છે.

ભૂમધ્ય=(ભૂ+મધ્ય) પૃથ્વીની વચ્ચે
આવેલો

પુરબહારમાં=ખીલતાં; નીકળતા

પાસિફિક મહાસાગર=શાંત મહા-

સાગર (બધા મહાસાગરમાં ૧
ભાગ પૃથ્વી એણે રોકેલી છે)

બહુ પગી=(બહુ+પગ+ઇ)=વધુ
પગવાળા

ખોખું=જીવ વગરનું ખોળાઉં

રસી=લોહી પાણીવાળો ચીકણો પદાર્થ
અનંત કોટી=(અનં+કોટી)

ધણુજ કરોડ; અતિશય; સંખ્યાબંધ

વિભાગ=(વિ+ભાગ)=ભાગના ભાગ
ઉજળુ=ગરમ

કટિબંધ=(કટી=કટ+બંધ=બંધન)

પૃથ્વીપર જુદા જુદા પ્રદેશોમાં

ટાઠ તાપ કેવા પડે છે તે જાણુ-

વાને પૃથ્વીના મુખ્ય પ્રાંચ પટા

પહેલા ઘોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૧૧૧ આના. [૧૯

પાડેલા છે તે દરેકને કટિબંધ કહે છે.
 હૃષ્ણકટિબંધ=કર્ક અને મહરવ્રત
 વચ્ચેનો ૪૭ અંશનો ભાગ; વિષુ-
 વવ્રતથી ઉત્તર દક્ષિણ રડા
 અંશનો ગરમ પ્રદેશ.

બંગાણુ=પોલાણુ
 વામ=એ હાથને પહેળા પસારી
 રાખતા એ હાથ ને છાતી જેટલી
 લંબાઇ

જવાળમુખી=(જવાળા=અગ્નિ=
 મુખ=મોં+ધ=વાળો)=જેના મોઢા-
 માંથી ધુમાડો બળતા પથરા વગેરે
 નીકળે છે એવો
 વિસામો=વિશ્રાંતિ

સવાલ—પરવાળાના ખેટા ક્યાં છે ? પાસિક્ક મહાસાગર નામ
 પડવાતું કારણ શું ? જવાબ—એમાં તોફાન થતું નથી માટે. પરવાળા
 કોણ બનાવે છે ? પરવાળાની બનાવટ કહે.

પાઠ ૧૧.

તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા
 સેવન=ઉપયોગમાં લેવું તે
 અક્ષીસ=બેટ
 અનિશ્ચિત=નિશ્ચય વગરની
 શ્રદ્ધિ=વધારો

નાળિએર=(સંસ્કૃત નારીકેર ઉપરથી)
 નારિક=પાણીવાળું+ધર=હમવું)
 =પાણીવાળી જગાએ ઊગનાર
 ઝાડનું ફળ; નાળિએરીનું ફળ
 પ્રતિ=ખત

યુનાની હકીમો=ફારસી કે અરબી
 વૈદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા કરનાર વૈદ
 વિધિપૂર્વક=અમુક રીત પ્રમાણે
 ભસ્મ=રાખ

માત્રા=ધાતુ વગેરેને મારી કરેલી દવા
 કિરમણ=સંસ્કૃત કૃમિજ ઉપરથી
 (કૃમિ=જીવડો+જ=પેદા થવું) (એ
 એક જાતના જીવડામાંથી પેદા
 થાય છે)=લાલરંગ; ઘેરો લાલરંગ

મૂર્ખતા=બેવકુફાઇ
 બંગ થાય=પણાય નહિ
 શરમ=સહે
 લાભાલાભ=ફાયદા-જેરફાયદા
 મધાર્કશાળા=દારના તત્ત્વવાળા
 ક્ષય=ચૂરીર દહાડે દહાડે ધસાતું
 જાય તેવો રોગ

૨૦] પહેલી ચાપડીના ડિક્ટેશન શિક્ષક અઢી આના.

સવાલ—તંદુરસ્તી જળવવાનાં મુખ્ય સાધનો ગણાવો. મધાર્ક-
વાળા પદાર્થ પીવાથી શા શા ગેરફાયદા થાય છે ?

પાઠ ૧૨.

અનારોગ્ય=(અન=નહિ+આરોગ્ય=
તંદુરસ્તી)=જેમાં રહેવાથી તંદુરસ્તી
બગડે એવું.

તબીએત=શરીર; પ્રકૃતિ

શરદી=ભેજ; પાણીવાળી હવા.

તંદુરસ્તી=(તન=શરીર+દુરસ્ત=સાદ
+ધ=વાળું)=આરોગ્યતા

પચે=મચે

સડસડાટ=સપાટાબંધ; ઝડપથી

ચુઆ=ચરસાદના છાંટા છાપરામાંથી
ટપકે છે તેવી જગા

તાડછાં=તાડનાં પાંતરાં

વગ=સવડ; જોગવાઈ

ભોંયતળાઉ=ધરમાં નીચેનો ભોંયપર-
નો ભાગ

વેધ=ધર બાંધવાના શાસ્ત્ર પ્રમાણે

ન બાંધવું તે; ખામી; બાધ

નિકાલ=રસ્તો; માર્ગ

ફરાગત=ઝાડો પિશાબ; મળમૂત્ર

કમસમજ=(કમ=ઑછી+સમજ)=
ઑછી અકકલ

જમાવ થાય છે=ભેગાં થાય છે

ત્રિદોષ=વાયુ, પિત્ત અને કફનો બગાડ;

તાવ, શૂળ અને ખાંસીનો રોગ

ફેફસાં=હવા ભરવાની કોથળીઓ

કાજળ=મેશ

ઢોરઢાંખર=ઢોર વગેરે

મળમૂત્ર=ઝાડો પિશાબ

ઉત્તરી=ઑઢારી

ચૂંક=પેટમાં દુખાવો થવો તે

કોગળાઉ=ઑઢી ઑઢીને માથુસ

મરે તે રોગ

જમાવ=ભેંશું

સાર—ધર બાંધતી વખતે કઈ કઈ બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી ?
ધરની અંદરની વ્યવસ્થા કેવી રીતની રાખવી ?

પાઠ ૧૩.

કાશી=એ ગંગા નદીપર હિંદુઓનું

પવિત્ર જગ્યાનું ધામ છે તે.

યાત્રા=જત્રા

કાશીવિશ્વનાથ=મહાદેવનું નામ છે

તીર્થક્ષેત્ર=જગ્યાનું ઠેકાણું

બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” એ આના. [૨૧]

મંદિર=ઠેકાણું; ધામ
 મુકિતપુરી=(મુકિત=મોક્ષ+પુરી=
 નગરી)=મોક્ષની નગરી; કાશી
 અશક્ત=(અ+શક્ત=શક્તિ)=કમજોર
 દેહ પડે=મરે
 જન્મ મરણનો ફેરો ટળે=મોક્ષ મળે
 ખ્યાલ=વિચાર; ધારણા.
 સેષ=જોગવાઈ; સવડ
 બાથુ=મુસાફરીમાં સાથે રાખેલો
 ખાવાનો પદાર્થ
 ચોરચખાર=ચોર વગેરે
 પારાવાર=ધણીજ
 ખીન=વગર; વિના
 ઘાટ=ઝોતારો
 દશાશ્વમેધ=(દશ+અશ્વ=ઘોડો+મેધ=
 ભોમ; બળિદાન) દસવાર ઘોડાનું
 બળિદાન આપેલી જગા
 અહનિરીક્ષણ=(અહ+નિરીક્ષ=ધારીને
 જોવું+અણુ એ પ્રત્યય નામ કરે
 છે)=અહનું અવલોકન
 વિચિત્ર=તરેહવાર
 ઘંટાકાર=(ઘંટ+આકાર)=ઘંટના
 આકારનું

ઘાટ=આકાર; ડોળ
 શિવમંદિર=(શિવ+મંદિર) મહાદેવનું
 દહેરું
 વિશ્વવિખ્યાત=દુનિયામાં જાણીતું
 શિવાલય=(શિવ+આલય=ઠેકાણું)
 મહાદેવનું દહેરું
 મિલીપત્ર=(મિલી=મિલા+પત્ર=પાંદડાં)
 =મિલીના પાંદડાં
 દર્શન=જાંખી
 જ્ઞાનકૂપ=(જ્ઞાન+કૂપ=કુવો) અડકલનો
 કુવો (એમાં નહાવાથી અડકલ
 વધે છે)
 ભાવિક=(ભાવ+ઈક=તાળો)=આસ્થા-
 વાળા; શ્રદ્ધાળુ
 આયમન=જમણી હથેલીમાં પાણી
 લઈ ચૂસી જવું તે; ચાંગળું
 પાણી પીવું તે.
 ગજવા કાતર=ખીરસા કાતર;
 ચોરી કરનાર.
 સાવધ=સચેત; હોશિયાર; ચાલાક
 ઝરખાદાર=(ઝરખો=માળનો આગળ
 વધારેલો ભાગ+દાર=વાળા)
 =ઝોખવાળા

૨૨] બીજી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

ખિચોખીચ=સબર; સંપૂર્ણ;

પાસેપાસે

કિનખાખ=કસખ અને રેશમથી

ભરેલું તરેહવાળું કપડું

કુમાસ=પોત

મળદીન=એક જાતનું ઝીણું

કુમાસનું કપડું

પીતાંબર=(પીત=પીળું+અંબર=

રેશમી વસ્ત્ર)=પીળું રેશમી વસ્ત્ર;

અખોટીઉં

નમુનેદાર=શ્રેષ્ઠ; ઉત્તમ

મૂતિ=પત્થર કે લાકડામાં કોતરેલું

કે ધાતુનું ઘડેલું દેવ દેવીનું જે

સ્વરૂપ તે

નાનાંવધ=જુદી જુદી જાતના

આંખ ધરાતી નથી=વારંવાર જોવાનું

મન થાય છે.

ફળદખો=ભપકો; ઠાઠ

સાજ=શણગાર

શ્રેષ્ઠ=મોટામાં મોટું

ધુરંધર=ધણા મોટા

આચાર્ય=મોટા ગુરુઓ

પાઠશાળા=(પાઠ+શાળા)=કોલેજ

અનાદિ=(અન+આદિ=આરંભ) જેને

આરંભ નથી તે; ધણા જુના

પદ્ધતિ=રીત; રિવાજ

પાઠ ૧૪.

ખંત=કાળજી; ચેતક [પણું

સાયવટ=(સાય+વટ=પાણું)=સાચા-

કુમળું=નાતું

પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી=જે

આદત પડી હોય તે મટાડી મટે

નહિ.

ખુખી=વખાણવા લાયક ચતુરાઈ

મહાવરો=અભ્યાસ

ગદે=વધારે; અતિશય

મહાલવા=મરજીમાં આવે તેમ દસ્તા

પરીક્ષા=(પરિ+ધક્ષ=તપાસવું+આ)

ચોમરદમથી તપાસવું તે

આદરી=આરંભી; શરૂ કરી

મુકતાફળ=મોતી

અંકુર=ફણગો

હૃદયકમળ=જેમાંથી પ્રેમ પેદા થાય

છે તે; અંતઃકરણરૂપી કમળનું ફૂલ.

અનુકરણ=(અનુ=પાછળ+કૃ=કરવું)

દેખાદેખી; એકનું જોઈ બીજાએ

કરવું તે

બીજા ઘોરણ માટે અંકગણિતનાં મનોચત્ર પાંચ આના. [૨૬]

અનુરૂપ=જેવું; આગેહુબ
 તક=ચિતાર; કલ્પના
 શોધક=(શોધ+અક)=શોધ કરનાર
 પ્રજ્ઞસંતાક=(પ્રજ્ઞ+સંતા+અક)=
 રૈયતની સત્તાવાળું
 પ્રમુખ=(પ્ર+મુખ)=ગડો; મુખી
 ઉડી અસર=સારી લાગણી
 બાહ્યાવસ્થા=(બાહ્ય+અવસ્થા)
 નાનપણ; બચપણ
 જનેતા=મા.
 ભક્તિભાવ=પ્રેમ
 જીવન=જિંદગી
 સાંપડે છે=મળે છે; આવે છે

પાયા વગરના=નકામા
 સ્વર્ગ સમી=સ્વર્ગ જેવી
 મૂળ=શરૂઆત
 પ્રતાપ=મળ

પાઠ ૧૫.

વિવેક=ખડે ખોડું સમજવાની શક્તિ
 જળપાત્ર=(જળ+પાત્ર)=પાણીનો લોટો
 બગાસું=સુરતીથી એકાએક મોં
 પહોળું થાય છે તે
 દુપદ=અહંકાર; ગર્વ
 સંભવિત=આભરદાર; પ્રતિષ્ઠિત
 પરિચય=ઓળખાણ; સહવાસ
 બીમત્સ=ભુંડા

સવાલ—વિવેક શીખવાનું મુખ્ય સ્થળ કયું ? આપણા કરતાં મોટા, બરોબરીઆ અને નાના સાથે કેવી રીતે વર્તવું ? આપણે ઘેર કોઈ આવે તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવું ? આપણો પોશાક કેવો રાખવો ? સારા માણસ દેખતાં કંઈ કંઈ ક્રિયા કરવી નહિ ? અંગ્રેજ લોકોને મળવા જવામાં ક્યા ક્યા નિયમો યાદ રાખવા ?

પાઠ ૧૬.

છત્રે=છત્રીથી
 છાંય=છાયા
 છડીધર=છડી ધરનાસ;
 ચોપદાર
 છાજતા=શોભતા

હોદ્દો=છત્રીવાળી અંબાડી ઉપભોગ=મેજમજા;
 રસિક=આનંદી
 બિરાજતા=શોભતા
 આયુષ=આવરદા
 આગ્યમાં=નસીબમાં
 આગ્યમાં=આગમાં
 સુખવિલાસ
 જોગ=લાયક; યોગ્ય
 અજોગ=અયોગ્ય;
 નાલાયક
 ખજાને=નિજોરીમાં

૨૪] ત્રીજા ધોરણનો “પ્રાચીન શિક્ષક” રાા અાના.

સોડતાણી=મોડું ઢાંકાને	ભ્રાત=ભાઈ	ગુપ્તોત્તર=(ગુપ્ત=છુપો +ઉત્તર)=છુપો જવાબ
મસાણુ=હિંદુ લોકોનાં	શ્યામ=કૃષ્ણ	નાથ=ધણી; સ્વામી
મુકદ્દા દાટવા બાળ-	ચરણુ=પગ	નરક=પાપી પ્રાણીઓને
વાની જગો	સ્મરણુ=યાદ	તેમના મરણ પછી
ઈંદ્રપુરી=ઈંદ્રરામની નગરી	ત્રિલોક=(ત્રિ=ત્રણ+લોક)	શિક્ષા પામવાને માટે
અનુસાર=મળતી; જેવી	=સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને	રહેવાનું ઠેકાણું; દોષ
નગરીઓ=શહેરો	પાતાળના લોક	
નોખ=શોભા	મધ્ય=માં	
કોટીધજ=કરોડોપતિ;	હસ્ત=હાથ	સાર=તત્વ
લખેશરી	કરણુ=કાન	પોથી=ચોપડી
ગરજતા=ગાજતા;	કૃપાળ=કૃપાળુ; દયાળુ	ભોજન કરનારી=રાંધ-
બોલતા	નેત્ર=આંખ	નારી; રસોઈઅણુ
ગોખ=ઝરખો; રવેશ;	વદન=મોડું	બહો=તો; જાણો
માળનો આગળ	દંત=દાંત	અંતર્બહિર્ભાષિકા=અંદ-
વધારેલો ભાગ	ખાનપાન=ખાવા પીવાનું	રથી અને બહારથી
સુંદરી=પ્રુપ્તસુરત સ્ત્રી;	અભાગી=કમનશીબ	સમગ્રય એવી સમ-
દેખાવડી સ્ત્રી; પુટડી	પામ્યો=કમાયો	શ્યા; ગુપ્ત અને પ્રુક્તો
સ્ત્રી	કાંપ=કચરો	અર્થ સમગ્રય એવી
ગુણસાર=સારા ગુણવાળી	જામ્યો=એકઠો કર્યો;	સમસ્તા
મર્દ=મરદ; પુરુષ	બાઝ્યો	શ્રીકૃષ્ણ=નાળિએર
કો=કોણુ	ધડીક=વખત	હારે=ગુમાવે
હાર=ઠેકાણું	આયુ=આવરદા; બિંદગી	લહે=લે
ગદ=ધૂળ; ખાડો	મનરંજન=(મન+રંજન)	આદ્ય=પહેલું; પ્રથમ
મટો=ટળો	=મનને ખૂશ કરે એવી	અંત=છેલું

ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ત્રણ આના. [૨૫

વાચા=વાણી	દનદન=રોજરોજ	ગામેતી=પટેલ; મુખી
અવિચળ=રિચર; સ્થાયી,	આદિ=પહેલા	શ્વાશ્વત=જેનો નાશ
અચળ	વરણ=અક્ષર	નહિ તે.

અનવચ—(જે) છત્રે છાંય થતી (અને જેની આગળ) છડીધર છાત્રતા, અને (જે) રસિક હાથીના હોદ્દામાં ખિરાજતા; (વળી જેના) ભાગ્યમાં આયુષ્ય (અને) અનેક રિદ્ધિ ભરેલી (હતી) તે પણ એક દિન ઉછળતી આગમાં સૂતા- (૧) (જેઓ) ઉપભોગ ભોગવતા (હતા) (અને તેમાં) મહાસુખ માણતા (હતા) જોગ અજોગ જરી જોતાં (કે) જાણતા (પણ નહિ) (વળી જેઓએ) કરોડો દાન ખજાને (અને) ખાણમાં કીધા (હતા) (તેઓ પણ) મસીદ (કે) મસાણમાં સોડતાણી (ને) સૂતા. (૨) નોખમાં ઈંદ્રિપુરી અનુસાર નગરીઓ હતી; (ને તેમાં) કોટીવજ સાહુકાર ગોખમાં ગરજતા (હતા) સારા ગુણની સુંદરીઓ (હતી) (અને) મહેમાં મહા ગુણ (હતા); તે (નગરીઓ) કો જણે કષ્ટ કાર મર્દમાં મળી ગઈ. (૩) માટે હે! મારા મિત્ર, આ વાત વિચારો રે. ખાત પાપી મટો, (અને) બલા અને પવિત્ર થઈ જાઓ રે; (અને) જીવનનું ફળ ભગવાનનું ભજન જાણી (તેને) ભજો રે; અંતર પ્રીતિ આણી (તમે) નિત (તેનું) ધ્યાન ધરો. (૪)

અનવચ—હે મિત્ર શ્યામ (ના) ચરણ (નું) રમરણ (કરવું) (જેજ) સાચી (અને) સરસ રીત (છે); તે વિના ત્રિલોક મધ્યે કોડ વાત કાચી (છે); (હે) કૃપાળુ તેં હસ્ત, ચરણ, કરણ (અને) નાક કીધું (છે) (અને) નેત્ર, વદન (અને) દંત આપી (વળી) જ્ઞાન (નું) દાન દીધું, આજ એજ ખાનપાનની ખૂખ ચીજ આપે (છે); (તે વળી) જૂખ, તરસ, ઠંડ, તાપ (તથા) સર્વ કષ્ટ કાપે (છે); તે તને ધડીએ ધડીએ માદ આણે (છે); (પણ) તું દુષ્ટ અભાગી તે કષ્ટ દેવને ન જાણે (હે

૨૬] સુરત સહેરનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.

અધ્યા) જીવ તું વિચારી જો (કે) જન્મ પામીને (તું) શું પામ્યો ? (તે) ભક્તિની જીવિત ન જાણી (અને) પાપનો કાંપ જામ્યો; (પણ) હજી ઉપાય છે, (તે) થાય તો ધણુજ સાઈ કારણ કે જે ધડીક જાય (છે તેમાં) તારું આયુષ્ય) ઓછું થાય (છે.)

અન્વય—નરકનો નાથ કોણ ? દહીંનું સાર (તેને) શું કહીએ ? ખાળક તણી પોથી તેનું નામ શું લઈએ ? ભોજન કરનારી નિત્ય ધઉંનું ઘેર શું કરે (છે?) ચતુર પુરુષ એ ચાર (પ્રશ્નના) ઉત્તર મનમાં વિચારી લેહો. જે સમજી શકે, તો માન દઇ ખેસવા ઓટલી આપું, (ને) નહિ સમજી શકે, તો (હું) તને કહું (જુ) કે) જમ, ધી, ચોપડી, રોટલી, (ધી ચોપડી રોટલી જમ.)

અન્વય—શ્રાદ્ધમાં શું હોય ? દગો કરતાં શું હારે ? ગામડા મહી અધિક ભારે પદવી કોણ લહે ? મટે નહિ તે કોણ ? સૌથી પરમ દુઃખ શું છે ? આઘ ને અંત (અક્ષર) દાટી, ત્યાં જે નામ રહ્યું છે; એ વાચા (નો આપનાર) અવિચળ દેવ છે, (અને દન દન આદિ વરણના પદ પર રહેમ નજર રાખી રહે (છે) એમ મધ્ય વરણનો કવિજન કહે (છે.)

સમજુતી—જેને છત્રથી છાયા થતી. અને જેની આગળ છડી ધરનારા શોભતા; અને જે રસીઆ હાથીના હોદ્દામાં શોભતા; વળી જેના નસીયમાં આવરદા અને ઘણી દોલત ભરેલી હતી; (મતલબ કે પૈસાદાર તથા લાંબી ઉમરવાળા હતા) તે પશુ એક દિવસ જોસભર જળતી આગમાં (ચિતામાં) સૂતા (મરણ પામ્યાં.) (૧) જેઓ મોજમજા ભોગવતા હતા, અને તેમાં ઘણું સુખ સમજતા હતાં; તે યોગ્ય અયોગ્ય જરા પશુ જોતા કે જાણતા પશુ નહિ; (મતલબ કે મરણ મુજબ વર્તતા) વળી જેઓએ ત્રિજોરીમાં અને ખાણમાં કરોડો રૂપીઆ ભેગા કીધા હતા; તેઓ પશુ મસીદ (કબરસ્તાન) કે મસાજીમાં

ચોથા ઘોરણનો “મુખ્યમણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૨૭]

સોડ તાણીને સૂતા. (મરણ પામ્યા) (૨) શોભામાં ઈંદ્ર રાજની નગરી જેવાં શહેરો હતાં; તેમાં કરોડપતિ સાહુકારો ઝરખામાં ગાજતા હતા; (ખુશ્ખાલીના પોકાર કરતા હતા) વળી તે શહેરમાં સારા યુધ્ધવાળી દેખાવડી સ્ત્રીઓ હતી, અને પુરુષમાં મોટા ગુણ હતા; તે નગરીઓ કોણ જાણે કયે ઠેકાણે ખાડામાં દટાઈ ગયું ! (૩) માટે હે મારા મિત્ર ! આ વાત વિચારો; ભાઈ તમે પાપી ટળી, ભલા અને પવિત્ર થઈ જાઓ, જીવતરનો લાભ ઇશ્વરનું ભજન જાણી, તેને (ઇશ્વરને) ભજો; મનમાં હેત લાવી, તમે ઇશ્વરજ તેનું સ્મરણ કરો. (૪)

સમજાવતી—હે મિત્ર કૃષ્ણના ચરણનું ધ્યાન ધરવું એજ ખરી અને સારી રીત છે; તે વગર ત્રણ લોક મધ્યે કરોડો વાત નકામી છે; હે દયાળુ તેં હાથ, પગ, કાન અને નાક કર્યું છે; અને આંખ, મોં અને દાંત આપીને વળી સમજણ પણ આપી છે. આજ પણ એજ ખાવા પીવાની ધણી વસ્તુ આપે છે; અને વળી ભૂખ, તરસ, ટાઢ, તડકો તથા સર્થ દુઃખને દૂર કરે છે; તે (ઇશ્વર) તને વારંવાર યાદ કરે છે, પણ તું પાપી, કમનસીબ તે મોટા દેવ (શ્રીકૃષ્ણ) ને જાણતો નથી. હે અદ્યા જીવ ! તું વિચારી જો કે અવતાર લઇને તું શું કર્યો ? (મતલબ કે નહિ નહિ) તેં ભક્તિની તદખીર જાણી નહિ, અને પાપનો કચરો (પાપ રૂપી કચરો) એકઠો કર્યો; પણ હજી હલાજ છે તે યાય તો ધણુંજ સાફ, નહિ તો જે વખત જાય છે; તેમાં તારું આવરદા એકાં યાય છે. માટે જિંદગી પુરી યાય તે પહેલાં કંઈ ઇશ્વરનું ભજન કરી લે.

સમજાવતી—નરકનો માલિક કોણ છે ? હહીનું તત્ત્વ તેને શું કહીએ છીએ ? બાળકની ચોપડી તેનું શું નામ લઇએ છીએ ? ભોજન કરનારી ઇશ્વરજ હૃદયનું ઘેર શું બનાવે છે ? હે કાણા માણસ ! તમે

૨૮] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫ આના

એ ચાર સવાલના જવાબ મનમાં સમજે, જે સમજી શકો તો આદરમાન આપીને બેસવાને ઓટલી આપું; અને જે નહિ સમજી શકો તો હું તને કહું છું કે જમ, ધી, ચોપડી રોટલી, [ધી ચોપડી રોટલી જમ.] ઉપર જે ચાર સવાલ પૂછેલા છે તેના ચાર જવાબ છેલ્લી લીટીમાં છે (જમ, ધી, ચોપડી રોટલી) એ ચાર શબ્દો લખેલા છે તેજ જવાબ છે, નરકનો રાજા જમ, દહીનું તત્ત્વ ધી, બાળકની પોથીનું નામ ચોપડી, બોજન કરનાર સ્ત્રી દરરોજ ઘેર ધઉનું ખાવાનું રોટલી કરે છે.

અંદરથી અને બહારથી સમજાય એવી સમસ્યા.

સમજીતી—નાજિએરમાં શું હોય છે ? કપટ કરતાં શું ગુમાવે છે ? ગામડામાં મોટી બારે પદવી કોણ લહે ? મટે નહિ એવું શું છે ? સૌથી મોટું દુઃખ શું છે ? (ઉપલા પાંચ સવાલના પાંચ જવાબના શબ્દના) પહેલા અને છેલ્લા અક્ષર દબાવી (પછી) ત્યાં જે નામ રહ્યું છે; એ વાણીનો આપનાર અચળ દેવ છે અને (એ) રોજ રોજ પહેલા અક્ષરના પદ પર મહેરબાનીની નજર રાખી રહે છે. એમ વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કહે છે. ઉપલા પાંચ સવાલના પાંચ જવાબ કયા ? દેવનું નામ નીકળે છે તે નામ કયું ? એ દેવ પહેલા પદના અક્ષરના નામ પર રહેમ નજર રાખી રહે છે તે નામ કયું ? અને વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કયો ?

જવાબ—(૧) કોપર. (૨) ધર્મ (૩) ગામેતી (૪) શાશ્વત (૫) મરણ. ઉપર જે પાંચ જવાબ કહ્યા તેના દરેકનો પહેલો અને છેલ્લો અક્ષર દાખી રાખીએ અને બધા વચલા અક્ષર લઇએ તો “પરમેશ્વર” એવું નામ થાય છે. તેમજ છપ્પામાં પહેલી છ લીટી લખી છે તેના પહેલો અક્ષર લઇએ તો “શ્રી અમદાવાદ” નામ થાય છે, અને છપ્પાના પદમાંથી વચલો અક્ષર લઇએ તો “દલપતરામ” એવું નામ થાય છે.

ચોથી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના. [૨૯

પાઠ ૧૭.

પાધરો દોર=સીધો

ઝગઝગારો=ચળકાટ

દેગ=મોટો દેગડો

અનાવૃષ્ટિ=(અન+આ+વૃષ્ટિ=વરસાદ)

=વરસાદ નહિ પડે તે

રૂડાં વાનાં=પ્રતાપ

અમુલ્ય=કીમતી

સોધ=સવડ

છાવણી=લશ્કરી મથક

યોગે=લીધે

નાનાવિધ=જુદી જુદી તરેહના

સવાલ—આગગાડીથી શા શા લાભ થયા ? આગગાડીના એંજનની હકીકત સમજાવો. હિંદુસ્તાનમાં સાડાપાંચ, સાડાચાર, સાડાત્રણ અને અઢી ફુટના માપની કઈ કઈ રેલવે છે ને તે કયાંથી કયાં સુધી જાય છે ? વરાળના બળ સિવાય બીજા કયા બળથી આગગાડી ચલાવી શકાય છે ?

પાઠ ૧૮.

શ્રીનગર=કાશ્મીર

દરિદ્રી=કંગાલ; ગરીબ

જવલ્લેજ=માગ્યેજ

દરિદ્રતા=કંગાલિયત; મરિયાઈ

પહર=પહોર; ત્રણ કલાક

કુળવાન=(કુળ+વાન) કુલીન

કુળવંતી=(કુળ+વંતી)=કુલીન

કથની=કુથલી; ખોટી વાતો

ચલાયમાન=અસ્થિર; ચંચળ

પાકટ=પુખ્ત

અંતકાળ=મરતાં સુધી; જિંદગી પર્યંત

આપત્તિ=દુઃખ; આફત

ઉઠાવે=કમાણી કરતાં વધારે ખર્ચ

કરનાર; નફામું બહુ ખર્ચ કરનાર

પ્રતિદિન=(પ્રતિ+દિન)=દરરોજ; હંમેશાં

સેવવા=પાળવા

પાઠ ૧૯.

ખામી=તંગી; અછત

કરપદ્મવી=(કર=હાથ+પદ્મવી=મશા-

રત)=હાથની નિશાની

સુદ્રા=ચિહ્ન; નિશાની

શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેલી

યાદદાસ્ત=સ્મરણશક્તિ

ભારા=છોડીનું નામ

પ્રિયમન=કુળનું નામ [વૃત્તિ

પરોપકાર બુદ્ધિ=પારકાનું બહું કરવાની

સ્પર્શેદ્રિય=આમડી; લાગવાની ઇદ્રિય

૩૩] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યમણિ શિક્ષક” ૪ આના.

શિક્ષણ પદ્ધતિ=શીખવવાની રીત

ગત=હાલત

લિપિ=ભાષા

ચોજ=શોધી; ગોઠવી

બેહદ=(બે+હદ) ધણોજ

અંધશાળા=(અંધ+શાળા)=આંધળાની

નિશાળ

ચિહ્નો=નિશાનીઓ; મુદ્રાઓ

સાર—(૧) ગમે તેવો અપંગ હોય તોપણ તે ઉદ્યોગ, હોંસ અને દહતાથી બણી ગણી હોશિયાર થાય છે. (૨) હૃથરે આપણને સધળા અવયવો સારા આપેલા છે માટે હૃથરનો પાડ માનવો, અને તેથી બીજા માણસોને સુખી કરવાના પ્રયત્ન કરવા.

પાઠ ૨૦.

સાહસ=જે કામ પાર પાડવામાં

જીવની હાનિ થવાનો સંભવ હોય

તેવું મોટું કામ કરવાની જે

હિંમત તે; વગર વિચાર્યું કામ

અનવય—સાહસ કર્મ કર્યાથી હર્ષનો નાશ હોય, કવિ શામળ-દાસ કહે છે કે એ દંડોતથી દેખો.

સમજીતી—વગર વિચાર્યું કામ કરવાથી ખુશાલીનો નાશ થાય છે; માટે શામળદાસ કવિ કહે છે કે તમે એ દાખલાથી જુઓ.

રવાના કરવામાં=મોકલવામાં

બેપરવા=(બે+પરવા) બેઢકાર

જામી=કૂરી

સાહસિક=(સાહસ+ઇક)=સાહસ

કરનાર

પરશુરામ=જમહર્જિના પુત્ર; ત્રેતા

યુગના પ્રારંભમાં ત્રિજણના દશ

અવતારમાંનો છઠ્ઠો ને ચોવીસ-

માંનો ૧૦મો અવતાર છે.

નિબ=પોતાને

ઈદ્રજીત=રાવણનો મંદોદરીથી થએલો

મોટો પુત્ર

શૂર=શૂરો

વીર=યોદ્ધા; બહાદુર

વિક્રમ=પરમાર વંશનો ઉજ્જવળો

પરદુઃખમંજન મહારાજ

પાંચમી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક ચાર આના. [૩૧

સિકંદર=અલેક્ઝાંડર; ગ્રીસ દેશનો
રાજા
અમર=(અ+મર) મરે નહિ એવું;
કાયમ; અચળ

જાગે=જાગે; ઠેકાણે
યાહોમ કરી=ઝંપલાવી
આગે=આગળ; અગાડી
ઉઘાડપગા=ઝેડાવગરના

અન્ય—સાહસે પરશુરામે અર્જુનને પુરો કર્યો, તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ નિજ વચને રહ્યો, સાહસે લક્ષ્મણે શૂર ઈદ્રજીતને હણ્યો; સાહસે વીર વિક્રમને સહુ જગત ભણે છે. સાહસે સીકંદર નામ સહુ જગે અમર છે. જો તમે યાહોમ કરીને પડો તો ફતેહ આજે છે.

સમજીતી—સાહસથી પરશુરામે અર્જુનને માર્યો છે. તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ પોતાના વચનથી રહ્યો. સાહસથી લક્ષ્મણે શૂરા ઈદ્રજીતને માર્યો. સિકંદરના સાહસથી તેલું નામ બધી જગ્યાએ અમર છે. જો તમે સાહસથી ઝંપલાવો તો જીત અગાડીજ છે.

સવાલ—સાહસ કેટલી જાતના છે? સાહસ શબ્દને સારા અર્થમાં અને નકારા અર્થમાં વાપરી બતાવો. સાહસ શબ્દને સારા અર્થમાં વાપર્યો છે તે લાવણી બોલો. અને નકારા અર્થમાં વાપર્યો છે તે દોહરો બોલો.

પાઠ ૨૧.

વાન=શરીર
નૃપતિ=રાજા
વિમળ=ચોક્કસ; શુદ્ધ
મોહિની=મોહ પમાડનાર
સદ્વિદ્યા=સારી વિદ્યા
વડું=મોટું
મથું=શા હિસાબમાં;
શા લેખમાં

હીન=ચગર; વિના
મૂઢ=મૂર્ખ; અભણ
અગા=અગસો
કોઢિલા=કોવલ
કગા=કાગડો; કાગ
રાંક=ગરીબ; નિર્ધન
મોર=મુગટ; છોગું; ઉપરી
જટા=લાંબો ચોટલો
પતંગ=પતંગીડ

નિજ=પોતાની
જળચર=પાણીમાં રહેનાર
પ્રાણી
અગ=અગસા
ધાયા=દોડ્યા
ગાડર=ધેડું
શીપ=માથું
અખ=અકરો
ગધવ=ગધેડો; ખર

૩૨] સુદરણ કૃત નવી પહેલીના અર્થ અઢી આના.

હોટો=આળોટો	વરો	સાન
છાર=૨ ખ	વિશુ=વગર	ઉત્પાત=તોફાન; ખોટી
શુક=પોપટ	ભાવના=મગ્ધા; ધારણા	મહેનત
ભાખે=ખેલે	ભંગ=નાશ	તપ=મનની મગ્ધા પુરી
માનિની=સ્ત્રી	મનસા=મનની; મનવટે	પાડવા માટે દેહ કષ્ટ
શ્વાન=કુતરો	સિદ્ધ=નકકી; સુક્ત	કરવું તે
વાગોળ=એક જાતનું	ગંગા=ગંગાજી	સમરસ=સુખદુઃખમાં
પક્ષી; વનવાગોળ	ટિલક=ટીલું	સમાનભાવ
ન્યાળે=જુએ	વહ્યાં=ગયાં	સંગ્રેગ=મેળાપ
પાંડ=પર્વત	જપમાળ=જપ કરવાની	સાવ=અધા; સર્વ
દહ=અચળ; કાયમ	માળા	ભોગ=સુખ; વૈભવ
છપીને=સંતાપને	ન.કાં=છેડા	તિમિંગલ=મેટો મગ્ધ
નેળીકર્મ=નાકેથી પાણી	ચર્ણ=પગ	પેરેપેરે=ચુકિતથી; ધીરે
પીલું તે	પોતા=પહેાંચ્યા	ધીર; ક્રમે ક્રમે
ગજરાજ=મેટો હાથી	શર્ણ=શરણ	મથી=વણી મહેનત કરી
ભક્ષ=ખોરાક	કાન ફૂટયા=કાન ખહેર	વેંત=મિલ્લસ
પત્ર=પાંદડાં	મારી ગયા	અળગો=જુદો; નોખો
કપિ=વાંદરો	નાવ્યું=આવ્યું નહિ	ટલ્યો=મટ્યો
અનુભવ=અવ્યાસ; મહા-	અલ્પજ્ઞાન=મથ્થર સંબધી	આથ્ય=પુંજી

અનુવચ—વિદ્યા માન સુકાવે, વિદ્યા પૂર્ણ જશ આપે. વિદ્યા (થી) વાન શોભે છે, નૃપતિ વિદ્યાને નામે (છે) વિદ્યામાંહી વિવેક (અને) વિદ્યાથી વિમળ વાણી (છે) વિદ્યાને જગતમાં મોહિની જાણી. વિશ્વ વિદ્યાને વશ (રહે છે) સદ્વિદ્યા વિજ્ઞાન રત્ન છે. વિદ્યાથી કશું વડું નહિ; સદ્વિદ્યા આગળ ધન કશું (અને) વિદ્યાહીન જન તે પશુ (છે) (૧)

જ્યમ હસ આગળ બગ્ગા (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (ને) સમજવો (જેમ) કોકિલા આગળ કગ્ગા, (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમ-જવો); જેમ રાય આગળ રાંકા, (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમ-જવો); પંડિતમાં ધણું પ્રાક્રમ છે, (તેથી) પંડિત સૌ જિર મેર છે. શામળ કહે (છે કે) મૂઢ તો પંડિત આગળ ચાકર (અને) ચોર (જેવો) (છે) (૨) (વડનું) વૃક્ષ જટા ધરે (છે) પતંગ નિજ કાયા બાળે (છે) જળચર જળમાં નહાય (છે) બગ ધ્યાન ધરવા ધાયા; ગાડર શીષ મુઝાવે (છે) અગ્નિ મુખે દાઢું રાખે (છે) ગર્ધવ છાર(માં) કોટે (છે) શુક્ર મુખ(થી)રામજ બાખે (છે) વળી મોર માનિની તજે છે, (અને) શ્વાન સકળનું ખાય છે; શામળ કવિ કહે (છે કે) (પણ) સાચા વિના સ્વર્ગમાં કોણુ ગય છે? (૩) ઉંટ ઉંચું બાળે (છે) (અને) વાગોળ નીચું ન્યાળે (છે.) (વળી) તરુવર તાપ સહે છે, પહાડ દઢ આસન વાળે (છે) નાગ ધર કરી ન રહે; ઉંદરો છપીને રહે (છે.) ગજરાજ નોળીકર્મ કરે (છે.) કપિને ફળ (અને) પત્ર (નો) ભક્ષ (છે. પણ) અનુભવ વીણુ ધર નવ મળે; ભાવના સહેજ બંગ છે; (તો પણ) શામળ કવિ (કહે છે) (જેને) મનસા સિદ્ધ (છે) તેને કથરોટમાં (જ) ગંગા (છે.) (૪)

અનુવચ—તિલક કરતાં ત્રેપન (વર્ષ) વણાં, અને જપ કરવાની માળાના નાકાં (ધસાઇ) ગયાં, તીરથ ફરી ફરીને (ચર્ણ) ચાક્યા, તોય હારિને શર્ણ ન પોતા; કયા સૂણી (ને) કાન ફૂટ્યા તોય અખો (કહે છે કે) બ્રહ્મચારી ન આબું. (૧) એક મુરખને એવી ટેવ કે (જેટલા) પત્થર એટલા દેવ (માનીને) પૂજે, પાણીને દેખી (ને) સ્નાન કરે, (અને) તુલસી દેખી (ને) પાન તોડે. અખો ભગત (કહે છે કે) એ તો બહુ હિતપાત, ધણુ પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત! (૨) (સૌ) હરિ (ને) પામવાને

૩૪] બાળપણની “ડિક્ટેશન શિક્ષક” બે આના.

(માટે) તપ કરે (છે) (પણ) અખો (તો) હરિમાં મેળે ફરે (છે) મારે તો સમરસ (હોવાથી) સેજ સંજોગ (છે) (એમ) સાવ સ્વતંત્ર (હોવાથી) (હું) ભોગ પામ્યો. જેમ બર સાગરે તિમિંગલ રમે (તેમ) હું હરિમાં તો દેહ કાણુ દમે ? (૩) મેં પેરે પેરે મથી જોયું જે હરિ વિના (એક પણ) પદાર્થ નથી. તો હું જે આઠ વેંતનો ધડ્યો તે તે ક્યાં અગગો જઈ (ને) પડ્યો; એમ જોતાં હરિ હાથ લગ્યો (જેથી) અખો ટલ્યો અને એ (જ) આથ્ય રહી. (૪)

સમજુતી—વિદ્યા બીજના માન મુકાવે, વિદ્યા પુરેપુરી આગર આપે છે. વિદ્યાથી શરીર શોભે છે. રાજ્ય વિદ્યાને (વિદ્વાનને) નમે છે. વિદ્યામાં વિવેક રહેલો છે, અને વિદ્યાથીજ શુદ્ધ વાણી બોલાય છે; જગતમાં મોહિની જાણીને દુનિયા વિધને તાબે રહે છે, સારી વિદ્યા એ કીમતી જવાહીર છે, વિદ્યાથી કંઈ પણ મોટું નથી; સારી વિદ્યા આગળ પૈસો કંઈ (વિસાતમાં) નથી તેથી પૈસાદાર અબણ માણસને ઠાર જેવો જાણવો, (૧) જેમ હંસ આગળ બગલો તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો. જેમ કાચલ આગળ કામડો, તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો. જેમ રાજ્ય આગળ ગરીબ તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો. જેમ હરીઆ આગળ ટાંકું તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો. વિદ્વાનમાં ધણા પરાક્રમ છે તેથી વિદ્વાન બધાથી મોટો છે. શાખળ કહે છે કે, મૂઢતો વિદ્વાન આગળ ચાકર અને ચોર જેવો છે. (૨)

સમજુતી—વડનું ઝાડ લાંબો ચોટ્યો (વડાણ રાખે છે,) અને પતંગીઈ પોતાના શરીરને બાળે છે. પાણીમાં રહેનાર પ્રાણીઓ પાણીમાં હંમેશાં નહાય છે. અને ધ્યાન ધરવા બગલાઓ દોડે છે; ઘેટાં માથું મુંડાવે છે અને બકરા મોઢે દાઢી રાખે છે; ગધેડાં રાખમાં

આજોટે છે, અને પોપટ મોઢેથી રામ રામ બોલે છે; વળી મોર સ્ત્રીના ત્યાગ કરે છે અને કુનરો બધાનું જ ખાય છે; પણ શામળ કવિ કહે છે કે સાચા વગર સ્વર્ગમાં કોણ જાય છે? મતલબ કે કોઈ નહિ. (૩) ઊંટ ઉંચું જુએ છે, અને વાગોળ પક્ષી નીચું જુએ છે; ઝાડો તાપ વેડે છે; અને પર્વત સ્થિર આસનવાળી પડ્યા છે. નાગ ઘરમાં રહેતો નથી, અને હિરો સંતાઈનેજ રહે છે; હાથી નાકેથી પાણી પીવાની ક્રિયા કરે છે, અને વાંદરા ફળ અને પાંદડાંનો ખોરાક ખાય છે; પણ ઇશ્વર ખરી ઝોળખ વગર મળતો નથી. કારણ કે જાવનામાં સહેજ ખામી છે, (તોપણ) શામળમટ કવિ કહે છે કે મનથી જોણે નકકી કરેલું છે તેને તો કચરોટમાંજ ગંગા છે. (તેની પાસેજ પરમેશ્વર છે.) (૪)

સાર—જો આ ઉપર બતાવેલી ક્રિયાઓથી ઇશ્વર મળે છે. એમ સમજે છે તે બોદું છે, કારણ કે એવી ક્રિયાઓ તો પશુ, પંખી, ઝાડ, પહાડ હંમેશાં કરે છે, પણ તેમનામાં ઇશ્વરને ઝોળખવાની ખરી સમજ નથી, તેથી તે ક્રિયા નકામી છે. માટે મનથી ખરી બહિત અને સાચવટ વગર બીજી બધી ક્રિયાઓ નકામી છે.

સમજૂતી—ડીલું કરતાં ૫૩ વર્ષ વહી ગયાં, મતલબ કે ઘરડાં થયાં ને જપ જપવાની ગાળાનાં નાકાં ધસાઈ ગયાં; પવિત્ર ધામોએ ફરી ફરી પગ ચાકી ગયા, (બહુ તીર્થો કીધાં) તોપણ પરમેશ્વરને શરણે પહોંચ્યા નહિ; કયા સાંભળી સાંભળી કાન બહાર મારી ન્યા. (બહુ કયાઓ સાંભળી) તોપણ અખો કહે છે કે ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાન પેદા થયું નહિ (૧) એક મુરખને એવી ટેવ હતી કે જોટલા પથરને દેખે જોટલા બધાને દેવ ગણીને પૂજે; જ્યાં પાણી દેખે

૩૬] પહેલી ચોપડીના ડિક્ટેશન શિક્ષક ગ્રંથી આના.

ત્યાં નહાય, તુળશી દેખીને તેના પાંદડાં તોડે; અખો કહે છે કે એ બધો ઉત્પાત કહેવાય કેમકે ધણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત? (૨) બધા પરમેશ્વરને મેળવવા માટે કષ્ટ વેઠે છે. પણ અખો બકત તો પરમેશ્વરમાં પોતાની મેળે મળેલો છે; મારે તો (અખાને તો) સરખો પ્રેમ હોવાથી સહેજમાં પ્રભુનો મેળાપ છે; અને તમામ (મારે) પોતાને તાપે હોવાથી હું સુખ પામ્યો; જેમ મોટા સમુદ્રમાં મોટું માછલું રમે છે તેમ પરમેશ્વરમાં હું રમી રહ્યો છું, તો પછી શરીરને નકામું દુઃખ કોણ આપે? (૩) યુક્તિથી મેં ધણી મહેનત કરીને જોયું; તો (મને માત્રમ પડ્યું કે,) પ્રભુ વગરની કોઈ પણ વસ્તુ નથી; (બધેજ પ્રભુ છે) તો પછી (મારા) આઠ વેંતની ઉચાધનો જે ધડયો તે ધડનાર તે વળી જુદો ક્યાં જઈને રહ્યો; એમ વિચારી જોતાં પ્રભુ હાથ લાગ્યો. જેથી અખો ટળ્યો (અખાનું હું પાણું ગયું) અને એ પરમેશ્વર રૂપ પુંજીત રહી. (૪)

પાઠ ૨૨.

સફરી=ફરીઆની લાંબી મુસાફરી
કરનાર

વાધરી=ચામડાની દોરી

જળપ્રવાસ=પાણીની મુસાફરી

ખતેલા=નાનાં વહાણ

ફતેમારી=(ફતે+મારી=)ખતેલાથી
મોટું વહાણ

સવા(સ+વા)=સારોપવન; અનુકુળ વા

સુકાન=વહાણને ફેરવવાનો દાંડો

સફર=ફરીઆની મુસાફરી

સરંજામ=સામાન; સાહિત્ય

મનવાર=લડાઈનું વહાણ

ગંગાવર=ધણું મોટું

બંદર ક્યાં વગર=મુખમ ક્યાં વગર

ટન=વીસ હંદ્રવેટ

કાટકા=કડાકા

યાત્રિકખજા=(યાત્રિક=યંત્રની+ખજા

=શક્તિ)=સાદામાં સાદા યંત્રની

શક્તિ

વિદ્યુત=(વિ+રધારે=દ્યુત=પકાશનું

+ત=ભૂતકૃદંતનો પ્રત્યય=એણું)

બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” બે આના. [૩૭]

=પ્રાણી માત્રમાં જે ગુપ્તબળ રહેલું છે તે; વીજળી (એને અંગ્રેજીમાં ઇલેક્ટ્રીસિટી કહે છે)

• લોકાયત્ર=(હુકક=હુકકોન્દાબડી+યત્ર)
=વહાણમાં દિશા જાણવાનો સંચો;
એની સોય હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં રહે છે.

લોકાયુત્રક=(લોક=લોક+યુત્રક=ચુશી લેનાર)=લોકોને પોતાની તરફ ખેંચનાર (એ એક એવી જાતનું લોકું છે કે તેની પાસે થોડે છેટે સોય વગેરે ખીજું સાધારણ લોકું ધરીએ તો તેને તે ખેંચી લઈ પોતાની જોડે વળગાડી દે છે)

પાઠ ૨૩.

પ્રોપદી=અગ્નિ કુંડમાંથી નીકળેલી દુપદ રાખની પુત્રી; પાંડવોની સ્ત્રી

અન્વય—વીરો સાંભળો, જે ધનુષ હડાવશે અને ચક્રમાંથી જવું શરૂ ને યોજશે; ને જળેજ જોઇ મચ્છને ક્ષત કરશે. તેને (મારી) ભગિની આ વરમાળ પહેરાવશે.

સમજાવતી—ભાઈઓ સાંભળો, જે કામદું હિંચકશે અને ચક્રમાંથી નવય એવી રીતે ખાણુ ફેંકશે, ને પાણીમાં જોઇને મચ્છ વીંધશે તેને મારી બેન આ વરમાળ પહેરાવશે.

સ્વયંવર=કન્યાએ પોતાની ઇચ્છા મુજબ વર શોધી કાઢી પરણવું તે દુપદ=પંચાળ દેશના રાજા; પ્રથનો પુત્ર

ભૂદેવો=(ભૂ+દેવો) આદિઓ નિવેદન કર=અણાવ; કહી બતાવ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન=દોષ કુંડમાંથી નીકળેલો દુપદનો છોકરો

યોજશે=જાકશે; ફેંકશે

જળેજ=પાણીમાં

ક્ષત=ધા; છેદ

મચ્છ=માછલું

ભગિની=બેન

વરમાળ=સ્વયંવરમાં કન્યા જે

માળા(હાર) પહેરાવી પેતાનો વર કરી થાપે છે તે; વરવહુની કોટમાં પરણતી વેળા જે માળા લાલવામાં આવે છે તે

૩૮] બીજી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના

હાથ ધસીને=પસ્તાઇને; દીક્ષગીર
થઇને
ડોળ=મપકો
જયદ્રથ=સિંધુ રાખનો પુત્ર. (એ
દુર્યોધનની એન દુઃશીલા સાથે
પરણ્યો હતો)
ખાંકા ટેકા=ફાંકડા
તાવ=તાલ; મૂઝપર હાથ ફેરવો તે
સાંધ્યો=તાક્યો.
દુટી=નાભિ; પેટના નીચલા
ભાગમાં જે શરીરનું મધ્ય
ખિંદુ છે તે
પણજી=આપ; ધનુષની દોરી
ચોપડીકુંડ=ચાર ધડીનો વખત
શિશુપાળ=દમધોષનો વસુદેવની
એનથી થએલો પુત્ર

નયનવેધ=આંખ છેદવી તે
પ્રમળ=(પ્ર+મળ) જોરાવર
વેધી=વીધી; છેદી
વરો=પરણ્યો
ખેદ=ખળાપો; અફસોસ
કીર્તિમંત=(કીર્તિ+મંત) આપરવાળા
સોયે=જણાયે; શોભે
સાર્થ=મફળ
પણ્ય=નિયમ; પ્રતિતા; ખાધા
દાખી=ખત વી
વીર્ય=પરાક્રમ; બહાદુરી
ક્ષત્રીજાએ=ક્ષત્રી પુત્ર
ભીડે=ધરે
વિપ્ર=બ્રાહ્મણ
લાજ=આપર
સરશે=થશે

અન્વય—કોઇ રાએ જોડો જોડોતી ! અને મઝ્છ વેધી કન્યાએ
વરો; મઝ્છ વેધી કન્યા વરો, (કે જેથી) મારું પણ મિથ્યા ન થાએ.
(૧) કોઈ મઝ્છ વેધી નવ શકે, આ જોયે મુને (મનમાં) ખેદ થાય
(છે); સૌ ક્ષત્રી કિર્તિમંત સેયે, પણ શું ! અહીંયાં (કોઇ) વીર ન
હોયે ? (૨) વાઝ માથે મુગટ મુક્યા છે (તો) હવે મારું પણ સાર્થ (કે)
કરો; (તમે) કોટે મોતીની માળા ધાલી છે તો હવે વીર્ય દાખી વરમાળા
પહેરો (૩) કે ક્ષત્રીજાએ હામ ન ભીડે (તો) વિપ્રમાંથી કોઇ કામ કરો;
(કે જેથી) સભાકેરી ને મારી લાજ રહેશે (અને) વળી કન્યાનું કામ સરશે.

બીજા ઘોરણ માટે અંગ્રજીતનાં મનોચત્ર પાંચ આના. [૩૯]

સમજુતી—કોઈ રાજા જોડો જોડો અને માછલાને છેદી કન્યાને પરણે; માછલાને છેદી કન્યાને પરણે કે જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા નકામી જાય નહિ. (૧) કોઈ માછલું છેદી શકતું નથી આ જોઈ મને મનમાં (દીક્ષગીરી) બળાપો થાય છે, અફસોસ છે કે કોઈ માછલાને વીંધવાને સમર્થ નથી. બધા ક્ષત્રીઓ આગ્રહાર (પ્રતિજ્ઞાવાળા) જણાય છે. પણ શું ! અહીંઆ કોઈ બહાદુર નથી ? (૨) વાંચ તમે માથે મુગટ મૂક્યા છે (તમે રાજા છો) તો ઠીક પણ હવે મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરો; વળી તમે ગળામાં મોતીની માળા ધાલી છે તે ખોટી માનું છું; તો હવે તમારું પરાક્રમ બતાવીને વરમાળા પહેરો (૩) કોઈ ક્ષત્રીય પુત્ર હિંમત કરે નહિ તો બ્રાહ્મણમાંથી તમે કોઈ માંડે કામ કરો; કે જેથી સભાની ને મારી આગ્રહ રહેશે, અને વળી કન્યાનું પણ કામ થશે. (૪)

કોડ=હોંસ

દીન=લાચાર

વીનવે છે=વિનંતી કરે છે

કર્ણ=કુતીને કુવારી અવસ્થામાં

સૂર્યથી થએલો પુત્ર

સિદ્ધ કરીશ=પાર પાડીશ

સંધાણુ=ખેડાણુ

સૂત્રપુત્ર=દાસીનો પુત્ર; સારથિ પુત્ર

લજિજતપણું=ક્ષરમાળપણું

ક્રોધયુક્ત=ચુસ્તમાળા

નક્ષત્રી=ક્ષત્રી વગરની

સાક્ષાત=પ્રત્યક્ષ

કન્યારત્ન=કન્યારૂપી રત્ન

તેજ=આગ્રહ; કીર્તિ

વામન=વિષ્ણુનો પાંચમો અવતાર;

ઈંદ્રના નાનાભાઈ

અગસ્તિ=એ નામના ઋષિ; વરણ

અને ઉર્વશીના પુત્ર

વાન=બાંધો; વણ

આંચલ્ય=ચંચળાઈ

છટાએ=ખુબીથી

કાપડી=કાપડ વેચનાર; (કારણ કે

પાંડવો કાપડ વેચવાનો ધંધો

કરતા હતા ત્યાર પછીથી સાધુની

સાથે જવા લાગ્યા) સાધુના

વેષમાં અર્જુન

૪૦] ત્રીજા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” રાા આના.

મરોડ=ચાંક; લઢણ

કોડ=હોંસ

ગળ્યાં=ભાગ્યાં

દક્ષ=નિપુણ; હોશિયાર; ચતુર

ટાઢું કયું=નિવૃત્ત કયું; કામથી

નવર કયું

સઘ=તરત

વિરમે કરે=નવાઈ પમાડે

અન્વય—જુઓ વિષે હામ બીડી. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે) કાપડી ક્ષત્રીનું કામ કરે છે; છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે); તેના અંગ મરોડ જુઓ, છટાએ ધનુષ્ય ધર્યું (છે); ગર્વા સૂપતના કોડ ગળ્યાં. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે); એના નેત્રોનો લક્ષ જુઓ. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે); શર યોગ્ય કેવો દક્ષ છે. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે); ઓહો ! એણે મઝલ વેધ્યો (અને) ધનુષ ટાઢું કયું. વિષે અદ્ભુત (કામ) કયું. (તેથી) એ સઘ વરમાળા પહેરશે.

સમજુતી—(એક બ્રહ્મણ બોલ્યો કે) જુઓ બ્રહ્મણે કેવી દિગત કરી છે ને કેવી ખુખીથી કામઠું પકડ્યું છે । કેવી ખુખીથી કામઠું પકડીને સાધુ ક્ષત્રીનું કામ કરે છે ! એના શરીરની લઢણ જુઓ । એણે ખુખીથી કામઠું પકડ્યું છે, અહંકારી રાજાઓના હોંસ ગળી ગયા છે. ખુખીથી કામઠું પકડ્યું છે. એની આંખની નિશાન તાકવાની ખંતીલી ધારણા જુઓ. એણે ખુખીથી કામઠું પકડ્યું છે. બાણ મારવે કેવો નિપુણ છે. એણે ખુખીથી કામઠું પકડ્યું છે. અરે એણે માછલું વીંધ્યું ને ધનુષ ટાઢું પાડ્યું. એ બ્રહ્મણે નવામ જેવું કામ કયું. તેથી એને દ્રૌપદી તરત વરમાળા પહેરાવશે.

અન્વય—બાઈ કાંઈ વિરમે કરે (એવું) દીસે (છે) દ્રૌપદી માળ પહેરાવે છે. (તેથી તેના) મનનું માન્યું થાય (છે); (તેથી) તે અંતરે હરખાય (છે) (૧) બાઈ તે વરમાળા પહેરાવીને મઝલવેધુની પાસ ઉભાં; એની (દ્રૌપદીની) આજ્ઞા કળા; અને એ વર ક્ષત્રી હજો. (૨) બાઈ

ત્રીજી ચોપડીના “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આના. [૪૧]

તમારું હેતુ ન વીસરે; અમને (તમારાથી) છુટા પડ્યાનું દુઃખ (છે પણ) તમને સુખ થાઓ એમાં (અમે) સુખ માનીશું. (૩)

સમજુતી—બાઈ કાંઈ નવાઈ પમાડે એવું લાગે છે. પણ તમે એને માળા પહેરાવો છો; તેથી એ મનમાં ખુશ થાય છે; (૧) કારણ એના મનનું ધાર્યું થાય છે. દ્રૌપદી તે વરમાળ પહેરાવીને મગ્ધવેલુની (અર્જુનની) પાસે ઉભાં. એની (દ્રૌપદીની) આશા સફળ થાઓ અને એ વર ક્ષત્રી હોય. (૨) બાઈ તમારું હેતુ ભુલાય તેમ નથી તેથી અમને તમારાથી વિયોગ થયાનું દુઃખ થાય છે. પણ તમને સુખ થશે તેમાં અમે સુખ માનીશું. (૩)

પાઠ ૨૪.

મકકા=અરબસ્તાનમાં શહેર છે (એમાં)
મહંમદ પેગંબર સાહેબનો જન્મ
થયો હતો)

હજ=મકકાની જગ્યા કરવી તે
હાજ=જગ્યા કરનાર; જગ્યાળુ
જેહા=અરબસ્તાનમાં રાતા સમુદ્રને
કાંઠે બંદર છે.

મજલ=ટપ્પો

એગવાઈ=સમવડ

પાક=પવિત્ર

ધારણ કરે છે=પહેરે છે

પાટલી=ધડી

લીખ=જૂનાં ઘંડાં

શરીફ=કીર્તિમંત; આત્મા

નિમાજ=અંદગી; પ્રાર્થના

ફરમાન=હુકમ

લગ્નએક=હું આપું છું

ચુમે=ચુખી કરે

ચાલ=ચાલ્યો

પઢી=બણી

અલેહિરસલામ=જેના નામ ઉપર

રહેમત રહે તેવા

ખુતબા=ધર્મનો ઉપદેશ

બોગ=અભિધાન

મહંમદ પેગંબર=ધરના ત્યાંનો

સંદેશો લાવનાર મહંમદ; ઇસ્લામી

પંથનો સ્થાપનાર

૪૨) ચાથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

મદીના=અરબસ્તાન દેશમાં શહેર છે

(અહીં આ મહંમદ પેગંબર સાહેબ

મરણ પામ્યા હતા)

ધરલામી ધર્મ=મુસલમાની ધર્મ

શેતાન=પલિત; અપવિત્ર

પાઠ ૨૫.

પ્રાચીન=જુનું

અર્વાચીન=હાલનું; ચાલતા સમયનું

ત્રયા=ચામડી; ખાલ

બહેરીન=ધરની અખાતમાં ખેટ છે

સિદ્ધલદ્રીપ=લંકા (એની આકૃતિ

જમરખના જેવી છે)

છવાઠ રહે છે=ખીલી નીકળી છે;

જણાય છે.

અડદીયા=કાળા

સટકીકું=ઝટ સરી જઈ છુટે એવી ગાંઠ

ચીમટા=ચીપીઆ

બસ્મ=રાખ

વડ=પ્રકાર; જાત

વીંધ=છિદ્ર; કાણું

અંકાપ=નકકી થાય; ધરાય

સરકો=શેરડી, તાડી વગેરેનો ખાટો

થએલો રસ

પાઠ ૨૬.

નિંદા=કેઇનું ભુંડું બોલવું તે

ચાડી ચુગલી=વગર કારણે અથવા

કારણસર કોઇની છુપી વાત બીજા

ધણા માણસ આગળ કહેવી તે

કુટેવ=(કુ+ટેવ) ખરાબ આદત

ચર્યા=વાદવિવાદ

કુચલી=નકામું ટહાપલું; સાર વિનાની

લાંબી વાત; નિંદા

મંડળીની હવામાં જ ફેર પડતો=

મંડળીમાં કાંઈક જુદી જ અસર થતી

છાપ=અસર

ધર બાંજે છે=ધરમાં તૂન પડે છે

ચાનક=ખંત; એતક; કાળજી

ગીચત=નિંદા; નાલેસી; કોઇની

પાછળ તેનું ભુંડું બોલવું તે

હલાલ કરેલી=ખાવાને માટે ધર્મ

ત્રિધિ પ્રમાણે કાપેલી

તાજુખ=વિસ્મય; આશ્ચર્ય

ખોડ=એળ; ખામી

ચીડ=કંટાળો; અણગમેા

નજરે નજરે=પ્રત્યક્ષ

ખાસીએત=ટેવ. આદત

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના [૪૩]

જડમૂળથી=સમૂળગી; તદન

જીભલડી=જીભડી; જીમ

લુલી=જીભ

વિકટ=અધર; મુશ્કેલ

પાઠ ૨૭.

પ્રાતઃકાળ=પ્રભાત; સવારનો વખત

ચિત્ર=ચિતાર; આમેલુમ વર્ણન

મર્યાદા=છેવટની હદ; છેડો

અરણ્ય=સૂર્યનો સારથિ

સારથિ=રથ હાંકનાર

ચંદ્રના મુઆ પછી=ચંદ્રમાં અસ્ત

થયા પછી

કુમુદિની=કુમુદ ફૂલનો વેણે; પોયણી

પ્રિયા=વહાલી

સેવતી=એક જાતનું ફૂલનું ઝાડ

નાસિકા ઈંદ્રિય=આસ બેવાની ઈંદ્રિય;

નાક

દિવાકર=(દિવાનકર)=દહાડાનો કરનાર;

રવિ; સૂર્ય

ચોપદાર=છડીદાર

નેકી=સાચવટ

ઘોર=મોટો અવાજ

પ્રભાતીકાં=સવારના પહોરમાં ગાવાની

કવિના

અમથો રાગડો કાઢી જીડું રડવા=

ખોટો વિશ્વાસ કરવા

દોપિસ્તા=સાહી ચોપડી ઘુટેલા જડા

પત્તાં

પ્રત્યાદિ=(પ્રતિ=એ પ્રમાણે+આદિ=

ખીજી) એ પ્રમાણે ખીજી પણ; વગેરે

અંધ=અંધન

શ્રાંખણી=કંઠશિખેણ; નહારી

આળસુ=જેને કામ કરવાનું મન

ન થાય તે

એદી=ત્રણો જ આળસુ; ખીલકુલ

કામ નહિ કરનાર

અંગ વસ્ત્ર=(અંગ+વસ્ત્ર)=શરીર

હાંકવાનું લુગડું

સહસ્ત્રલિંગ=(સહસ્ત્ર=હજાર+લિંગ)

મહાદેવની હજાર દેહરીવાળું.

વનવાગલા=વનવાગોળ

સદ્ગુણ=નિઃશ્વ; પૂર્ણ

નિષ્ફળ=નકામી; ફેાપટ

ચિંતાતુર=(ચિંતા+આતુર)=શીકરમંદ

લાદીને=પીડ પર ભાર ભરીને

ધનુર્વિદ્યા=ધનુર=વિદ્યા)=કામડું

એચી બાણ મારવાની વિદ્યા

૪૪] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા જ્ઞા આના

પાઠ ૨૮.		
કપ્પીરવડ=એ નર્મદા	સત્સંગે=કપ્પીરના સમા-	લાલ=ફકકડ પુરુષ
કિનારે આવેલા શુક-	ગમથી; સારી સોખતથી	લલના=ફકકડ સ્ત્રી
તીર્થની સામેના ખેટમાં	કપ્પીરા ભગતમાં=કપ્પીર	લાલ લલના=ફકકડ સ્ત્રી
વડ છે. (એના જેવો	પંથીઓમાં	પુરુષો
મોટા દુનિયામાં બીજો	તંતુ=વડવાઈ; મૂળી	જપ=કથરના નામનો
નથી એને માટે એવું	પુચે=ભોંયમાં પેશી	મંત્ર વારેવારે મનમાં
કહેવાય છે કે મહાત્મા	ભગી નીકળે	બોલવો તે
કપ્પીરે અહીં વડતું	સંકેલી=એકઠી કરી;	છાયા=પથરાઈ
દાતણ કરીને ચીરી	નાની કરી	હરિત=લીલાં
નાખેલી તેમાંથી એ	જટા=માથાપરના લાંબા	ચૂંકવું=ચાંચ મારીને ખાવું
વડ ભગી નીકળેશે)	વાળ	દુમસા=દુકા ને જાડાં
ખારયો=દેખાયો; જણાયો	ગિરિ=પર્વત	પુશનુમા=આનંદ આપ
જોદ્દા=લડવૈયો	બેદી=ઘટામાંથી પેશી	નાર
એકાંતે=શાંત જગામાં	મિત=મધ્યમ; થોડો	ઠાર=ઝાકળ; હીમ
કદે=માપમાં; ઉચાઈ	અમળ=ચોકપુ; નિર્મળ	કરી=ટાઢી થઈ; સંતોષ
અને વિસ્તારમાં	ઘટા=ખરાવ	થયો
અચરતી=નવાઈ	છાયા=છાંયડો	ખરી=ખરી પડી; જતી
મોરૂ=મહાર પડતી	ખગ=પક્ષી	રહી
શોભિતી વસ્તુ; નાક	હીન કરમના=ઓછા	ખરીજ=ખરેખરી
મોરોનો=મોખરોનો;	ભાગ્યશાળી; કમનસીબ	વિશેષ=ખાસ કરીને
આબૂપણનો	થાળાં=મૂળીઆં બાંહેલી	ગંભીર=પ્રૌઢ
મગરૂ=અભિમાની;	ઉચી જગા	નર્મદા=રેવાળ
અહંકારી	ગલી=સાંકડો રસ્તો	કૃતાર્થી=ધારેલું પામેલો
	રમણીય=સુંદર	નરમદા=નર્મદાજાકર કવિ

સુન્દર કૃત નવી પહેલીના અર્થ અઢી આના. [૪૫

સમજીતી—ધુમસને લીધે દૂરથી કપીરવડ ભુરો ઝાંખો પહાડ જેવો નદી વચ્ચે નિર્ભયપણે એક સરખો (સ્થિર) ઉમેલો દેખાયો, હારેલો લડવૈયો જાણે (નદી વચ્ચે ખેસીને) ધ્યાન ધરતો હોયની ! એવો એ કપીર વડ સવારે એકાંતે શોકને હરે છે. (૧) મોટાકામાં અને દેખાવમાં એ (કપીરવડ) જગતમાં નવાઈ પમાડનાર જણાય છે; ખરે ! જે દેશમાં આતું ભૂષણ હોય તે દેશ (જગ્યા) મગરૂખ કેમ નહિ રહે ? કપીરના સમાગમથી એ (કપીરવડ) કપીરપંથીઓમાં પવિત્ર મનાય છે. ડાળી અને વડવાઈના વધારાને લીધે એ હંમેશા અમર કેમ નહિ કહેવાય ? (૨) પ્રથમ ઝાડની ડાંગોમાંથી કુટીને નીકળતી ભોંયમાં પેસી જાય એવી વડવાઈની શોભાથી ધણી સરમાઈને શિવજી બેઠ્યા ને પોતાની જટા સંકોચીને હિમાલય પર્વતપર જઈ રહ્યા. (૩) એ વડની એવી ઘટા છે કે જેમાં ઉનાળામાં પણ સૂર્યનું એકપણ કિરણ ધણી મહેનતે પણ પેસી શકે નહિ, હવે એવી ઘટા હોવાથી નીચે શીતળ છાંય પડે તે છાયાનું લોકો સુખ લે છે; ખુલ્લી બાણુઓ તરફથી ખુબ્બ પવન આવી જમીન ઉપરનો ધૂળ કચરો વગેરે સાફ કરે છે, પછી જોઈએ તેટલો પવન આજવાથી માણસોનાં મનને ખુશી કરે છે. (૪) ધણાં જંતુ અને પક્ષીઓ અહીં રહીને હવે પ્રકારનું સુખ પામે છે, અહીં ધણા જાત્રાળુઓ પુણ્ય સમજીને ઉતરે, અહીં ધણા શિકારીઓ બહુ ગમત કરે છે, અહીં હજારો લોકોનો સમાસ થતાં અડચણ પડતી નથી. એ વડની છાંયામાં ૧૫૦૦૦ માણસ સુખે રહી શકે એવો મોટો છે. (૫) અહીંથી નદીને દૂર વહેતી જોવી તે ચક્રચકિત દેખાય છે, ને કાંઈ કાંઈ પશુઓ એટલે અહીં તહીં ચરે છે તે જોવાં; ભારે ઘટા જોવી, ને કાંઈ પક્ષીઓના સ્વર સાંભળવા, સરીરમાં ચોડખો વાયુ લેવો, આતું

૪૬। પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૪ આના.

સુખ કમનસીબ માણસો હોય તે ન લે. (૬) ઘટા અને મુળીઆની આળુબાળુ થએલી ટેકરીઓને લીધે ફરવા લાયક ઘણી ગલીઓ થઈ છે; વડવાઈઓની પોલાણમાં કેટલીક ગુફાઓ થઈ, અને તેમાં શોભિતી ઘણી એઠકા બની છે. જેમાં નિરાંતે ફક્કડ સ્ત્રી પુરુષો ખુશીથી રમી શકે અથવા નિરાંતે જોગી પુરુષ ખુશીથી (જપમાં) હાથર રમરણમાં બેસી શકે, (જોગી અને ભોગી બંનેને ફાવે એવી જગ્યા છે.) (૭) ગાંડાં, લીલાં, કુમળાં, હુમસાં પાંદડાં છાયા કરીને શોભે છે, વળી રાતાં (પાકાં) ટેટા ખાઈને ઘણાં જીવો પેટ ભરે છે, આળુપરથી ઘણા આનંદદાયક રંગના ફિરણો પડે છે, નીચે કરોળીઆ વગેરેએ બાધેલા પડો હીમથી (હીમનું પાણી પડેલું હોવાથી) તડકામાં અરફ સરખાં ચળકતાં જણાય છે. (૮) હે! કપીરવડ તને જોઈને મારી આંખ ટાઢી થઈ (સંતોષ થયો) મારી પાપવાળી સુદ્ધિ જતી રહી ને મને ખરેખર સારી જત્રા થઈ, હે ગંબાર કપીરવડ! તારા વડે નર્મદા નદી સારી શોભે છે, - વધારે શોભે છે, અથવા હે નર્મદા નદી હું નમઃશંકર કવિ તારા દર્શનથી ઘણો સુખી થયો છું. (૯)

પાઠ રહ.

મશહુર=પ્રખ્યાત; નામીયા
નિર્ધનતા=(નિર્+ધન+તા)=ગરિબાઈ
રસ=લહેજત; શોખ
અંધારણુ=અંધો
સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને મદદ દાખલ
જે રકમ મળે છે તે
નિર્વાહ=યુગ્મરો; પોષણ

ઉદાહરણુ=દર્શન; દાખલો
આહુઅળ=ખાત મહેનત
ઉચ્ચે સ્થાને=ઉચ્ચ પદવીએ
મનોમળ=મનનું જોર; મગમશકિત
મંત્રી=કારભારી
સુધારક=(સુ+ધાર+અક)=સુધારો
કરનાર
તંત્રીપણું=વર્તમાનપત્ર વગેરેમાં

પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક ચાર આના. [૪૭

“ લખાણ કરી તે ચલાવવાનું કામ
ગયું દીકું ન પડ્યું=જવાથી કામને
હરકત ન આવી; કામ અટકી
ન રહ્યું

ઈન્ડેપેન્ડન્ટ=તપાસનાર

ઉપ્યુટી=તાબાનો

વહોરી=માથે લખ

બીકું ઝડપ્યું=આગેવાની કરી

ટ્રેનિંગ=શિક્ષણ

પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય શુરુ

પ્રાથમિક=(પ્રથમ+મક)=શરૂઆતની

અભિપ્રાય=સલાહ; વિચાર

લ...યુલર=દેશી બાપા; (યુજરાતી)

સોસાયટી=મંડળી

પ્રસાર=ફેલાવો

ઉત્તનિ=ચઢતી

પ્રયાસ=મહેનત; યતન

ઉદ્ભવ=ચઢતી; ઉન્નતિ; વૃદ્ધિ

અર્પણ=અક્ષીપ; ભેટ

નિખાલસ=નિષ્કપટી; શુદ્ધ મનના

પાઠ ૩૦.

ઢંઢેરો=રૈયન માટે સરકાર તરફનું

બહુરનામું

નામદાર=(નામ+દાર) પ્રખ્યાત

ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનિ=ઈંગ્લાંડથી

હિંદુસ્તાનમાં વેપાર કરવા આવેલી

મંડળી

સ્થાપન=મંડાણ; શરૂઆત

મૂળ હેતુ=અસલ વિચાર

રજ્યવ્યવસ્થા=(રાજ+વ્યવસ્થા)=

રાજ્ય બંધાવણ

ગરબડ=ગોઠાવો

પાર્લામેન્ટ=ઈંગ્લાંડની રાજકીય સભા

સનંદ=પરવાનો; પત્રો

મારફત=દારા; વહે

સમસ્ત=મધા; મધળા

અભયવચન=(અ+અય+વચન)

બીક વગરના; ખાતરી બરેલા બોલ

પ્રગટ કર્યો=ખઠેર કર્યો

હસ્તક=તાબે; કબજે

વાઇસરોય=રામ્મનો પ્રતિનિધિ; રામ

ને બદલે નિમાયલો અધિકારી

તહનામું=સલાહનો કરાર

કરારનામું=સરતનો પત્રો

સદરહુ=ઉપર કહેલી; મજકુર

ધકકો=નુકસાન

૪૮] સુરત શહેરનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ વ્યાખ્યા.

મરતબો=માન; મોટાઈ

રાજ્યધર્મ=(રાજ્ય+ધર્મ)=રાજની

ફરજ

ધર્તરાણ=નાખુશી; કમ મહેરબાની

સ્વસ્થતા=(સ્વસ્થ=શાંત+તા=પણું)

શાંતિ

લોકોપયોગી=(લોક+ઉપયોગ+મ)=

લોકની જરૂરની

વૃદ્ધિ=વધારો

સમય=આખી; બધી

આખ્યાણની=ચઢતી

સામર્થ્ય=જોર; બળ

વક્ષાદારી=નીમકહસાલી

પાઠ ૩૧

લાંડન=એ ઈંગ્લાંડમાં ટેમ્સ નદી કાંઠે

ખ્રિષ્ટિય રાજધાનીનું શહેર છે

(એ દુનિયામાં મોટામાં મોટું

શહેર છે)

રોનકદાર=(રોનક+દાર) ઘાટદાર

ઝળાંઝળાં થઇ રહેલી=પ્રકાશેલી

ગ્યાસ=વાયુ

જંગી=મોટી

સુરંગ=જમીનમાં દારૂ ભરી ઉઘાવવો તે

ટેમ્સ ટનલ=ટેમ્સ નદીની નીચે થઇ

ગાડી, ધોડા, માણસ અને વાગ-

ગાડીને જવાનો રસ્તો.

ટનલ=જમીન ખોદીને તળેથી

જતાવેલો રસ્તો

રઠિઆણું=સુંદર; કુટકું; સુશોભિત

પટ્ટાભિષેક=ગાદીએ બેસવાની ક્રિયા

દફન કરવું=દાટવું

પેમેસ=મહેલ

મ્યુઝીઅમ=પ્રદર્શન; સંમહસ્થાન

ઐતિહાસિક=ઇતિહાસ જણાવનારી

અખતર=લોઢાની જળીનો અંગરૂખે

મુગત=તાજ

ખીજ=પૂલ

નેશનલ=પ્રજા સંબંધી

સાહસિક=(સાહસ+ક)=જોખમ

વેઠનાર

દેશાભિમાન=(દેશ+અભિમાન+મ)

=દેશનું અભિમાન રાખનાર

પાઠ ૩૨.

કૃતચતા=(કૃત+ચ+તા)=નીમકહસાલ

પણું

લાગણી=ભાવ

વૃત્તિ=વલણ

ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રભાવરમાળા ત્રણ આના. [૪૯

ઉદ્ધિા ભાવ=આસ્થા

શ્રવણુ=માત પિતાની આજ્ઞા પાળનાર

આદ્ય

વિસુવિઅસ=તેજસની પાસે છટાલીમાં

જવાળામુખી પર્વત છે તે

લાવા=જવાળામુખીના મોંમાંથી જે

ઉત્તો રસ નીકળે છે તે

અગ્નિરસ=(અગ્નિ+રસ)=અગ્નિનો રસ

ગરક થઇ ગયું=દટાઇ ગયું

લીસો=ટાઢો; ઠડો

અસાધારણુ=(અ + સાધારણુ)=

ધણીજ; સાધારણુ નહિ તે; નવાઇનો

ભક્તિમાન=ભક્તિવાળા

ક્ષેત્ર=ભત્રાનું ઠેકાણુ; ધામ

ગુલીઅલ=ગુણુ જાણનાર

શોકાતુર=(શોક+આતુર) દીલગીર

આભારી=(આભાર+ઇ)આભારવાળા

પંક્તિ=દરજાએ; પ્રકાર

કૃતક્ષ=(કૃત+કામ+ક્ષ=નાશ કરનાર)

=ઉપકારના બદલામાં અપકાર

કરનાર

કૃતક્ષતા=નીમકહરામી

કરમ=જુડા કૃત્ય

ધોર=મયંકર

ચટકા ભર્યાજ કરતું=મનમાં ખેડ

થયાજ કરતો

પાઠ ૩૩.

ભવ્ય=મોટી સુંદર

મત્સ્યેન્દ્ર=એ નામનો એક તપસ્વી;

ગોરકનાથ ગુરુ

મઠી=જુંપડી; પર્ણકુટી; મરડી

યોગશાસ્ત્ર=ચિત્તવૃત્તિના નિરોધનું

શાસ્ત્ર

ઉપદ્રવ=હરકત; અડચણુ

ખો=ચુકા; બખોલ; કોતર

હાડકું પણુ ન જડે=હાડકાંનાં ચુરે-

ચરા થઈ જાય

અંધારા=તંમર; ચકરી; ફેર

વેદાંત=એ નામનું એક શાસ્ત્ર

પારંગત=પાર પામેલા

ચંડિકા=એ નામની દેવી; માતા

મયાશક્તિ=શક્તિ મુખ્ય

કુળદેવતા=ગોત્રજ

ઈદેવતા=પોતે પસંદ કરેલો દેવ

જાતિ=ગોરજ

સ્થાનિક=મકવાળા; આશ્રમવાળા

પંથીઓ=પંથવાળા

૫૦] પહેલી ચોપડીના “ડિક્શન સિક્ક” અહીં આના.

વિરોધ=જુદાપણું; અણુઅનાવ	રહે છે તે
ઝાંઝવા=ઝાંખે; અંધારા	તાણવાણા=વણવાની સાળપર
એક ખીખના ખભા ઉપર માથા	ઉભા આડા દોરા રાખવામાં
કરી જોઈ રહેતાં હતાં=એક ખીખને	આવે છે તે
હાળ પડતાં વળગી રહ્યા હતાં	અનહદ=હદ વિનાનું; ધણુંજ
તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની	વરસાદની વૃષ્ટિ=ધણોજ વરસાદ
જો	પડખામાં=ખાજીમાં
ઠઠ=જથો	ઝોરજ=જુદીજ; ન્યારી
આતુર્માંસ=ચોમાસામાં સાધુઓ	ફોફ=ફોકટ; નકામું
એકજ જગાએ ચાર મહીના	ઝોરખ=એ નામનો તપસ્વી

પાઠ ૩૪.	હણવા=મારવા	યદુપુરી=ગદવ રજપુ-
વિનાશ=નાશ પામવું તે	મતિ ભ્રષ્ટ કીધી=પુદ્ધિ	તોની રાજધાની;
વિનાશકાળે=તુકસાન	બગાડી	દારકા
થવાને વખતે; દુઃખ	કાળજાની=ભૂત, ભવિ-	સુરા=દારૂ
આવવાને વખતે; નાશ	જ્ય અને વર્તમાન એ	ભરાણો=ભરાયો
થવાને વખતે	ત્રણે કાળની હકીકત	શરીર શુદ્ધિ=શરીરનું
વિપરીત=અવળી; ઉલટી	જાણનાર	ભાન
સમાણી=સમાન; જેવી	પાની=પગલું; પગ	વેત્તા=જાણનાર
સતિ=પતિવ્રતા	ધરાવી=મેળવી	નિકટ=પાસે; સમીપ
પ્રતિજ્ઞા=પણ; આધા	જમાવી=એકઠી કરી;	લહું=લીધું; ભોગળું
પ્રમાણી=અનુસરી; તે	મેળવી; પાશરી	સંત=સાધુ
પ્રમાણે આલી	ધુત=જુગાર	ટળે=દૂર થાય; મટે
કુરંગ=હરણ	વળુંધી=વળગી	તૃણા=મેળવવાની ધન્ય

પાંચમા ઘોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૫૧]

ધર્મા=અદેખાધ	પરતાપ=મહિમા	ઉત્કૃષ્ટ
મોહ=માયા	સિદ્ધ=મુક્ત	મહત=મોટો સાધુ
મત્સર=ક્રોધ	શુદ્ધ=વ્યાસના પુત્ર	સેવ્યે=સેવા કર્યાથી
મમતા=મારાપણું	આદિક=ખીજ; વગેરે	છૂટે=જતી રહે
પ્રકટે=પેદા થાય	મુનિવર=મોટા મુનિ	માયાની જાળ=જગતના
ઉર=મન	ચોટયુ=સાગ્યું	પ્રપંચ
દહ=પાકું; સચોટ	મર્મ=ભેદ; છુપી વાત	પરિવ્રજ=પરમેશ્વર; સર્વ
પતિત=પાપી; ધર્મથી	અનુપ=(અનન્નઉપ=ઉપ-	વ્યાપક હૃદય
બ્રહ્મ થએલા	મા)=કોઈની સાથે સર	મુક્તાનંદ=સાધુનું નામ છે
ઓધારીઆ=ઉગાર્યા;	ખાવી ન શકાય એવો;	આજાપંપાળ=ફાંફાં
ઉદ્ધાર કર્યો; તાર્યા		

અનવય—સીતા સમાણી કોણ શાણી સતી (હતી,) (કે જેણે) સદા પતિ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણી. (તેણે પણ) કુરંગ હણવા (ને) મતિ બ્રહ્મ કીધી. (એ) વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ (સગ્રી) (૧) કૌરવ કેવા કાળજાની હતા ? (તેમણે પણ) કુસુપમાં પાછી પાની ન કરી (તે) દ્વેષ સહિત કોણી કપે મુઆ, (એમ) વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ (સગ્રી) (૨) નળે ન્યાય વિષે નિપુણતા ધરાવી (ને) જગતમાં મુકીર્તિ જમાવી (તેણે પણ) ધુતને વળુંધી ગાદી ગુમાવી, એ વિનાશકાળે (૩) યદુપુરો (ના) યાદવ યાદ આણે, (તેમનો) જીવ મુરા વિષે ભણે ભરાણે (તેથી તેઓ પણ) શરીરની સર્વ શુદ્ધિ મુકી (ને) મુઆ, (એ) વિનાશકાળે (૪) રાવણ રૂઠો શાસ્ત્રવેત્તા હતો, નવે મહેલો (તેની) નિકટમાં રહેતા (તેણે) સીતા હરી (ને) કુયુદ્ધિ (એ) કળ્પ લણું. (એ) વિનાશકાળે (૫)

સમણુત્તી—સીતાના જેવી કોઈ ગાદી સતી ન હતી કે જે હમેશાં ધણીના હુકમ મુજબ ચાલી; તેણે પણ હરણુ આરવા ચાટે

૫૨] સુરત શહેરનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

બુદ્ધિ બગાડી જ્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે અવળી બુદ્ધિ સૂઝે છે. (૧) કૌરવ કેવા ત્રિકાળજ્ઞાની હતા, (બીજમ, દ્રોણ, સંજય) તેઓ પણ કુસંપ કરવામાં હઠયા નહિ. તે ક્રોધી (કૌરવો) અદેખાઈ સહીત કપાઈ મુઆ. (ટેક) (૨) નળ રાજ્યે ન્યાય કરવામાં ધણી માહીતી મેળવી હતી જેથી તેની દુનિયામાં સારી આખર ફેલાઈ હતી તેણે પણ જીગારને વળગીને રાજપાટ ગુમાવ્યું. (ટેક) (૩) દારકાના જાદુને સંભારે કે તેમનો જીવ દાર પીવામાં ધણો બગાયો મતલબ કે દાર પીધો તેથી તેઓ પણ શરીરનું બધું જ્ઞાન ભૂલીને અંદર અંદર લડીને કપાઈ મુઆ. (ટેક) (૪) રાવણ સારી રીતે શાસ્ત્રને ગણનાર હતો, અને નવે શ્રેષ્ઠો તેની સેવામાં પાસે ને પાસે રહેતા હતા પણ તેને સીતાનું હરણ કરવાની નકારી બુદ્ધિ થઈ તેથી દુઃખ વ્હોર્યું. (ટેક) (૫)

સમજુતી—સાચા સાધુપુરુષનો સમાગમ ખરું સુખ આપે છે. ખરું સુખ આપનાર છે, માટે સંત સમાગમ કરવો. સંત સમાગમથી આશા, તૃષ્ણા, અદેખાઈ, અહંકાર, માયા, ક્રોધ, મારાપણ, એ અવ-બુણો બળી જાય છે અને તેથી મનમાં ઇશ્વરનું પાકું જ્ઞાન થાય છે. (ટેક) (૧) સંત સમાગમથી નારદ મુનિ પોતે ઇશ્વરનું મન થયા, અને ધણા પાપીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો, જેની આખરનો મોટો મદિમા ગવાય છે. (ટેક) (૨) શુકદેવ વગેરે મોટા મુનિઓ સત્સંગથી સિદ્ધિલાભ પુરુષ થયા અને તેમનું મન સુખરૂપ (સારી રીતે) હરિના રૂપના ધ્યાનમાં ચોંટ્યું. એવો મોટો ગુપ્ત ભેદ સાધુ પુરુષોથી એમણે જાણ્યો. (ટેક) (૩) મહંતનો મદિમા મોટો છે, કે જોમની સેવાથી માયાની જાળથી (જગતના પ્રપંચથી) છુટાય છે; અને પરમેશ્વરમાં પ્રીતિ વધે છે, મુક્તાનંદ કહે છે ફાંફાં મારવાં છોડી દહને સંત સમાગમ કરો. (ટેક) (૪)

પાઠ ૩૫.

ધાડાં=મોટાં
ગીચ=પાસે પાસે
સિંકોના=એ નામનું એક જાડ છે
જેમાંથી કિવનિન બને છે
જવરનાશક=(જવર=તાવ+નાશ+અક)
તાવ દૂર કરનાર; તાવ કાઢનાર
દેવદાર=એક જાતનું જાડ (એ જાડ
હિમાલયમાં થાય છે)
સૌંદર્ય=શોભા; ખુબસૂરતી
કાષ્ટભૈષધિ=એસડના કામમાં આવે
એવું લાકડું; વનસ્પતિની દવા
દુક નજર=તાર્કિક લાભ
ઉન્મત=(ઉન્+મત=ગાંડું=મગર)
અહંકારી; ઉદ્ધત; અવિચારી
વોકળા=નાળાં
સંહાર=નાશ; કતલ
ઢાંકણુ=ઢાંકણું
ડેરાડુન=કત્તર હિંદુસ્તાનમાં સહેર છે.
તકતા=જથ્થા; ખંડ
ખંડ=ભાગ
અખનુસ=એક જાતનું જાડ
જ્યુબિલી=પશ્ચિમ તરફના દેશમાં રાજ

કે રાણી ગાદીપર બેઠા પછી ૨૫,
૫૦, ૬૦, વરસે જે મોટા એવધવ
કરવામાં આવે છે તે
ટાંકણુ=અવસર; વખતે
અવસર=રૂડું ટાણું
હિતકારક=(હિત+કારક)=મહું
કરનાર

પાઠ ૩૬.

ખોદે તે પડે=ખીજને તુકસાન
કરવાને જે ધારે તેને પોતાનેજ
તુકસાન થાય
કરે તેવું બોગવે=જેવું કામ કરે
તેવું ફળ મળે
બગદાદ=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનમાં
સહેર છે.
શીદ શીદા=મોહન; મોહ પામેલું
અમીર=જેને સરકાર તરફથી ખિ-
તાબ કે જગીર મળેલી હોય તે
ઉમરાવ=સરદાર; શ્રીમંત
નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ
બેગ=અમીરી છલકાણ
આગા=શેઠ
કરાવ=કબુલ્લાત; કરાવ

૫૪] ચોથી ચોપડીના અર્થ સાદા સાત આના.

કાજી=કુરાન પ્રમાણે ન્યાય કરનાર
મુક્તી=મુક્તિમાન ધારાશાસ્ત્રી
ગુપ્તમા=ગુપ્તવાર
ખલીફા=મહમદ પેગંબરના વારસ
દસ્તખસ્તા=(દસ્ત=હાથ+ખસ્તા=
ખાંધેલા) હાથ જેડીને; અદખસર
કાનુન=ધારા

લક્ષ્મ=લક્ષ્મ; વેણુ

દામ=પૈસા

હાડકાંતી ખરાબી થશે=માર ખાતાં
હાડકાં ભાંગી જશે

દરિઆફ=વિચાર

ખીલિઆણુ=ઝાંખા; વીલા

વાણુ વળી ગયો=ઘણોજ ખાધો

ખાણુ પડી=ધાર ભાંગી ગઇ

પેટ પકડીને હસ્યા=ખૂબ હસ્યા

પાઠ ૩૭.

શીર્ષ=ઉત્સાહ શક્તિ; બહાદુરી

વાટપાડુ=રસ્તો રોકી છુટનાર

ધોળે દહાડે=અંધા લોક દેખે એવા

દિવસના પ્રકાશમાં

ધાડ=છુટારાની ટાળી

પાલક=રક્ષક કરનાર; રક્ષક

ધાડપાડુ=ધાડપાડી છુટનારી ટાળીનો
માણસ

શૂરાપુરા=ધણ્યા બહાદુર નર

પાળીઆં=પતથરમાં કોરેલા લેખ

કેસરીઆં=યુદ્ધમાં મરતાં મુધી

પાછી પાની ન કરતાં લડવું તે

સતીત્વ=(સતી+ત્વ)=સતીપણું;

પનિવ્રતાપણું

ચિતા=ચેહ

રવાં ઉભાં થઇ બન્યકંપારી છૂટે;

ખ્યાર, અચખો કે બન્ય વજેરે

વૃત્તિને લીધે શારીરિક લાગણી

થઇ આવે

રણસંગ્રામ=લડાઇનું મેદાન

વાવાઝોડું=પવનનું તોફાન; વંટો-

ળીઓ

ધાડું=ગડું; ધટ

જીવને તાળવે ખાંધી=મરવાની

દરકાર ન રાખી

સ્વાર્પણુ=(સ્વ=+અર્પણુ)=મતનો

ભોગ આપવો તે

સૌભાગ્યવંતી=સારા ભાગ્યવાળી;

જોનો ધણી જીવતો હોય તે, ધણી

પાંચમી શોધણીના “ડિક્શનરી શિક્ષક” થઈ ગયાના પિં

આરે=કાઠે; કિનારે
કગ્યો નહિ=મન ફેરવ્યું નહિ;
ભોભાયો નહિ.

દુઃખનો આમ=ધણ્ણ દુઃખ
ટેક=વટ; પણ; નિયમ,
યુગ=ગુગ; જમાનો

પાઠ કંટ.

ઝેર=અદેખાઈ
વેર=દુરમનાઈ
પર=પારકી
નાતીશા=નાતના
જાતીશા=જાતના
હરખ=ખુશી થા
લાજ=આજર
અનુપમ=ખીન કોઈની
સાથે સરખાવી ન શકાય
એવું; ઉત્કૃષ્ટ
ભેખ=જણ
ધોર=ભયકર
કુકર્મી=નકારા કામ કરનાર
મારણ=મારનાર
પુલ્ય=મરામત
જડ=મૂળ
વિષવિષ=તરફતરફના
વેભવ=સુખનાં સાધન
પરકુળ=જેક જાતનું લુપ્ત

હુલકર=હોલકર
ખરાબી=પાયખાલી
કોણજ માત્ર=શી ગણ-
તરીમાં
પિંદારા=લુટારા
કુપાત્ર=નાશાયક
નેળ=વાવટા
તલુજ=છોકરાં
યુક્તાન=મશગુલ; ચક્રચુર
આશ્રય=છાંય; મદદ
ધણ=ધોળ; આનંદવખતે
આવાનું ગીત
મંગળ=કલ્યાણકારી
ધારા=કામદા; નિયમ
નિર્ભળ=કમળેર
કોળીનાળી=કોળી વગેરે
સંસ્થાન=પાસેનો મુલક
ફાંસીખોરા=ફાંસીઆ
ફેલ=ડોંગ
પાટ=રસ્તો

વનમાં વાટ પાડી ન શકે=
રસ્તો રોકી ન શકે
ધોંગા=મજબુત
કાઠી=કાઠિઆવાડના
રહેવાસી
જાત=જાત સંસ્થાનના
રહેવાસી
ધાડાં=ટોળાં
કુવેતર=કુવાનું પાણી પાછ
પાક કરવાની જમા; વાઢી
હિમાચળ=(હિમ=ખરફ+
અ=નહિ+ચળ=ખસે)
=જ્યાંથી ખરફ ખસે
નહિ તે; હિમાચલ
પ્રવેશ=દાખલ; આરંભ
માળવ=માળવા
આદિક=વગેરે
સજળ=પહેરજો
જણમાર=સાજ; આલુપણ
મહીયાં=પૃથ્વીમાં

૫૬] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫૧ આના.

સમજુતી—અદેખાઈ ગઈ અને દુસ્મનાઈ ગઈ, વળી ધણી જીલમ કરનાર પણ ગયાં, પારકી નાતના અને પોતાની જાતનાથી હળીમળીને દુનિયાનો વહેવાર ચાલે છે; જે ચિચારી બંકરીનો પણ કોઈ કાન પકડી શકતું નથી; મતલબ કે ગરીબમાં ગરીબ જે બકરી તેને પણ કોઈ દુઃખ દઈ શકતું નથી તો પછી માણસને તો કેમજ દુઃખ દઈ શકાય? મતલબ કે કોઈને પણ દુઃખ દઈ શકતું નથી. માટે હે! હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનના લોકો) એ આમાર પરમેશ્વરનો સમજીને હવે તું મનમાં ખુશી થા. (૧) તારાપર અનોપમ રાજ્ય હાલમાં થયું છે, અને એ રાજ્યે તારી આજર વંચારી છે, એમ તું જાણ. બચંકર નહારા કામ કરનાર ચોર ગયા ને કપટતું જોર નાશ પામ્યું, તે તું જો, હવે મહમદ સરખા મારનાર નથી, અને તૈમુર જેવા તોફાન પણ નથી. માટે હે! હિંદુસ્તાન (૨) જીવંતી રાજ્યોનો તો સમુજો નાશ થયો, અને નાદિરશાહ જેવા પણ મરી ગયા, હવે તો હિંદુસ્તાનની પ્રજાને તરેહ તરેહનાં સુખનાં સાધનો મળે છે. લુગડાં પહેરે છે ને પાન ખાય છે. (મતલબ કે મરજી મુજમ વર્ગી શકાય છે. પહેલાં તો મરજી મુજબ લુગડાં પહેરી શકતા નહોતા તેમજ પાન ખાઈને બહાર નીકળી શકતું નહોતું) માટે હે! હિંદુસ્તાન (૩) હવે હોલકરથી ખરાબી થઈ શકતી નથી, અને મરાઠા લોક તો કંઈ ગજુત્રીમાંજ નથી (મતલબ મરાઠાઓ હવે હુલક, તોફાન કરી શકતા નથી.) સિંધીઆથી હવે કદી પણ કેંછનો નાશ થઈ શકતો નથી અને નાલાયક પિંઢારા લોક તે પણ ગયા, અંગ્રેજ સરકારના અમલ નીચે તારાં છોકરાં (હિંદુસ્તાનના લોક) (મોજમગમાં) મશગુલ રહે છે. માટે હે! હિંદુસ્તાન (૪) અંગ્રેજ સરકારની એ જોરાવર સત્તા નીચે લોકો તેના શુભ ગુણનું કલ્યાણકારી ધોળ ગાય છે, કે જેના કાયદા સૌ રાજ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી કમજોર માણસને પણ મનમાં બીક

રહેતી નથી, વળી કાળી વગેરેની બીક મટાડીને સંસ્થાનતું રક્ષણ કરે છે, માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૫) ફાંસીઆ લોકો હોંગ કરીને જંગલનો રસ્તો રોકી શકતા નથી, જખરા કાઠી લોક અને જલ લોકોનાં ટાળાં ઘેરાયી ઓવારા (પર્વતના રસ્તા) રોકી શકતા નથી, ખેતર કે કુવેતરમાં જમને લશ્કર અનાજ લૂટી શકતું નથી, માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૬) (દક્ષિણમાં) લંકાથી તે (ઉત્તરમાં) હિમાલય સુધી અને (પૂર્વમાં) કલકત્તાથી (પશ્ચિમમાં) કચ્છમાં દાખલ થતાં સુધી, પંજાબી, સિંધી અને સોરઠીઆ લોક તથા દક્ષિણ, માળવા વગેરે દેશના લોકોના બીકના ને દુઃખના દિવસ ગયા અને સુખના દહાડાનું દાન આપ્યું, માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૭) તેટલા માટે તું (હિંદુસ્તાનના લોક) તો ખરા અંતઃકરણથી એનો પાડ માન, અને હંમેશા (મનમાં) ખુશી ખુશાલ રહીને સ્વર્ગના જેવો શયમાર પહેર, વળી ફલપતરામ કવિ પોતાના ખરા મનથી એવો આશિર્વાદ આપે છે કે તું (હિંદુસ્તાન) દુનિયામાં મોટી મોટાઈ મેળવજે. હે ! હિંદુસ્તાન એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને તું મનમાં ખુશી થા (૮)

પાઠ ઉત્તર.

ચક્રવર્તી=જેની આજુ નાનાં મોટાં
લક્ષ્યાં રાજ્યો ઉપર વર્તાવી હોય
તેવો; એક સમુદ્રથી બીજા સમુદ્ર
સુધીના પ્રદેશનું રાજ કરનારો
કે જેને બીજા સર્વ રાજ્યો
અંકુશી આપતા હોય તેવો
મહારાજધિરાજ=(મહા+રાજ+અધિ

+રાજ)=મોટા રાજના રાજ
દિગ્વિજયી=ધણા રાજ્યોપર જીત
મેળવનાર
કલ્યાણપતિ=કલ્યાણનો રાજ
આદ્યકિત=હુકમ પાળનાર; હુકમમાં
રહેનાર; તાબેદાર
સામંત શિરોમણી=સુધળા ચોદા-
ઓમાં શ્રેષ્ઠ

પટ] ગ્રામી ગ્રામીના "ડિક્શનરી" ચાર ગ્રામી.

શિશુમણી=શ્રેષ્ઠ; મોટા

યુક્તૌશ્વર્ય=લગાઈમાં કુશળતાપણું

સેવામાં=હજુરમાં; નોકરીમાં;

પરાજય=હાર

છળભેદ=દોડાદોડ; કાવતરું

ઘાટ ઘડશો=મારી નાખવાના ઉપાય

શોધશો

ફેડી=લાલગ્રામી પોતાના પક્ષમાં

લઈ

ટીપ્પણાદી

લક્ષ્મી ચાંલ્યો કરવા આવે ત્યારે

માં ધોવા જવું નહિ, પણ તરત

કપાળ ધરવું=મળતો લાભ તુરત

લઈ લેવો.

સ્વહસ્તે=(સ્વ+હસ્તે)=પોતાને હાથે

મસ્તકે=માથે

શ્રીમાન=ભાગ્યશાળી; યશસ્વી; ધન-

સંપન્ન

રાગેન્દ્ર=રાગગ્રામી પણ રાગ

ગુર્જરેશ્વર=ગુર્જરાતના ધણી; ગુર્જ-

રાતના રાગ

નીમકલાલ=કૃત્ય; કરેલો ઉપકાર

ગણુનાર

તન=છોકરો; પુત્ર

સુભદ્રાપરિ=(સુ+મદ+ઉપરી)=મોટા

ચોક્કાઓમાં શ્રેષ્ઠ

સેનાધિપતિ=(સેના+અધિ+પતિ)

લશ્કરનો મોટા ઉપરી

બ્રષ્ટ=મગડેલી; અપવિત્ર થએલી

નિષ્કપટી=(નિષ્+કપટ+ઇ)=કપટ

વગરના; નિખાલસ

ચોક્કા મનન=પવિત્ર મનના

સામાવાળીઆ=વિશ્વ પક્ષવાળા

રિપુ=શત્રુ; દુશ્મન

લાંચ=પગાર કરતાં ખીજું કંઈ

છાની રીતે લેવું તે

રશ્મવત=લાંચ(રશ્મવત હારસીશબ્દ છે.)

ધર્મયુદ્ધ=યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે

લડવું તે

પક્ષપાત=(પક્ષ+પાત) તરફસરી;

તરફથી

દેશકલ્યાણભાવ=(દેશ+કલ્યાણ+ભાવ)

=દેશનું મહત્ત્વ કરવાની ઇચ્છા

દુર્દશા=(દુર્+દશા)=નકારી હાલત

ધનકાદિ=(ધનકા+આદિ)=ધન

વગેરે

નખોદ=સત્યાનાશ

નખોદ વળવાનું=સર્વસ્વ જવાનું
સત્યમેવ જયતે=આખરે સત્યનો
જય છે.

ધર્મે જય=ધર્મથીજ જીત

પાપે ક્ષય=પાપથી નાશ

તાણ્યો તણાવાનો નથી=લાલચોથી
ડગવાનો નથી

ભરમાવ્યાથી=છેતર્યાથી; ભંભેરવાથી

લણુહરામ=કૃતધ્વ; નીમકહરામ

પ્રતિકા=આગર; મોટાઈ

ત્રિશોક=(ત્રિ+શોક)=ત્રણ શોક

(સ્વર્ગ, મૃત્યુ; પાતાળ)

રાજદ્રોહી=(રાજ+દ્રોહ+ધ) રાજ્ય

પ્રત્યે વેર બુદ્ધિ રાખનાર

શીટકાર=ધિકકાર; તિરસ્કાર

સુકીર્તિ=(સુ+કીર્તિ) સારી આખર

બટ્ટો=એમ; કલંક; ડાહ્ય

પાઠ ૪૦.

ઉપાડા=નવસ્થા; નાગ

હિંસક=હિંસા કરનાર; ફાડી ખાનાર

કોતર=નદી કાંઠે જે હોડા ખાઈઓ

હોય તે; પહોડમાં લાંબો પહોળો

જે હોડા ખાડો હોય છે તે

ખખોલ=ઝાડના થડનું પોલાણ; ગુફા;

ગુફા=પહોડમાં જે પોલાણ હોય છે તે

ત્રિદગી નિભાવવા=ચુમરો કરવા

ઝપિ પત્ની=મુનિની સ્ત્રી

વલ્કલ=છાલનાં લુગડાં

નજર પહોંચાડીને=અકલ વાપરીને;

બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને

રેટીઓ=સુતર કાંતવાનો સચો

હાથ મહેનત=હાથની મજુરી

અનહદ=(અન+હદ) ધણેજ

અમતકારી=(અમતકાર+ધ) નવાઈ

જેવી; આશ્ચર્યકારક

મીલ=કાપડ વણવલું કારખાનું

છેટાં ભાંડી ગવાં=અંતર ઓછું થયું

એકત્ર=એકઠાં; ભેગાં

શીટશે=મટશે

પાશેરામાં પહેલી પુણી=પાશેર

રમાંથી પુણીઓ કરવાની હોય

અને તેમાંથી એક પુણી ખના-

વવી તે. અતલબ કે કામની કશ-

આતલ મવી.

પાઠ ૪૧.

શકુંતલા=કણ્વ ઋષિની ધર્મ પુત્રી;
 દુષ્યંતની સ્ત્રી; ભરતની મા
 ગૌતમી=એ એક તપસ્વી સાધ્વી
 હતી તે કણ્વના આશ્રમમાં રહેતી
 હતી એણે શકુંતલાને ઉછેરવામાં
 મદદ કરી હતી.
 પ્રજ્ઞામ પૂર્વક=(પ્રજ્ઞામ+પૂર્વ-)
 નમસ્કાર સાથે
 પરિક્રમણુ=(પરિક્રમણુ) પ્રદક્ષિણા
 પ્રિયવંદા=ઋષિ કન્યાનું નામ

ઉત્કંઠા=કચ્છા; મરણ
 વિયોગ=(વિનયોગ) જીદાપણું;
 જીદાઈ
 કલ્લા=ખાચકા; જીડા
 નર્તન=નાચવું તે; નૃત્ય
 વિન્નૈગ=જીદાઈ; વિયોગ
 સકલ=સધળી; બધી
 વનલતા=વનવેલી; વનની વેલો
 ઉભરો=મનનો જીરસો બહાર
 પાડવો તે

અન્વય—(તારા) વિયોગથી હરણો મુખમાંથી દર્શના કલ્લા
 બોંય નાખી દે (છે) અને (મોરને) વિન્નૈગના બાલા વાગ્યા, (તેથી)
 મોર નર્તન તજે છે. (૧) સકલ વનલતા પણુ જાણે ખરેખરાં આંસુ
 પાડે તેમ પત્ર વેરે છે; (અને) એવા પ્રકારથી ઉભરા કાઢે છે. (૨)

સમજીતી—તારા વિયોગથી હરણો મોઢામાંથી હરબના ખાચકા
 બોંયપર નાખી દે છે, મતલબ કે એ હરણોએ ખાવાનું તજી દીધું છે.
 મોરને વિયોગનું દુઃખ થયું તેથી તે નાચ કરતો નથી. (૧) સધળી
 વનવેલ પણુ જાણે ખરેખરાં આંસુ પાડતી હોય તેમ પાંદડાં બોંયપર
 ખેરવી નાખે છે અને એવી રીતે મનનો જીરસો બહાર પાડે છે. (૨)
 વનજ્યોત્સ્ના=વેલનું નામ છે.
 કાશ્યપ=કશ્યપના વંશજ; કણ્વ
 મેળાપ=મુલાકાત; ભેટ

સંકુલ્પ=ચિત્તાર
 ભર્તાર=ધણી; વર
 અવર=અન્ન; ખીજી

હિંદુસ્તાનની સા. બૃગજની પ્રત્નોત્તરમાળા ૪ આના. [૬૧

સુકૃત=(સુ+કૃત) સારાં કામ

પ્રમાણુ=જેવો જોઈએ તેવો; મન

ગમતો

નવમાલિકા=વેલતું નામ છે.

વધુ=વહુ

વધુવર=વરવહુ

અનવય—તુજ કામ મેં પ્રથમથીજ (મારા) મન વિષે (તારા) ભતારનો સંકલ્પ કરી મૂક્યો હતો તે (ભરતાર) રૂપે, કુળે (અને) અવર સદ્ગુણોમાં સમાન (છે; તે) પ્રમાણુ ધણીને હવે (તું) સુકૃતથી પામી. (૧) રૂડી નવમાલિકાને ઝટ આંખો મળ્યો (તેથી) એને વધુવર જોડ ખરેખર જામી. હવે આ (તમે) બંને વર વિષે સુખીઆં થયાં, તેથી તેની તથા તુજ વિષેની આજ ચિંતા ગઈ. (૨)

સમજુતી—તારે માટે મેં પહેલાંથી મારા મનમાં (તારા) ધણીને વિચાર કરી મૂક્યો હતો. તે (તારો ધણી) તો રૂપમાં, કુળમાં અને બીજા સદ્ગુણોમાં (તારા) સરખો છે. તે ધણીને તારા સારા કામથી મેળવ્યો એમ જાણુ. (૧)

તારી રૂડી સખી નવમાલિકા (વેલ) વનજ્યોત્સનાને આંખો (વર) મળ્યો એથી તેની પણ વરવહુની જોડ ખરેખર જામી, અર્થાત્ જેવો આંખો છે તેવી એ વેલ છે; તે પ્રમાણે શકુંતલાને પણ આંખાશ્વ દુષ્યંત મળ્યો. તેથી તમે બંને (શકુંતલા ને વનજ્યોત્સના) હવે વર તરફથી સુખીઆં થયાં; તેથી તેની ને તારી બાબત આજે મારી ચિંતા દૂર થઈ. (૨)

માર્ગે પડ=જા

સપુરત=સોપણુ

અનસુયા=અત્રિ ઋષિની સ્ત્રી

બારેવહી=ગર્ભવંતી; દહાડાવાળી

લાડકડી=લાડકી

નિવિધ્ને=(નિરૂ+વિધ્ને)=બગર હરકતે

શુભવર્તમાન=સારા સમાચાર

૬૨. ત્રીજા ઘોરણનો “મુખરાણિત શિક્ષક” અહીં આના.

પાલવ=છેડો

કુશ=દાબ

અમળ=(અ+મળ)=નિર્મળ; સ્વચ્છ

ઇંચુદી=ઇંજોરાનું ઝાડ

સામો=ખેડયા વિના એની મેળે

ચએલું એક જાતનું ખાંધાન્ય;

એ નામના ચોખા

મુઠીભર=મુઠીમાં માથ એટલો;

ધણોજ થોડો

તુલ્ય=પરાપર; સમાન

અન્વય—પડેલા ધા રૂઝાવવા ઇંચુદી કેરું અમળ તેલ કુશ તણી અણીથી મુખે રેડયું. વળી મુઠીભર સામો દહને ઉછેર્યો એ પુત્ર તુલ્ય મૃગલો છોડી નવ જાતો.

સમજુતી—પડેલો ધા રૂઝાવવાને માટે ઇંચુદી ફળનું ચોક્કસ તેલ દાબની અણીથી મોઢામાં રેડયું; અને મુઠી જેટલો સામો ખવડાવીને ઉછરેલો એવો છોકરાનો જેવો હરણુ મારાથી મૂકી જવાય નહિ મતલબ કે એ વહાલો છે.

આપલ્યા=આપલા (દયાથી પુત્ર અર્થે પણ્ય ખોલાય છે.)

શારંગરવ=કાશ્યપ મુનિનો શિષ્ય

ભગવંત=પવિત્ર મહાપુરુષ

સંપ્રદાય=રિવાજ; ચાલ; પરાપૂર્વથી

ચાલતો વહીવટ

તેડ=કિનારો; કાંઠો; તટ

દુષ્યંત=પુરનો એક વંશજ; શંકુ-તલનો ધણી

વૃત્તિ=ઈચ્છા; વલણ

અધુજનો=સગાંસંબંધીઓ

યુવતિ=તરૂણી; જુવાન સ્ત્રી

સત્કાર=આદરમાન

વધુ=વધારે; વિશેષ

અન્વય—તપ જોજ ખૂંધે ધન છે એવા અમો સૂપિને જે જાણે છે. (અને વળી) તે સાથે તમતણું કુળ હય છે તે ખુશીથી વિચારી લો; વળી આપોઆપ પરસ્પર તે સ્નેહની વૃત્તિ છુટી હતી. (તે વખતે) કોઈએ અધુજનો કોઈ પ્રકારથી વસ્ત્રો નવ હતા. જે રીતે

આપના વડે બીજી ઘણી રાણી બહુ માનમાં છે; તે રીતે તેવા સામાન્ય સત્કારથી આ યુવતીને તમે પાળજો; ખરે તેથી વધુ ઉદય પ્રાપ્ત થવો તો બાળ્ય આધીન છે. પણ વહુતણા બધુજનોથી વિશેષ ના બોલાય.

સમજુતી—તપ એજ ખરં ધન છે એવા અમો ઋષિને તમો જાણો છો, તેની સાથે તમારું કુળ પણ ઉચ્ચ છે તે ખુશીથી વિચારી શો; વળી તમો બંનેમાં એક બીજા ઉપર આપોઆપ પ્રીતિની ઇચ્છા થઇ હતી, તે વખતે કાંઈ પણ સગાંસંબંધીઓ કાંઈ પણ રીતે વચ્ચે હતા નહિ, જે રીતે આપના વડે આપની બીજી બંધી રાણીઓ બહુ માનવાળી છે, તેવી રીતે તમે આ તરણીને સામાન્ય આદરમાનથી પાળજો, મતલબ કે જેવી તમે બીજી રાણીઓને ગણો છો તેઓની બરેખર આને પણ ગણુજો. એથી વધારે ચઢતી થવી (બીજી બંધીથી વધારે માનીતા થવું) એ તો ખરેખર બાળ્ય આધીન છે. એ વહુના સગાં-સંબંધીથી વધારે કહેવાય નહિ. મતલબ કે અમારી પુત્રીને પટરાણી બનાવજો એમ કહેવાય નહિ.

પાઠ ૪૨.

ક્ષમા=કોઈએ અપકાર કર્યો હોય

તે સાંખી રહેવો તે; ખામોશ

ધૈર્ય=ધીરજ; સખુરી

વટ=ટોક; શાખ

વહેવાર=આપ લેનો સંબંધ

છેડણી=અટકચાળું; હરકત

ખામોશ=ધીરજ

સંભવ=આશા

વક્તા=છટાથી બોલનાર; બાપણુકર્તા

રાજદારી=રાજકાજ કરનાર

બદમાશ=બુઝ્યો

પીછો છોડ્યો નહિ=ખંતે પડ્યો;

પાછળ લાગુ રહ્યો

મશાલચી=(મશાલનચી)= મશાલ

રાખનાર; મશાલ ધરનાર

અગ્રાધારી=હુકમ માનનાર

વિશ્વવિખ્યાત=જગજાહેર

વઢકણી=સડકણી

પાતું પાડયું હતું=સંબંધ જોડાયો

હતો

ગાળોની વૃષ્ટિ=ધણીજ ગાળો

સોક્રિટીસ=એક યુનાન પંડિતનું

નામ છે

વિપત્તિ=દુઃખ; આકૃત

રહેમાં=મનમાં

હેબકી=ડરી; ચોંકા

ખેલ=રચના; બનાવટ

માંડવો=માંડપ

મેહ=વરસાદ

વધાઈ=પુણ્યખખર

મહાભોગ=(મહા+ભોગ=દુદશા)=

ધણીજ ખરાબ દશા

તદાપિ=(તદ+અપિ=પણ)=ત્યારે

પણ; તે વખતે પણ

સજે=રાખે

અન્યથા—પ્રભુને ગમે તે સમે સૌ સહેવું. (અને) રહેમાં સદા રાજી રાજી રહેવું, કદી હેબકી હૈયે હામ ન કરો, ધણું કષ્ટ કાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૧) જીઓ, મેહનો માંડવો ધડીમાં ચનારો (અને) ધડીમાં જનારો જેવો હોય છે, ઇશ્વરે વિશ્વનો ખેલ એવો સરજ્યો (છે) ધણું કષ્ટ કાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૨) બાઈ એક કાળે વિવાહની વધાઈ મળે. (અને) એક કાળે મહાભોગ મળે, સદા સારો નકારો કાળ ન ચાલે, ધણું કષ્ટ કાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૩) જ્યાં કદાપિ કશી જીકિત ચાલે નહિ (ત્યાં) દીલે ધારી જોવું, તદાપિ ન રોવું, દેવને બજે (અને) શાંતિ સજે એજ સારો, ધણું કષ્ટકાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૪)

સમજીતી—પરમેશ્વરને જે વખતે જે ગમે તે આપણે સહન કરવું. અને મનમાં હંમેશા પુશી રહેવું; કદી પણ ડરી જમને હિંમત છોડવી નહિ, પણ ધણું દુઃખની વખતે ધણી ધીરજ રાખવી. (૧) જીઓ વરસાદના દહાડામાં વાદળની ધટા ધડીમાં થાય છે અને ધડીકમાં વેરાઈ જાય છે; પરમેશ્વરે દુનિયાની રચના એવી બનાવી છે,

બાળપોથીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” એ આના. [૬૫]

માટે ઘણાં દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૨) બાકી એક વખતે વિવાહની ખુશ ખબર મળે છે, અને એક વખત મહા ભોગ મળે છે; હંમેશાં સારો કે નહારો વખત આલ્યા કરતો નથી. માટે ઘણાં દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૩) જ્યાં કેઠપણુ વખત કાંઈપણુ યુક્તિ ચાલે નહિ ત્યારે ત્યાં મનમાં વિચાર કરવો પણ કરવું નહિ, એવે વખતે પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સારો, ઘણાં દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૪)

હરિશ્ચંદ્ર=અગ્રોધ્યાના સૂર્યવંશી રાજા;

પાશ=ફાંદો; જાળ

ત્રિશંકુના પુત્ર

અસહ્ય=(અ+સહ્ય) ખમાય નહિ એવું

અયળ=દૃઢ

અપૂર્વ=અસાધારણ; ધણુંજ

દુઃખના ઝાડ ઊગ્યાં=ઘણુંજ દુઃખ પડ્યું

રૂડો દહાડો=સુખનો વખત

પાઠ ૪૩.

નરદેવ=રાજા

વરમાળા=પસંદ કરેલા

પુણ્યલોક=યશવાળો પવિત્ર

ભીમક=ભીષ્મક; ત્રિદર્ભ

ઘણીના ડોકમાં પહે-

ચરિત્રવાળો; એ ચાર

(બીરાર) દેશનો રાજા;

રાવવાની માળા

ગણાય છે. નળ,

હમયંતીનો પિતા

નૃપ=રાજા

યુધિષ્ઠિર, જનક અને

સુતા=પુત્રી,

કંઠે સજી=ગળામાં પહેરાવી

જનાર્દન કે ત્રિષ્ણુ.

સુંદરી=સુંદર અંગવાળી

દિવ્યાંગના=દેવતાઈ દેહ-

પ્રસરાવતા=ફેલાવતા

ઓ

વાળી; દેવી

જીગડું=જીમાર

પ્રશંસા=વખાણ; તારીફ

તનયા=પુત્રી

સુઘ=(સુ+ઘ)=સારો

વરી=પરણી

તનય=પુત્ર

જાણીતો; યાત્રી

સુર=દેવ; દેવતા

સુરપુર=દેવલોકની નગરી;

નિબળધુ=પોતાનો બાઈ

નરાલિક=મનુષ્ય રાજા

સ્વર્ગ; ઈંદ્રપુરી; અમ-

પુષ્કર=નળરાજાનો પી-

વગેરે

રાપુરી

તરાઈ બાઈ

ભાવતાં=ગમતાં

અવળુંજ=હસદુંજ

[૬] પહેલી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” અહીં આના.

દુર્દશા=નકારી હાલત	રજની=રાત	નરમણિ=પુરુષોમાં રત્ન;
શિરપર ફરે=માથે ભમે	હેરાન=દુઃખી	રાજ
કર=હાથ	સતી=પતિ પર પ્રેમવાળી	બાહુક=નળરાજ (એ
કર ગયું=તાબામાં ગયું	સ્ત્રી	નામ એણે ઋતુપર્ણ
સંતાન=છોકરાં	જીવન=જેના વડે જીવવાનું	રાજને ત્યાં રાખ્યું
પળ્યાં=ગયાં	છે તે; પ્રાણ; ધણી	હતું.)
સુકુમાર=અતિ કોમળ	વ્યાધ=પારધિ; શિકારી	લક્ષણુ=સ્વભાવ; ગુણ;
શૂળ=કાંટાવાળી ડાંખળી	વૈદર્ભી=વૈદર્ભ દેશના રા-	ટેવ
આકરો=સદન ન થઈ	જા ભીમકની પુત્રી;	કળ્યાં=જેયાં
શકે એવો	દમયંતી; નળની સ્ત્રી	બાળકાં=છોકરાં; બાળક
કાંતિ=શોભા; રૂપ	વલવલતી=ટળવળતી	હર્ષધેલા=હરખથી માંડા
ભૂપરે=જમીનપર	કુળગુરુ=કુળગૌર	જેવા થએલા
ક્ષુધા=ભૂખ	સલુણી=મનોહર કાંતિ-	સાનુકૂળ=(સ+અનુકૂળ)
ખગ=પક્ષી	વાળી સ્ત્રી	=મરજી માફક; પાષણ
પટ=વસ્ત્ર; લુગડું	સહી=નકકી	છકી જવું=છાકી જવું;
દંપતી=ધણીધણિઆણી	અહિદંશ=સાપનો (કર્કો-	ફાટી જવું; અહંકારે
ધરતાં=પહેરતાં	ટકનો) ડાંખ	ભરાવું
દુર્ભાગ્ય=કમનસીમ	વિરૂપ=કદરૂપું; બેરોજ;	હારવી=ગુમાવવી
પળવા=જવા	કુખડો	ટકતાં=રહેતાં
પ્રાણુ=ધણી; નાથ	ઋતુપર્ણ=અયોધ્યાનો	નીતિ=નિયમ
અલગું=વિખુટું; જુદું	રાજ	કિંવા=અથવા
ગુણવંતી=સારા ગુણવાળી	સારથી=રથ હાંકનાર	ઘત=જુમાર; જુમટું
સ્ત્રી. (દમયંતી)	શીઘ્ર=તરત	

સમજાવતી—વિદર્ભ દેશના રાજા બીમકની દમયંતી નામે સુંદર પુત્રીએ હંસને મોઢેથી નળનાં વખાણુ સાંભળીને મનથી તેને (નળને) પરણવાનો નિશ્ચય કર્યો, સતીએ સ્વયંવરની મોટી સભામાં દેવ, મનુષ્ય, રાજા વગેરેને છોડી, તેણે પ્રેમથી નળ રાજાને ગળે વરમાળ પહેરાવી. (૧) દેવી સમાન શોભતી દમયંતીથી નળરાજાને સારા ગુણુ ને રૂપ-વાળાં એક પુત્ર અને એક પુત્રી થયાં, તેઓએ સ્વર્ગનાં જેવાં મન ગમતાં બહુ સારાં સુખો ભોગવ્યાં, વળી રાજાએ પવિત્ર આચરણુથી વર્તી સારી આબરૂથી રૈયતને પાળી. (૨) અરે નળરાજા વિચારવાન હતો છતાં પોતાના ભાઈ પુષ્કરની સાથે જુગાર રમ્યો; જેના માથાપર નક્કારી હાલત ભમતી હોય તેને અવળુંજ સૂઝે; (મતલબ કે વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ સૂઝે છે) પોતાનું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમાં ગયું, બાળકો મોસાળ ગયાં, અને નળ દમયંતી એક લુગડાંભેર શહેર બહાર નીકળ્યાં. (૩) અતિ કોમળ પગમાં ધણી શૂળો, ઘાંટા, કાંકરા વાગ્યા અને ટેકરા અઢતાં ઉતરતાં સહન ન થઈ શકે એવો થાક લાગ્યો, ત્રણ દિવસના અપવાસ થયા અને તેમની આંખો હડી પેસી ગઈ, મોંની શોભા ઝાંખી પડી ને શરીરમાં બળ રહ્યું નહિ. (૪) ત્યાં આઘેથી ભોંયપર ધણી પક્ષીને બેઠેલાં જોયાં, તેથી રાજાએ બૂખનું દુઃખ સમાવવાને તે પક્ષીઓ પર પોતાનું કપડું ફેંક્યું; તે કપડું લઇને પક્ષીઓ ઊડી જવાથી, ધણી ધણિઆણીએ એક વસ્ત્ર પહેર્યું. આવું કમનસીબ જોઇને નળની બુદ્ધિ ઠેકાણુ રહી નહિ. (૫) દમયંતીને દુઃખોથી બચવા માટે પીયર જવાને ધણું કહ્યું પણ તે ગુણવાન જીને પતિથી છુટાં થવું ગમ્યું નહિ, જંગલમાં ધણી હેરાન થઇને રાત પડતાં બંને જણુ ઊંધી ગયાં. પછી મધરાતે નળરાજા અર્ધું વસ્ત્ર ફાડી નાખીને દયા તજીને ચાલ્યો ગયો. (૬)

૬૮] ત્રીજી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

સતી જાગીને જુએ તો ધણીને ન દીઠો, એટલે બેભાન થઇને ભોંયપર પડી, અને હે નાથ ! હે જીવન ! ક્યાં ગયા ? એમ વારંવાર પોકારતી, ગભરાઈને નળને શોધતી હતી, એવામાં અજગરના મોંમાં આવી પડી. એવા દુઃખમાં ટળવળતી દમયંતીને એક પારધિએ તદ્દખીરથી બચાવી. (૭) જેમ તેમ કરીને માસીને ત્યાં ગઇ, અને ત્યાં દુઃખે સુખે કેટલાક દિવસ રહી. પછી સુદેવ કુળગોરની શોધથી મનોહર કાંતિવાળી (દમયંતી) નકકી પીયરમાં પહોંચી. કર્કોટક નાગના કરડવાથી કદરૂપો બનીને નળ ઋતુપર્ણ રાજાનો રથ હાંકનાર થઇને રહ્યો, પછી સતી દમયંતીનો ફરી સ્વયંવર સાંભળીને પુરુષોમાં રત્ન એવો નળરાજા તરત ત્યાં ગયો. (૮) બાહુક (નળ)નાં રૂપમાં બહુ તદ્દાવત હતો. પશુ લક્ષણો નળનાં જોવાં. પછી બે બાળક અને દમયંતી નળને હરખાવવાં થઇ મળ્યાં, આ વખતે નાગના ઝેરની અસર (પાસ) ગઇ એટલે નળ સુસ્થવાન થયો, અને પુષ્કર તાબામાં આવી નમ્યો, ને ગએલું રાજ્ય મળ્યું. માટે પરમેશ્વરની મહેરબાની થાય તો બધું સીધું થાય છે. (૯) કોઇએ સુખના વખતમાં છડી જવું નહિ, તેમજ દુઃખના વખતે હિંમત છોડવી નહિ, કારણ કે સુખ કે દુઃખ હંમેશાં રહેતાં નથી, વળી ગરીબ અથવા રાજા બધા જીગારથી દુઃખી થાય છે. એ નિયમ મનમાં રાખવો; અને કોઇએ આ દુષ્ટ દુર્ગુણ પાસે કદી પણ નકકી જવું નહિ. મતલબ કે જીગાર રમવો નહિ. (૧૦)

પાઠ ૪૪.

હોડતો રામ=એપી રોગી
એટે છે=વળગે છે; થાય છે
પરમાણુ=ઝીણામાં ઝીણો અંશ;

ધણીજ નાની રજકણ
ધુટાછવાયાં=દૂર દૂરના ભાગમાં
ઓરી=છેક નાના સૈયડ; જોખર
મોટી ઉધરસ=ખરાબ ઉધરસ

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના. ૬૯

અવધિ=(અવધ+ધ) મુદત
 પ્રાણુહર=(પ્રાણુ+હર) જીવ લેનાર
 કાલેરા=હથોક; કાગળાઈ
 કામળાઈ=ઝોકી ઝોકીને મરે તે રોગ
 હથોક=હથવું ને ઝોકવું
 ધોવણુ=ધોતાં નીકળેલું પાણી
 નિર્ગત=(નિર્+ગત) શકિતહીન;
 નખજો; કમજોર
 નવેસર=ફરીથી; ખીજવાર
 પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ+ધાત+અક) જીવ
 લેનાર
 ઐધન=ધર્મના દસ દાણાભાર
 બાજરીપૂર=બાજરીના વજન જેટલું
 પાવલીભાર=પાવલીના વજન જેટલું
 પેદુ=પેટની નીચેનો ભાગ
 પ્લાસ્ટર=સેપ
 શેક=મરમાવે
 સન્નિપાત=સનેપાત; વાના ચાળા
 પેટમાંનું પાણું વળે=ઉલટી થાય;
 ઝોકરી આવે

પાઠ ૪૫.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+ધ) સાચું
 બોલનાર

રાજસભ્ય=રાજકારભાર કરનાર મંડળી
 મસલત=વિચાર
 સભ્ય=સભા લાયક
 મત=અભિપ્રાય; વિચાર
 કાન પર ધરી નહિ=પત કરી નહિ;
 ગણુકારી નહિ.
 કારી જખમ=નહિ વીસરાય એવું
 દુઃખ
 જીરસો=લાગણી
 ધાત=ખૂન; કતલ
 વ્યર્થ=ફેકટ
 કોલ=વચન

પાઠ ૪૬.

ચાતુરી=ડહાપણુ
 તાણુત=તાણ્યા; મહોરમનો તહેવાર
 કમ=નિયમ
 આમહ=હક; જી
 પ્રયુક્તિ=(પ્ર+યુક્તિ)=વિશેષ યુક્તિ
 નિવેડો=તોડ; નિકાલ
 વાસ્તવિક=યોગ્ય
 સમજીતી=સમજ; વિચાર
 સમાધાન=સમજીતી; નિવેડો
 એકદલીલી=સંપ; ઐક્ય

૬૦] પાંચમી શોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

પ્રવીણ=નિપુણ; કાબેલ; ચતુર	મુખી=આગેવાન; અગ્રેસર
કુનેહ=યુક્તિ; ચતુરાધ	ફજર=સવાર; પ્રભાત
ફજરત=મુસલમાનને માન આપવામાં બોલતો શબ્દ	બડીફજર=પ્રભાત પહેલાં; મળસકું
મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂજ+અક)=મૂર્તિ પૂજનાર	અગ્રેસર=(અગ્ર=આગળ+સર=જનાર)=મુખી; આગેવાન
અર્ણોદ્ધાર=(અર્ણ=જીવનું+ઉદ્ધાર	અમીન=વિશ્વાસુ; બરોસાદાર
સામરવું તે)=જીવનું સમારવું તે	સંકેત=વિચાર
પાઠ ૪૭.	ઉચ્ચ અકાલ=સારી સમજ
હાક=ખુમ	નાવેલો ભૂકો; ચંદન
ભાગ્યા=તૂટ્યા; નરબ પડ્યા	કમળનયન=કમળની
તાક=ગાત્ર; અવયવો	પાંખડી જેવી આંખ
નૈષધ બાણુ=નૈષધ દેશનો સૂર્ય; નળ	ફંદ=ફાંદો; પાશ
જ્ઞેત=તેજનો બડકો	નાસા=નાક
ઉજોત=પ્રકાશ	કીર=પોપટ
પેરે=પેટ	પંચ=પાંચ નળ
કુંડળ=કાનની લાલ્લીએ	ગજમુકતા=હાથીના
પહેરવાનું ધરણું	ગંડસ્થળમાંથી નીકળતાં મોતી
લહેકે=શોભે	કુંજર=હાથી
અરગમ=ધણી જાતની સુગંધી મેળવીને બ-	શુંડાકાર=સંઢના આકારના
	રના
	હૃદયે=છાતીએ
	શોભાળ=શોભાવાળી
	નાભિ કમળ=જેની હું-
	ટીમાંથી કમળ ઉત્પન્ન થયું એવા; વિષણુ
	કટી=કેડ
	કુંજરકાળ=હાથીનો દુર્ભન; સિંહ; વાઘ
	શાદ્દલ=વાઘ
	ગત્ય=ચાલ; ગતિ
	નરપત્ય=નૃપતિ; રાજાએ
	તવ=તપારે
	તેજે=પ્રકાશમાં
	બાણુ=સૂર્ય; બાનુ
	ગતે=ગતિથી; જોરબડે

હિંદુસ્તાનની સા. ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના. [૭૧]

વાય=વાયુ	રાગ; મહાદેવના ધ.	બુદ્ધે=સડાધમાં
મહિમાએ=મોટાધમાં	નનો અધિપતિ; બં-	ત્યાગી=મોઢ વગરનો;
મેશ=મેશ પર્વત	ડારી	જેણે સર્વસ્વ છેડી
કુમેર=અલકાપુરીનો	ઐશ્વર્ય=મોટાધ	દીધું હોય તે

સમજ્યુતી—સ્વયંરમાં બૂમ પડી કે એા। નળ આવ્યો, એ સાંભળી સધળા રાગઓના ગાત્ર શિથિલ થયા. મતલબ કે નરમ થઈ ગયાં, અને જેમ સૂર્યના ઊગવાથી બધા તારાઓ ઝાંખા પડી જાય છે તેમ નળરાગરૂપી સૂર્ય આવવાથી સધળા રાગઓ તારાની પેઠે અસ્ત પામ્યા મતલબ કે ઝાંખા પડ્યા (૧) નળરાગના મુગટ ઉપર પ્રકાશના જેવા હીરા ચળકે તેનાં ફરણુ ઝમકી રહ્યાં હતાં અને કાનનાં કુંડળ સૂર્યના કિરણોની પેઠે લેહકા-પલકારા કરી રહ્યાં હતાં અને શરીર પર સુંગધીવાળા પદાર્થ મધમધે છે. (૨) પુનેમના ચંદ્રની પેઠે મોઢું શોભે અને આંખ રૂપી હમણ તો જાણે પ્રેમનો ફાંસો હોયની! નાક પોપટની ચાંચના જેવું શોભે છે, એવી શોભાવાળા પાંચ જણ (ચાર દેવ અને પાંચમો નળ) સરખે સરખા આવતા હતા, તેમને કોઈ ન દેખતા સૌ કોઈ એકલા નળનેજ દેખતા હતા. (૩) જેના ગળામાં હાથીનાં મદનાં ટીપાં જેવાં મોતીનો હાર હતો, હાથ હાથીની સહવા આકારના હતા, જેવું હૃદય અને નાભિકમળ ધણું શોભાવાળું હતું અને જેની કંમર સિંહને પણ હઠાવી દે એવી હતી. (૪) નળને વાહની પેઠે ચાલતો આવતો દેખી સર્વે રાગઓ નાકમેઢ થયા કે એ હમયંતીને જીવાડનાર છે તેથી હવે નકકી એ હમયંતીને પરજુરી. (૫) હમયંતીને ખબર થઈ કે જે નળના હંસે વખાણુ કીધાં હતાં તે નળ આવ્યો; તેવું તેજ તો જાણે સૂર્ય તપતો હોયની! પણ ચંદ્રના જેવી તેનામાં ક્ષિતજાત હતી. (૬) ચાલમાં તો જાણે પવન જેવો,

૭૨] મુખ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧ આના.

મોટાઇમાં તો જાણે મહાદેવ જેવો, મનના સ્થિરપણામાં તો જાણે મેઝ પર્વત જેવો, અને ધનમાં તો જાણે કુબેર હોયતી ! એવો દેખાતો હતો. (૭) સાચું બોલવામાં શિબિર રાજા જેવો, મોટાઇમાં નિર્ધૂષ રાજાના જેવો, લડાઇમાં જાણે ઇંદ્રના જેવો અને ત્યાગીમાં જાણે હરિશ્ચંદ્ર જેવો નળ આવ્યો. (૮)

પાઠ ૪૮.

આણેદ=વડોદરા પ્રાંતમાં નર્મદા
કાંડે જાત્રાનું ધામ છે
કંઠ=સૂર; ધાટી
પદ=કવિતાનું ચરણ; કડી; દૂક
અચ્છેા=સારો; મળતો
નિરાધાર=(નિર્+આધાર)=આધાર
વગરના
દર્શન=ઝાંખી
લાવણી=કવિતાની એક જાત
કરનાળી=ઝોર અને નર્મદાના સંગમ-
પર એક ગામ છે
કૃષ્ણચરિત્ર=કૃષ્ણલીલા
કલ્પના=ધારણા; અટકળ
પ્રવાસ=મુસાફરી
નિમિત્તે=કારણે; સખ્યે
વ્રજભાષા=વ્રજમાં બોલાતી ભાષા
ઉચ્ચ=કોધી; તામસી

ખાંધો=મંધારણ
લીન=એકતાર; મશ્ચુલ
યશોદા=નંદની સ્ત્રી; કૃષ્ણને ઉછે-
રનાર મા
ઓશીંગણ=આભારી
તંબુરો=એક જાતનું વાણું
કીર્તન=ગુણગાન
ક્ષણમંદુર=નાશવંત
શૃંગાર=પ્રેમ
સાહિત્ય=ઇતિહાસ, અલંકાર, કવિતા
વગેરે ભાષાના ગ્રંથો
ઉમરો=ઉમળકો; લાગણી
ચંચળ=ચળાયમાન; ડગમગતી
પ્રકૃતિ=સ્થિતિ; હાસત
તરુણો=જુવાન પુરુષો
સૃષ્ટિસાંદર્ય=કુદરતની સોભા
સંગીત=ગાવું બગ્ગવડું તે

પાઠ ૪૯.

ચાણુક્ય=ચંદ્રચુતનો પ્રધાન

પ્રપંચ=કાવતરં

વત્સ=નોકરને બોલાવવામાં વપરાતો

શબ્દ

પુનઃ=ફરીથી; બીજીવાર

પ્રવેશ=દાખલ

પ્રતિ=તરફ

નિર્દોષ=(નિર+દોષ)=બીન ગુનેગાર

અચાનક=ઝોચિંતો; ઝોકાઝેક

અન્વય—ચાણુકને અચાનક તેડેથી નિર્દોષ પણ બચ પામે, તો હુંતો ગુનામાં છુંજ તો તેહ કૂર ચક્રી મને બચ કયમ ન રહે ?

સમબ્રુતી—ચાણુકના ઝોકાઝેક તેડેથી બીન ગુનેગાર પણ બીએ, તો હું તો ગુનેગારજ છું તો તે ધાતકીથી મને બીક કેમ નહિ રહે ? મતલબ કે બીક રહેજ.

અમાત્ય=પ્રધાન; વજીર

વાગ્દોષ=ચાણુકનો દોષ; બોલવામાં ભૂલ

જપતામ્બ=પહેરા સાથે

વિરાજીએ=બિરાજીએ; બેસીએ

અધટિત=(અ+ધટિત)=અયોગ્ય

અઠાર=અણુગમતું; નાપસંદ

મર્મ=ભેદ; છુપું કારણ; છુપી વાત

મર્મ બર્ધુ=ભેદવાળું; દગા ભરેલું

આદર=માન

ધમધોકાર=ધણાજ

ગત=મરણ પામેલો; મર્દુમ

પૂર્ણામા=પુનેમ

પુત્ર્ય=બરાબર; સમાન

પ્રતિપ્રિય=ગમતું કરી બદલો વાળવો તે

નિવૃત્તિ=શાંતિ; નિરાંત

સહર્ષ=(સ+હર્ષ)=આનંદભેર;

અવિરુદ્ધ=મળતાપણું

અધન્ય=(અ+ધન્ય)=અભાગીઓ

કમનશીખ

રાજવિરોધી=રાજથી ઉલટો ચાલનાર

અદ્યાપિ=(અધ+અપિ=પણ)=આજ

સુધી; હજી લગી

માણ=પહેલાંના; અગાઉના

વિરુદ્ધ=ઉલટી

પ્રતિકાર=ઉપાય; ઈલાજ

વિનયુ=કહ્યું

૭૬] ગુજરાતની સા. ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણમાના

પાઠ ૫૦.		
ધનવંત=(ધન+વંત)=	હાડ=હાડકાં; શરીર	દીન=ગરીબ
પૈસાદાર	મંદ=ધીમી	વે'મ=વહેમ
ધર્મ=દરજા; કર્તવ્ય;	અસર=લાગણી	ચોંપ=કાળજી; ચેટક; ખંત.
કરવા લાયક કામ	વજ્ર=દયા વગરનું; કઠણ	દળદરી=ગરીબ
વિનતી=અરજ	છાતી=હૈયું	ધર્મયુદ્ધિ=દાન કરવાની
રૂડાં=ખરા; સાચા	રૂડી=પણી	યુદ્ધિ
લક્ષ=ધ્યાન	ધર્મકાજ=પુણ્યનું કામ	મોખરે=આગળ
દો=આપો	નિરાશ્રિતો=આશ્રય વગ-	પાત્ર=માણસ
વડાં=ખૂબ	રના; નિરાધાર	વિનવી=સમજાવી
જરણુ=ધરડાં	તાણુંજ=નુંજ	નિર્જળ=(નિર્+જળ)=
પાંગળાં=પગમાં જન્મથી	કંમર બાંધીને=મંડયા	પાણી વગરના
ખોડ હોવાથી ચાલી	રહીને	નવાણુ=પાણીની જગમ-
ન શકે તેવાં	કાપીએ=મટાડીએ; દૂર	ઓ (જેવા કે કુવા,
નિકટ=નજીક; પાસે	કરીએ	વાવ, તળાવ, વગેરે)
સ્નેહી=વહાલાં; દોસ્ત	ધીરવું=આપવું	તીર=ઓવારા
કારજો=કામો	હણી=નાશ કરી	સર્થ=તરતજ
સરો=પાર પડો; કરો;	સંચીએ=મેળવીએ;	ધીંગી=મોટી; જખરી
હરો=લપ્ત ભો; મટાડો	એકદું કરીએ	રચો=ખનાવો
દોહલાં=અધરાં	હાંડળે=મૂકા દેળે;	નખળાં=કમળોર; માંદા
રખવો=રખ લાવો; સારા	છોડી દેળે	ચણાવો=ખંધાવો
કરો	કરો=વેરા; રિવાજ	બલીભાત=સારી તરેહની
પ્રજત=પ્રજતા	હરો=હરણ કરો; છોડી દો	આદરવી=શ્રદ્ધ કરવી;
	ધૂત=ધુતારો	ચલાવવી

ઔષધશાળા=ઘરિપતાલો;	ધારી શકે નહિ=કરી	કાવ્યકળા=(કાવ્ય=કવિતા
દવાખાનાં	શકે નહિ	+કળા=હુનર)=કવિતાને
જાત=શરીર	પાલણુ=પોષણુ; ગુનરો	હુનર એટલે નવી
દુખાળા=રોગી	ઉધારો=ખરચો	કવિતા કરાવવી તે
ખાળા=જોષ	સંપી=હળીમળીને	ધીર=ધીરજવાન
ખાખો=ખોલો	સુધારી=સુધારો કરી	ગુણગુણ=ધણા કાળ.
ઉઠાવ=જમાવ	શિરરતો=રિવાજ; રહી	સુધી
ગળેલા=ગળી ગળેલા;	જમાવો=ફેલાવો; સારી	ધરાવો=રાખો
શક્તિહીન થએલા	રીતે ચલાવો	શુભ=સારો
અંધા=આંધળા	ધરો=રાખો	ખાવો=ખેરીઓ

સમજુતી—ખરા દેશીઓ હું તમને અરજ કરું કે તમે (તમારામાં જે પૈસાદાર હોય તે) ગરીબ માણસોને માટે ખૂબ ધ્યાન આપો, ધણાં ધરડાં, આંધળાં, પાંગળાં માણસો છે તેની અને બધા રોગીની તમારે ખપ્પર લેવી મતલબ કે મદદ કરવી. (૧) નજીકના વહાલાંનાં કામ કરો અને પારકા માણસોનાં દુઃખ લઇ લો. (મતલબ કે તેમને મદદ કરો) તમે મહેનત લઇને તેમના શરીર અને મનના ધણા અધરા રોગો મટાડો. (૨) ધન્યતા શરીરના અને ધીમી નડીના તેમજ મુંગા પ્રાણી દરદનું દુઃખ શી રીતે વેઠી શકે? તેમને જોઈને હૈયામાં પણુ (વજી છાતીવાળા માણસને) લાગણી પેદા થશે, તો તમે ધર્મના કામમાં ધણી દયા રાખો. (૩) દુઃખી અને આશ્રય વગરનાને પાળવા એ આપણો હક છે. (મતલબ કે એવા માણસોને પાળવા એ આપણી ફરજ છે એમ સમજવું.) આટલીજ સમજણ દેખાય છે. તો મંડ્યા રહીને દુઃખ દૂર કરવા એજ

દેશીનું અભિમાન છે. (૪) આપણે મરી જઈશું ત્યારે પૈસો આપણી સાથે આવવાનો નથી, પણ ધર્મ આવવાનો છે, માટે પાપનો નાશ કરીને પુણ્યને આપવો. (મતલબ કે પાપને રસ્તે પૈસો ન ખરચતાં તે પૈસો પુણ્યના કામમાં ખરચવો.) જેથી કરીને આ દુનિયામાં આખર મેળવીએ અને મરી ગયા પછી મોક્ષ પામીએ. (૫) તમે નાત જમાડવાના રિવાજ છોડી દેજો, અને વરઘોડાની શોભાને હરથ કરો. (છોડી દો) જે આખર મેળવવા માટે અભિમાન (રાખતા) હોય તો ધુતારાને આપવું નહિ. અને (તે પૈસાથી ગરીબોને પોષવા.) (૬) વહેમને જડમાંથી (સમૂળમાં) કાઢી નાખજો, અને સુધરવાને માટે ઘણી કાળજી રાખજો, ગરીબોનાં દુઃખો મટાડો અને પુણ્ય કરવાની ખુશિને આગળ લાવો. મતલબ કે ગરીબોનાં દુઃખ મટાડીને પુણ્ય કરો. (૭) ગરીબ અને લાયકને દાન આપવું. તેના જેવી બીજી સારી સમજ નથી નર્મદાશંકર કવિ તમને નમનતાઈથી કહે છે કે ગરીબોને મદદ આપીને પછી તમે મોજમજા ભોગવો. (૮)

સમજુતી—પાણી વગરના-પાણીની તંગીવાળા ગામેમાં, પાણીની જગાએ ગાળી કઢાવો અને જુના વાવ, કુવા, નદી, તળાવ, એવારા વગેરે હોય તેને શોધીને તરતજ સમરોવો, એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૧) મોટી જખરી ધર્મજ્ઞાણ બંધાવો, કે જ્યાં માંદાં સ્ત્રીપુરુષો રહે, તે માણસના શરીરનાં દુઃખ મટાડો એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૨) એકબી મોટી ધણા બાળક માય એવી નિશાળ બંધાવો અને બાળકોને તરેહ તરેહની વિદ્યા બણુવો કે જેથી (તેમાં શીખેલા બાળકો પર) આખી ઉમર સુધીના (જિંદગી સુધીના) ઉપકારો રહેશે. એ ફરજ હે! પૈસાદાર

માણસો તમારી છે. (૩) મોટાં દવાખાનાં અંધાવી ચલાવો કે જેથી શરીરના દુઃખી માણસ પોતાનું દુઃખ મટાડે અને ખિચારો રોગી વ્યાજઠ (હોય તે પણ ત્યાં રહી) સુખ લે એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૪) બિખારીને જોઈને (તેમની સાથે) દયા લાવી બોલો, અને રોટલી આપીને પાછો ભીખ માગતો રાખો નહિ. મતલબ કે તેને ધધે રોજગારે વળગાડો કે જેથી તેને ફરીથી ભીખ માગવી ન પડે. ઉદાહરણ હોય એવા હજારો ઉદ્યોગ કરો, એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૫) શરીરે ગળાધ ગએલા, દાઝેલા અને આંધળા હિંમત રાખીને રોજગાર કરી શકે નહિ, એવા માણસના ગુજરાન માટે તમારી દોલત ખર્ચો. એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૬) દરેક રિવાજ હળીમળીને સુધારો ને બધાના ખપનો સામાન બહુ સસ્તો કરો અને હંમેશા નફારો વિચાર કરો નહિ. એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૭) પારકે દેશ જઈને દુકાન સારી રીતે ચલાવો અને બીજા લોકોના લાખો જાતના હુન્નર શીખી લાવો. ઉમંગ રાખો અને હિંમત છોડી દો નહિ. એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૮) કવિની પાસે કવિતાનો હુન્નર કરાવો મતલબ કે નવી કવિતા બનાવરાવો, અને ધણી કાળ સુધી ધીરજવાન એવું નામ રાખો, અરે માણસ આવો વખત (પૈસાદાર સ્થિતિ) (ફરીને) મળશે નહિ. માટે દક્ષપતરામ કવિ કહે છે કે તમે આ સારો ઝોરીઓ લઈ લો. (૯)

પાઠ ૫૧.

૨૪૩૫=(૨૪+૩૫)=અસલ ૩૫

પ્રવાહ=વહેણ

ગંજવર=જામરાં; મોટાં

અંધ બાંધ્યો=ફરીઆનું પાણી દેશ
પર ફરી વળે નહિ માટે ભીંત
ચણી લીધી [ચણતર હોય તે
પુરજ=દિવાલને ટેકો આપનાર જે

ખળખળાટ=તોફાન

મહાભારત=અહુ મોટું ને અધરૂં

રોગિષ્ટ=(રોગ+ષ્ટ)=રોગ ઉત્પન્ન કરે એવા

સંરક્ષણ=(સં=સંપૂર્ણ+રક્ષણ)=
પુરેપુરી જાળવણી

આડ=અંતરાય; આડી વાડ

સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ=યુરોપમાં દેશ છે. (એ
યુરોપના સધળા દેશ કરતાં વધારે
પહાડી પ્રદેશ છે)

ચિલી=દક્ષિણ અમેરિકામાં દેશ છે.

જર્મન સમુદ્ર=ઉત્તર સમુદ્ર; ઈંગ્લાંડ

જર્મની અને ડેન્માર્કની વચ્ચેનો

સમુદ્ર

મિસ્કે=એ નામનો યુરોપખંડમાં

ફ્રાન્સની પશ્ચિમે ઉપસાગર છે

કસ=સત્વ

કૃત્રિમ=ખનાવડી; નવા કરેલા

રૂપાંતર=રૂંદરૂંદર; જુદાં જુદાં રૂપ.

સુએજની સંયોગીભૂમિ પહેલાં

એશિયા અને આફ્રિકાને જોડતી

હતી. સને ૧૮૬૯માં એ સંયોગી-

ભૂમિ ખોદીને નહેર કરી છે.

નેથી રાતો અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર
જોડાઈ ગયા છે.

સંયોગીભૂમિ=(સંયોગ+મ+ભૂમિ)

એ મોટા જમીનના ભાગને જોડનારો

જમીનનો નાનો ભાગ

સામુદ્રધુની=એ મોટા પાણીના ભાગને

સાંધનારો પાણીનો નાનો ભાગ

પાઠ પર.

દ્વેષ=ખાર; કાનો

અવગુણ=(અવ=નીચો+ગુણ)=

નકારો ગુણ; દોષ; એમ.

પેટમાં ડાબ રાખીને=મનમાં વાત

રાખીને

ગૂડી નાખવું=કેછરતા લીલા મોલને

વાઢી નાખવો.

કુંદવા=ધાસની ગંજીઓ

ગંજી=ધાસનો ઢગ

એક મોટી પ્રજા થઈ શક્તી નથી=

સંપ રાખી શક્તા નથી

મળવ્યુત=સળળ

અવધિ વગરનો=પાર વગરનો;

ધણેજ

હકપાર=હકઉપરાંત; ધણેજ

ત્રિવેદિ વા. પુસ્તક મોથાના અર્થની નોટ સાત આના [૬૯

રહેણી=રીતભાત

વેનિસ=મટાલીમાં આડિઆડીક

સમુદ્ર કાંઠે બંદર છે

સુકુમાર=સકોમળ; નાણુક

દેશનિકાલ=દેશપાર; કાળપાણી

વાટખરચી=રસ્તા ખરચ

કાળાપાણી=દેશનિકાલ

પજવણી=દુઃખ; હેરાનગતિ

વિરોધી=દુશ્મન; શત્રુ

સતાવણી કરે છે=દુઃખ દે છે

રિદ્ધિ=દોલત; ધન

સિદ્ધિ=મોટાધ

રિદ્ધિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટાધ

પાઠ ૫૩.

દીવાદાંડી=સંસ્કૃત દીપદંડ ઉપરથી

(દીપ=દીવો+દંડ=થાંભલો)=દીવો

મૂકવાનો થાંભલો

સહીસલામત=નિર્ભયપણે; વગર

હરકતે

પાઠ ૫૪.

સાજ=સમાન

આવે=ગાય

જશ=આખર

હામ=હિંમત

ન્યારા=કોઈ જુદીજ

દીપમાળ=દીવો મૂકવાને આધેસો

ચણતરનો થાંભલો

મિતારો=પથર કે લાકડાની ઉભા

થાંભલા જેવી ઈમારત; હજારો

ખરાબો=પાણીથી ઢંકાયેલો ખડક

ખડક=પાણીમાં રહેલા ડુંગરા

ખાર=નદીનું મુખ કે જ્યાં નદી

સમુદ્રને મળે તે જગો; સમુદ્રમાંથી

ઉતરવાનું ઠંકાણું

હજારો=મિનારો; (તાપી નદી જ્યાં

આગળ દરીઆને મળે છે ત્યાં

હજારો નામે એક જગા છે ત્યાંની

હવા ધણી સારી છે ત્યાં આગળ

દીવાદાંડી પણ છે)

ખાકસ=સાહેબનું નામ છે એ હજારો

તેણે બંધાવ્યો હતો તે ઉપરથી

કરામત=યુક્તિ; ગોઠવણ [ગોખ

ઝરખો=ખારીથી આગળ કાઢેલી બેઠક;

સહાયતા=મદદ

તબક=માળ

તરહતાં.

પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો

ભાગ

પોપડા=જમીનનું ઉપલું	સ્થિરતા=શાંતિ	રઠિઆળાં=શોભિનાં;
પડ	છાજે=શોભે	દેખાવડાં
ઉદ્ભિજ=વનસ્પતિ	રાશી=સૂર્ય ચંદ્રને ફર-	સલુણું=મધુરં
સૃષ્ટિ=દુનિયા	વાનો માર્ગ	ઘટઘટમાં=દરેક સ્થળે
બદલાઈ=ફેરવાઈ	સોદાએ=શોભે	અગાધ=ગૂણીજ
કમે=એક પછી એક	અધર=આધાર વગર;	લીલાવાડી=દુનિયારૂપી
મંડાઈ=રમપાઈ	અતરીંગ	વાડી; સાંદર્યરૂપી વાડી
નમુનો=કંઈક ભાગ	ગોલ=ગોળાઓ; ગ્રહો	ક્ષેમ=કુશળ
નશાની=પતો; એવાણી	પોલ=આકાશ; પોલાણ	લલિત=સુંદર
પડ=પોપડા	જગદાધાર=જગતનો	ઉપવન=વાડી; બાગ
ભૂચર=જમીનપર વસ-	આધાર; પરમેશ્વર	લાડતી=વહાલ કરતી
નાર પ્રાણીઓ	ખટખટુ=છ ઋતુ (હિં-	નેક=ટેક
મુનું=સોનું	મત, શિશિર, વસંત,	સજી=પહેરી
સરવ=સર્વ; અધા	ગ્રીષ્મ, વર્ષા ને શરદ)	ટેક=કાળજી
દિલદઝ=મનની લાગણી	ધારા=કાપડા; નિયમો	સર=સરોવર
કષ્ટ હરનારા=દુઃખ લાઇ	હાટ=મજર; ચૌટાં	રમ્યપણું=સુંદરતા
લેનારા	લતા=વેલી	અગોતણું=પક્ષીઓનું
મંડાર=જથ્થા; અગ્નના	પાપાણું=પત્થર	શુદ્ધ=પાપ વગરના; પવિત્ર
યાર=વહાલા	સાથ=જથો; સમૂહ	સુસ્વરૂં=સારા સ્વરવાળું
રાજે=શોભે	રહોયે=શોભે	પાપ હરનારા=પાપ
રજનીરાજ=રાતના રાજ;	ગણે=ગાયનથી	બાળનાર
ચંદ્ર	પ્રલ=ખોલ	લીલામૃતધાર=સૌંદર્યરૂપી
નખેતર=નક્ષત્ર	નગ=પર્વત	અમૃતનો પ્રવાહ
		લીલા=સૌંદર્ય

સમજુતી—હે ! જગતના ધણી પરમેશ્વર, આ કેવી શોભા ! અને કેવો સામાન બનાવ્યો છે ! તારા ગુણ ગાવામાં કવિ અને ભક્તો હિંમત હારી ગયા, એવાં તારાં કામ ધણાં અદ્ભુત છે.

હું પાતાળની બનાવટ શી કહું ! તેમાં પડો, ઢોળાવો અને જુદી જુદી જાતની જમીન, જેમાં ધણી જુની વસ્તુઓ, ધણી જુદી તરેહની વનસ્પતિ અને ધણી જાતના જીવ છે, ધણી દુનિયા અનુક્રમે બદલાઈ ગઈ અને વળી પછી સ્થપાઈ એ વાતો ખોટી નથી, કારણ કે તેની નિશાનીઓ અને નમુનાઓ હમણા પશુ છેજ.

મટાડીનાં જાતજાતનાં પડો અને વળી કાંકરાના જાતજાતનાં પડો અને ચુનાના ને પથ્થરના જાતજાતનાં પડો અહીંઆ અનુક્રમે નથી, અને પૃથ્વીપર ચાલનારાં-વસનારાં અને જળમાં રહેનારાં પ્રાણીઓનાં નિર્જીવ ખોખાં પથ્થર રૂપ થએલાં હોય છે. ઘેર ઘેરના બધા લોક લોહું અને સોનું વાપરે છે. તે, એ બધું હે ! દુઃખને લઈ લેનાર પ્રભુ તેં મનમાં ક્યા લાવીને માણસોને માટે બનાવ્યું છે. હે ! વહાલા પ્રભુ તારા ડહાપણનો બંડાર પાર વિનાનો છે. (ટક) (૧)

આકાશની રચના શું કહું ! બધા ગ્રહોમાં સૂર્યનો પ્રકાશ વહેારે દીપે છે, તે (પ્રકાશ) વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે જમીનને ગરમી આપે છે, વળી ગરે ચંદ્રમા નક્ષત્રના સાહિત્ય સાથે દીપે છે. અને વાયુની ધીમે ધીમે આવતી લહેરોથી શાંતિ ફેલાઈ રહી છે; સૂર્ય ચંદ્રને ફરવાના માર્ગો રચીએ કહેવાય છે, ચંદ્રની કળા સૂર્યમાં વધે છે ને વદમાં ઘટે છે તે, અને આકાશમાંનું ચાંદરણું (સફેદ પટો) જોઈને મન ખૂશ થાય છે. અને વાદળના ધણા રંગો તરેહ તરેહની રીતે રીતે છે.

૮૨] પહેલી ચોપડીના ડિક્ટેશન શિક્ષક અહીં આના.

આકાશનું પોલાણ મોટું છે, તેમાં બધા જોળા ગ્રહો, (તારાઓ) અથર પણ રહેલા છે. તું જગતનો આધાર છે, પેલા પોલમાં અદર રહેલાઓનો તુંજ આધાર છે તેં છએ ઋતુઓના ધારા નિયમિત કર્યા છે. (ટેક) (૨)

આ સૃષ્ટિની શોભા કેવી છે ! ધણે ઠેકાણે શોભિનાં ચૌટાં, પાણી-વાળી જગાઓ અને પથરાવાળી જગ્યાઓ ઝાડ અને વેલાથી ભરપૂર દેખાય છે. પશુઓનો, પંખીઓનો ને માણસ જાતનો સાથ (સમુદ્ધ) એવો મંડ્યો રહ્યો છે કે જાણે તે નાટકોના જેવો લાગે છે (કવિ કલ્પના કરે છે કે આ વિશ્વ એમ નાટ્યસ્થળ છે, અને તેમાં પશુઓના, પંખી-ઓના અને માનવ જાતના એવા જુદા જુદા સમુદ્ધ નાટક મંડળી રૂપે છે, તેઓ એકજ રંગ ભૂમિપર એકત્ર થયેલા છે) તે રૂપે, રંગે અને ગુણથી શોભે છે. ને ગાયનથી મન ખેંચે છે. મતલબ કે મોઢ પમાડે છે. બધા ખેતરોનો ઉભો પાક હાલીને ચમકારા કરે છે. અને પક્ષીઓના મધુર પ્યારા શબ્દ દુઃખ ભુલાવે છે, સમી સાંજે સિંધુ અને નદી, નાળા લહેરે દીપે છે, તેમજ, પર્વત, વન, ઉપવન, મેદાન અને રાત પણ સુંદર શોભે છે. આવી રીતે બધું સાદું અને સુંદર છે. તોપણ હે ! બનાવનાર પ્રભુ બહુ ચતુરાઈનું કામ જણાય છે. સર્વે સ્થળે ધણી શક્તિ અને બહુ સારો ખોષ લેવા લાયક છે. (ટેક) (૩)

સૌંદર્યરૂપી વાડીની શોભાનું હું વર્ણન કરું. તે સુંદર, કુશળતા ભરેલી, હોંસથી લાડ કરતી દરેક ઠેકાણે ખૂબ નાચે છે અને પ્રીત ઉપજાવે છે. તે નિયમરૂપી સુંદર સાડી પહેરીને બહુ કાળજી રાખીને હેતથી હસાવે છે, અને હંમેશાં મધુરાં ગીત ગાય છે, તેથી તે સર્વને ગમે છે. તેં દયા લાવીને સરોવર, દરીઓ અને નદીમાં પાણી આપ્યું છે. જંગલ, વનસ્પતિ અને પર્વતોની સુંદરતા આપી. ધણું પક્ષીઓનું

મધુર ગાયન સંભળાવ્યું છે, વળી ધર્મ દેખાડીને અમારી કંને દાન કરાવ્યું, હે ! પાપને બાળનાર પરમેશ્વર, અમને બધાને ધણી બુદ્ધિ આપીને શુદ્ધ (પવિત્ર) બનાવે ! પ્રભુ વધારે શું વખાણુ કરે ! તમારી સૌંદર્યરૂપી અમૃતની ધારા-વૃષ્ટિ ને ધન્ય છે. (૪) (ટેક)

પાઠ પપ.

સુધારાની ટાય ઉપર હતો=ધણેજ
સુધરેલો હતો

તત્ત્વજ્ઞાન=(તત્ત્વ+જ્ઞાન)=કાર્ય કારણ
શાસ્ત્ર; ફિલસોફી

લોકોકૃતિ=લોકોનું બોલવું; લોકવાયકા
સોનાનો વરસાદ વરસી રહ્યો છે=
પુષ્કળ પૈસાની આવક થઈ છે;
પુષ્કળ કમાણી થઈ છે.

ગોદી=આંધેલી ખાડી

ભૂરચના=(ભૂ+રચના) જમીનની
બનાવટ

આબોહવા=હવાપ.છી

રાજ્યખંધારણુ=રાજ્ય ગોઠવણુ

સાહિત્ય=સામાન

ઐટાઐટન=ઐગ્ગાંડ, વેલ્સ અને રકો-
ટલાંડ મળીને થયેલો બેટ

ભોગવાઈ=સગવડ; અનુકૂળતા

આરકસો=વહાણો; જહાજો

જોસથી=જુસ્સાથી

ખનીજ=ખાણુમાંથી ઉત્પન્ન થએલાં
શહેનશાહત=રાજ્ય

નામના=ખ્યાતિ; આખર
પ્રીતિ=ભાવ

હિતચિંતન=(હિત=મહું+ચિંતન=
વિચાર) જલાનાં વિચાર

સ્વાર્થત્યાગ=(સ્વાર્થ+ત્યાગ)=પોતાનો
લાભ છોડી દેવો તે

તરંગી=મનમાં બુદ્ધાવળો; ખેટા
વિચારવાળો

ફરજની લાગણી=કર્તવ્યની છાપ
નૌકાસેનાપતિ=(નૌકા+સેના+પતિ)

=વહાણના લશ્કરનો ઉપરી

શ્રેષ્ઠતા=મોટાપણું; મોટાઈ

સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી

મોકળા મનથી=ખુલ્લા દીલથી;

નિખાલસ મનથી

સંમતિ=સલાહ

૮૪] ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આના.

સ્વાભિમાન=સ્વમાન; ટેક

સ્વાશ્રય=(સ્વ+આશ્રય) પોતાની જાત

ઉપર બરોસો રાખવો તે

સ્વાભાવિક=કુદરતી; ઇશ્વરી

પ્રતાપ=તેજ; મોટાઇ

સમૃદ્ધિ=દોલત

(ભાગ ૨.)

પાઠ પદ.

પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો

વિકળ=ઢીલાં; દોદરાં

ક્ષણભંજુર=થોડીવારમાં;

નાશ પામનાર

ઉપયોગ=ભોગવટો; સુખ

વિલાસ

રક્ષક=રક્ષણ કરનાર;

અચાવનાર

પાલક=પાળનાર

એળે=ફેકટ; નકામી

છાવણી=લસકરનો પડાવ

બયભીત=(બય+ભીત=

બીધેલો) બયથી બીધેલો

ગમગીન=દીલગીર

વૃત્તિ=વલણ

મનસાન=આદર્શ; માણસ

આલીશાં=દ્રણું મોટું

બર્જર=છેકબ જીનું;

અખળી ગએલું

જીર્ણોદ્ધાર=જીનું હોય તેને

સમરાવવું તે

કામેલ=હેશિયાર; માહિ-

તગાર

બાહોશ=ચાલક

સાંકડામનનો=અખિલ

રોમ રોમ=રૂંઢે રૂંઢાં

પાયમાલ=ખરામ હાલત

નિષ્ફળ=ફળ વગરના;

ફેકટ; નકામી

જીજ્ઞાસુ કર=માથા

દીઠ વેરો

નામની=ઉપલક્ષ; કહેવા

માત્રની

સંધિ=સલાહ

તપ્ત=ગાદી; રાજ્ય

સ્વતંત્રતા=આપ અખ-

ત્યારી

કાવતરૂં=દગો; પ્રપંચ

શિરઁછેદ=માથું કાપવું તે

સર=તાબે

વ્યર્થ=ફેકટ; નકામી

અલોપ=જતાં રહેવું

ઐક્ય=સંપ; એકતા

જીનું=જીસે

ચોથ=ખંડીઆ રાજ્ય

પાસેથી તેની ઉપજનો

ચોથો ભાગ લેવો તે;

ચોથાઇ

પાઠ પદ.

કળા=તેજ; આપાદી

ફતેહમંદી=જીતવાળી

યશસ્વી=કાર્તિકમંત;

જશવાળી

ઉઘરાત=ઉઘરાવવું તે;

વસુલાત

મરણીઆ=મરવાની બીક

વગરના

સુરક્ષિત=સારી રીતે

રક્ષણ કરેલા

ચાથી ચાપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના. [૮૫

કટ્ટો=ખારીલો; જાઓ
 વિગ્રહ=લગાઈ; જુદા
 દરમિયાન=વચલા
 વખતમાં
 અવસ્થા=જોઈવણુ
 આખા=સુખી
 કારકીર્દી=અમલ
 વિસ્તાર=ફેલાવો
 પગપેસારો=જાખલ થવું તે
 અણુખનાવ=તકરાર
 ધર પુટવાનો=માંહો માંહે
 લગાઈ થવાનો
 સમયસૂચકતા=વખત
 વિચારી ચાલવવાનો ગુણ;
 ધટતો ઉપાય જલદી
 સૂઝે એવી યુદ્ધિ
 પ્રસંગોપાત=વખતોવખત
 જહોજલાલી=આખાદી
 અનુપમ=(અન+ઉર્પમ)
 =જેની સરખામણી
 ન થાય એવી
 આણુ=દુવાઈ; હુકમ
 અધાધુધી=ગેરબંદોબસ્ત;
 અઅવસ્થા

પ્રવર્તાવનાર=ફેલાવનાર
 ડોલાવી=કમજોર કરી
 અભિષેક=ગાદીએ બેસ-
 નાર નવા રાજા ઉપર
 પાણી, દૂધ વગેરેની જે
 ધારા કરવી તે
 છત=છાજ
 અલંકાર=ધરેણું
 પાઠ ૫૮.
 કલાધવ=ધરટ ઇડિઆ
 કંપની તરફનો અંગ્રેજ
 સરદાર અને ગવર્નર
 જનરલ
 પ્લાસી=અંગાળમાં એક
 શહેર છે (એનું મૂળ
 નામ પલાસ હતું
 કારણ કે એ ઠેકાણે
 અકબરના વખતમાં
 પલાસ=ખાખરનું વન
 હતું.)
 હયાત=જીવતો
 સંભવ=આશા
 કોઠી=વખાર; જથ્થાખંધ

માલ ભરવાનું ઠેકાણું.
 વિષ=ઝેર
 કારાગ્રહ=કેદખાનું
 નૌકાધિપતિ=દરિઆમાં
 લસ્કરનો સેનાપતિ
 સમર્થ=જોરવાર
 હલ્લો=હુમલો
 ધડો=વિચાર
 જલદ=તીખો; ગુસ્સાવાળો
 આવેશ=જુસ્સો; અનુન
 સલામતી=કાયમપણું
 કાસળ=જડમૂળ
 પરિચય=સહવાસ;
 ઓળખણ
 તરકટ=કાવતર
 દસ્તાવેજ=તેખ
 કૂચ=મુકામ ઉઠાવી આગળ
 ચાલવું તે
 બેટો=મેળાપ
 વફાદાર=નીમકહલાલ;
 રાજબકત
 ધસારો=હલ્લો; અઢાઈ
 પાંખ=ખાણું

૮૬] પાંચમી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

મોરચો=લશ્કરના જે બા- મમાં તોપ ગોઠવેલી હોય તે જગો	નિર્મૂળ=(નિર્+મૂળ)= બંધ; સમાપ્ત વેરાગી=વેપધારી રખડતા સાધુ ચાંચીઆ=દરિઆધુટારા ધંધાખ=પદવી; ખિતાખ જનરલ=મોટો દુરંદેશીપણું=દીર્ઘદષ્ટિ; લાખો વિચાર તહ=સલાહનો ઠરાવ વિધન=હરકત ફાટફૂટ=કુસંપ ડોલમડોલા=કમજોર મસલત=ધુપો વિચાર વાલી=રક્ષક; હિમાયતી ચીરીને=ઝોળંગીને નામોશી=કલંક ખુશકી=જમીન માર્ગ જાળરદસ્તી=જોરજુલમ ગંબીર=મોટા આરાપ=દોષ રૂપરૂ=સનમુખ; સામે સદર દિવાની કોરટ=હાથ કોરટ	અદાલત=કચેરી; કોરટ પાઠશાળા=ઉચું જ્ઞાન આપનારી શાળા ઉત્તેજન=મદદ પાઠ ૬૦. આગળ પાઠેલે=આગેવાન કરેલો અમલ=સત્તા ધુસરા=ખોળ પ્રતિજ્ઞા=આખર સન્નિધિ=પાસે; નજીક સગર્ભ=દહાડાવાળી પ્રતિષ્ઠિત=માન પામેલા મંત્રી=સલાહ આપનાર દહ=કાયમ; અચળ ઉદ્ધાર=તારણ; ઉચી સ્થિતિ. કુમક=મદદ બરમાવે=બોળવે; ખોટું સમજવે નાપુલ્ક=નાશ સનંદ=પરવાનો
પાટનગર=રાજધાનીનું શહેર ફરમાન=હુકમ પાઠ ૫૯. કૌસીલ=કારભારી મંડળ જમીન=કબુલ્આતઆપનાર રેસિડન્ટ=મોટા દેશી સંસ્થાને પર દેખરેખ રાખનાર અંગ્રેજ સર- કાર તરફનો અમલદાર આડતીઆ=મારફતીઆ; એજન્ટ પરવાનો=રખચિટ્ટો; પાસ; સનંદ સોસવું=વેકવું; ખમવું સમાધાન=નિવેડો; તોડ પરાભવ=હાર ઉધાડો સ્વાર્થ=ખુદશી મતલબ		

ગુજરાતની સાં બૃગોળની પ્રમોતરમાળા ત્રણ આના. [૮૭

સમારંભ=મોટા કામની	પગરખાં=(રખાં એ રક્ષા	ગણના=ગણતરી
ઠાઠમાડથી કરેલી શરૂઆત	ઉપરથી) પગનું રક્ષણ	પાઠ ૬૧.
દબદબો=દબાગ; ધામધુમ	કરનાર; જોડા	પલટણુ=લશ્કરની ટુકડી
ખિલત=ભેટ; સરપાવ	કારકીર્દિ=જ્યાં સુધી કાર-	નામના=આખર; ખ્યાતિ
નજર=નજરાણું; ભેટ	બાર ટકે ત્યાં સુધીનો	ખટપટ=તકરાર
આબૂપણુ=કામતી ઘરેણું	વખત; અમલ	અલગ=અળગું; આધું
કલમ દાન=કલમ રાખ-	ટીકા કરવી=ચુલુ દોષ	તફ=સલાહનો કરાર
વાનું ખોખું	દેખાડવા તે	વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણુ
સાત્રાજ્ય=મોટું રાજ્ય	નજવી=(ન+જવ+ઠ)	ઝૂમતાં=વિટાઈ વળતાં
સિધાવી=માન સાથે	જવ વગરની; હાકડી	કવાયતી=ફિલ્લથી
પધારી	પતરાજ=શેખી; અડાઈ	કેળવાયણુ
વંશપરંપરા=એકજ કુળ-	નામેશી=હીણપત; શરમ	પાયદળ=પગે ચાલનારું
માં ઉતરી આવેલા	અધમ=નબળી	લશ્કર
પ્રતિનિધિ=ખીજને અદ્વે	અફસોસ=પસ્તાવો	રસોલો=ઘોડેસ્વાર પલટણુ
કામ કરવા નિમાયલો	જાગીર=રાજ્યના અંગની	મહાસમર્થ=ધણો જખરો
માણુસ; એજંટ	મેટી સેવા બજાવ્યા	યોજના=ગોઠવણુ
ધનાયન કર્યો=ભેટ કર્યો	બહલ રાગ તરફથી જે	કુશળ=હોશિયાર
પૂર્વજો=(પૂર્વ=પહેલાં+	જમીન, ગામ કે વર્ષાસન	જળાશયો=પાણીનાં સ્થળો
જ=જ-મેલા) પહેલાં	મળે છે તે	લાગણી=ઈચ્છા
જ-મેલાં તે; ધરડાંવરડાં	વકીલે સુતલક=સ્વતંત્ર	પ્રયજ=જેરાવર
પદવી=હરજો	એલથી	તતપર=તૈયાર
રમરણુ કરાવી=યાદ	ડોલી=હાલી; નરમ પડી	જગર=દિલ
દેવડાવી	ધોકો=હરકત; નુકસાન	બરખાદ=નકામો; પાચમાલ
	રાજ્યદારી=રાજપકારમારી	અહેતર=કલ્યાણુ; બહુ

] સુબંધ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા જાણ આના.

નામાંકિત=નામીયો
ખિતાબો=ઇલાકામ
સમયસૂચ=સમયસૂચકતા

પાઠ ૬૨.

પહોંચ=દીર્ઘદષ્ટિ
સધિ=સલાહ
અંધાધુધી=અંધેર; ગેર-
વ્યવસ્થા
જુમો=જોખમ; જવાબ-
દારી

ગુપ્ત મસલત=છુપા
વિચાર
દહાડો વળવો=ઉંચી
સ્થિતિ થવી
આગ્રહ=અતિશય કહેવું
તે; કાલાવાલા
ઉ-તેજન=ઉચ્ચકેરણી; પુષ્ટિ
વ્યર્થ=ફેકટ; નકામું
રાહ=વાટ
વિષમ=તરેહવાર; ગભ-
રામણવાળા
તત્કાલિય=તરતજ; તેજ
વખત

ઉદ્ધત=ખેઅદમ; વિવેક
વગરનો
પેન્શન=નોકરી પરથી
છુટા થયા પછી ગુજ-
રાનને માટે નાણું
આપ્યા કરવું તે
નજરકેદ=ખેડી વગેરેનું
બંધન નહિ પણ મુકદ્દર
કરેલી જગાએથી ખસાય
નહિ તેવી રીતની કેદ
પાઠ ૬૩.

મહંત=મોટો પુરુષ;
મહાત્મા
વચનામૃત=વાણી રૂપી
અમૃત; ખેડના શબ્દો
પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના
માંસાહારી=(માંસ+આ-
હાર=ખોરાક+ધ) માંસ
ખાનાર
મંડાણુ=પાયો; શરૂઆત
ઐક્ય=સંપ
શિરચ્છેદ=(શિર=માથું+
છેદ=છિદ્ધાતુ, કાપવું)
=માથું કાપવું તે

દહેતા=અડગપણું
ગુરુમંત્ર=કામ પાર પાડવા
માટે કરેલા મુક્તિવાળા
વિચાર

કપવાસના=કપલાણના
અજીત=જીતાય નહિ એવો
જેર કઠવું=તાબે કરવું
આણ=દુવાઈ; હુકમ
પાંખ=પક્ષ; આશ્રય
પ્રમળ=વિશેષ બળ
અભિપ્રાય=વિચાર; તર્ક
પ્રત્યક્ષ=(પ્રતિ =સામે+
અક્ષ=આંખ) આંખની
સામે; નજરોનજર
ખેવફા (ફ)=(ખે=વિના+
વફા=બલું ચઢાવું)=
બલું નહિ ચાહનાર

કેર=જીલમ
રણક્ષેત્ર=લડાઈનું મેદાન
પીછો=પૂંડ; પીઠ
પાઠ ૬૪.

ધોર=ભયંકર

કસોટી=પરીક્ષા	મોખરો=આગળનો ભાગ	કરવાનું સાધન ન
ખાલસા કરવું=જે જમીન	ડાળી=ધાયલ માણસને	હોવાથી સરકારે તેની
કે ગામની પેદાસના	ઉચકી લઇ જવાની	પાસે ખત લખાવી
વસુલ લેનાર માલીક	ઝુલતી માચી	લઇ જે નાણું અથવા
સરકારે થવું તે	જંગ=મોટી લડાઇ	સાધન આગળથી ધી-
અસંતોષ=ધીરજ નહિ તે	અખળા=(અ+ખળ+આ=	રવું તે
અત્રે=અહો	નારી જાતનો પ્રત્યય)=	સમગ્ર=અધી બાબતનો
બાધુ=બાધુ; મુસાફરી	જોર વગરની; સ્ત્રી	દુખળાં=ખળ વગરનાં;
ખરચ	પાઠ ૬૫.	દુકાળીઆં (સરકૃત
પ્રકોપ=ગુસ્સો	દત્તક=દીકરા વગરના	દુર્ભળ ઉપરથી)
ચેપ=અસર; લાગણી	માણસે બીજાના દીકરાને	દાષ=જણાવનારી; સોયણી
સિમાડો=સરહદ	લઇ પોતાનો વારસ	રકોલરશિપ=વિદ્યાચત્રિ
તપ્તનશીન=ગાદીએ	ઠરાવવો તે	નાણાંની મદદ આપવી તે
ખેસવું તે	સનંદ=પરવાનો	વરિષ્ઠ=મોટી
ઐથ=આધાર	સુરક્ષિત=(સુ+રક્ષ+ઇત)	ભરતી થવી=વધારો થવો
સરજમ=સામાન	સારી રીતે બચાવ	ફિલસુફી=તત્ત્વજ્ઞાન; હર-
અગરવ=પગલાનો અવાજ	કરેલો	કાષ વિષયના ધર્મ
(રવ=અવાજ)	વૃદ્ધિ=વધારો	શોધવા સંબંધીનું જ્ઞાન
સીડી=નીસરણી	તગાવી=ખેડુત પાસે ખેતી	અગ્રણી=આગેવાન

પાઠ ૬૬.

ભૂસ્તરવિદ્યા=પૃથ્વીનાં ૫૬ ઓળખ-
વાની વિદ્યા
વેત્તા=જણનાર

સમાવેશ=સમાસ
ઉદ્ભિજ્જ=વનસ્પતિ
કવચ=ઢાંકણ
પોપડો=ઉપરનું ૫૬

અનુમાન=અટકળ; ધારણા

૫૪=ઉગરનું પડ; બાજુ

અંશ=ભાગ

પાઠ ૬૭.

સુએજ=રાતા સમુદ્ર ને જૂમધ્ય
સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે. એ પહેલાં
સંયોગીભૂમિ હતી સને ૧૮૬૯માં
એ નહેર ખુલ્લી મુકાઇ.

ટાયર અને સીડન=એ એશિઆઇ
તુર્કસ્તાનમાં શહેર હતાં એમાં
પ્રથમ કાચ બન્યો હતો.

પાલેસ્ટાઇન=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનનો
નૈઋત્ય ભાગ એ ખ્રિસ્તી લોકોનું
પવિત્ર સ્થાન છે

પોટો=પીઠપર માલ બરો હોય
એવા બળદોનાં ટોળાં

૩મી=રોમના રહેવાશી

અલેક્ઝાંડ્રિઆ=એ મિસરમાં

બંદર છે

સ્મર્ના=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનનાં

એશિઆમૈનરનું મુખ્ય શહેર છે.

બસરા=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમાં

યુફ્રેતિસ નદીને કાંઠે બંદર છે.

ટ્રેબિઝાંડ=કાળાસમુદ્રને કાંઠે મોઢું

બંદર છે (એમાં સુતરાઉ કાપડ

પર રાતો રંગ સારો ચઢાવે છે)

જીનોઆ=છટાલીમાં જીનોઆ નામના

અખાત ઉપર બંદર છે

ધાટ=પર્વતમાંથી જવાબાવવાના રસ્તા

સફળ થયા=પાર પડ્યા; ફાવ્યા

સોઇ=સવડ

પાઠ ૬૮.

પ્રસંગ=લાગ; વખત

કેરો=મિસરની રાજધાનીનું શહેર

નીલ નદીને કાંઠે છે.

બેદીવ=મિસરનો રાજ

સવાલ—મુંબઈથી એક બળ માર્ગે કેટલાક મૈલ દૂર છે? એ
શહેર અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં કયા સનમાં આવ્યું? એકનથી
સુએજ બંદર કેટલા મૈલ દૂર છે? એ નહેર કોણે બાંધવા માંડી અને
તે કયારે પુરી થયું? એ નહેર બાંધતા કેટલો ખર્ચ થયો? એ નહેરની
લંબાઈ પહોળાઈ કેટલી છે?

હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રત્નોત્તરમાળા ૪ આના. [૯૧

પાઠ ૬૯.

પોર્ટ=બંદર

બેંગલોર=વખત; તક

બ્રિટિશી=ઇટાલીમાં બંદર છે

માર્સેલ્સ=ફ્રાન્સમાં ભૂમધ્ય સમુદ્ર

કાંઠે બંદર છે

વમળ=પાણીમાં થતાં કુંડાળાં; બમરા

સાર્ડિનિઆ=એ ઇટાલીમાં બેટ છે

કાર્સિકા=એ ફ્રાન્સમાં બેટ છે

બોનીફ્રેશીઓ=એ ઇટાલીમાં સાર્ડિ-

નિઆ ને કાર્સિકાની વચ્ચે

સામુદ્રધુની છે

કાસે=ફ્રાન્સમાં શહેર છે.

બ્રાહ્મદેવર=એ એજ નામની સામુ-

દ્રધુનીપર ધણો મોટો કિલ્લો છે

(એ સને ૧૭૦૪ માં અંગ્રેજ

સરકારના તાબામાં આવ્યો)

બેયેની=અસુખ

પ્લિમથ=ઇંગ્લાંડમાં નૌકાસેનાનું

સ્થળ છે.

બીચીહેડ=એ ઇંગ્લાંડમાં ભૂશિર છે

ડાવર=એ ઇંગ્લાંડમાં શહેર છે

ટેમ્સ=ઇંગ્લાંડમાં નદી છે એ

નદીપર લંડન શહેર છે

વિલાયત જવાના રસ્તા—(૧) પહેલાં પોર્ટગીઝ, અંગ્રેજ ફ્રેંચ વગેરે આટલાંટિક મહાસાગરમાં થઈ કેપ એવ ગુડ હોપ ઓળંગી હિંદી મહાસાગરમાં થઈ હિંદુસ્તાન જતા હતા. આ રસ્તે વિલાયતથી હિંદુસ્તાન આવતાં ત્રણ મહીના લાગતા; હાલમાં એ સિવાય બીજા ચાર રસ્તા નીકળ્યા છે. (૨) મુંબઈથી આગબોટમાં બેસી અરબી સમુદ્રમાં થઈ એડન ઉતરે છે, ત્યાંથી લાલ સમુદ્રમાં થઈ સુએજની સામુદ્રધુની આગળ મિસરમાં અલેક્ઝાંડ્રિઆ બંદરે ઉતરે છે. અલેક્ઝાંડ્રિઆથી ચાર રસ્તે જવાય છે. (૧) અલેક્ઝાંડ્રિઆથી આગબોટમાં બેસી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં માલ્ટાબેટ આગળ થઈ બ્રાહ્મદેવરની સામુદ્રધુનીમાં જાય, પછી આટલાંટિકમાંથી પોર્ટુગાલ, સ્પેન, અને ફ્રાન્સને કિનારે કિનારે ચાલી ઇંગ્લિશ ચાલનમાં સૌધામ્પટન બંદરે ઉતરે. એ રસ્તે

જતાં ૧૬ દિવસ લાગે છે. (૨) અલેક્ઝાંડ્રિઆથી માલ્ટા ખેટ આગળ થઇ ફાન્સના માસેલ્સ બંદરે ઉતરે ને ત્યાંથી આગગાડીમાં બેસી ડોવર જાય એ રસ્તે જતાં ૨૧ દિવસ લાગે છે. (૩) અલેક્ઝાંડ્રિઆથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં અને ત્યાંથી આફ્રિકાટિક સમુદ્રમાં થઇ વેનિસ બંદરે ઉતરે ત્યાંથી આગગાડીમાં બેસી ઇટાલી, સ્વિટ્ઝરલેન્ડ, જર્મનીમાં થઇ ફાન્સના કાલે બંદરે ઉતરે અથવા બેલજિયમના બ્રોસેલ્સ બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગગાડીમાં બેસી ડોવર કે લંડન જાય એ રીતે જતાં ૧૮ દિવસ લાગે છે. (૪) અલેક્ઝાંડ્રિઆથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં થઇ ઇટાલીને પૂર્વ કાંઠે ખ્રિડિસી બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગગાડીમાં બેસી બોલોના, મિલાન અને સ્વિટ્ઝરલેન્ડમાં થઇ ફાન્સમાં કેલે બંદરે અથવા બેલજિયમમાં બ્રોસેલ્સ બંદરે ઉતરે; પછી ત્યાંથી આગબોટમાં બેસી ડોવર કે લંડન જાય આ રસ્તે જતાં ૨૬ દિવસ લાગે છે. વિભાયતની ટપાલ તથા ધણી ખરા ઉતારાઓ આ રસ્તે જાય છે.

પાઠ ૭૦.

બાર=દરીઆતું મુખ; બંદર

ખ્રિ=પૂલ

ખ્રિટિશખેટ=ગ્રેટખ્રિટન અને આય-

લેન્ડ ખેટ

સમૃદ્ધિ=દોલત

ચોડા=પહોળા

પીલા=ફણગા

હિંસારી=હિંસા કરનાર; હિંસક

આવજત=સંભાળ; અરદાસ

ગ્રેનિટ=એક જાતનો દાણાદાર પથ્થર

સુધડતા=ચોકખાઇ

આરંભ=શરૂઆત

પાઠ ૭૧.

રાજપદ્ધતિ=રાજ ચલાવવાની રીત

પાર્લમેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય સભા

(સાધારણ લોકોની, અમીરોની

અને રાજની સભા મળીને

પાર્લમેન્ટ કહેવાય છે)

ઉમરાવ=લૉર્ડસ

ઉમરાવની સભા=હાઉસ ઓવ.

હાઉસ

હાઉસ=સભા

કોમન્સ=સાધારણ લોક

રૈયત સભા=હાઉસ ઓવ કોમન્સ

ધર્મધ્યક્ષ=(ધર્મ+અધિ+અક્ષ=

આખ) ધર્મગુરુ (ઇંગ્લેન્ડમાં

બીશપ અને મોટા ગુરુને આર્ય.

બીશપ કહે છે)

હસ્તક=હાથમાં; તાબામાં

પ્રિવિકૉન્સિલ=એ નામની ઇંગ્લાંડમાં

સૌથી મોટી કોર્ટ છે.

મંત્રિમંડળ=પ્રધાન મંડળ; કેબીનેટ

કૉન્સિલ

કોમન્સની સભામાં મુખ્ય બે પક્ષ છે, (૧) લિબરલ=રૈયતના લાભમાં રહેનાર. કોન્ઝરવેટીવ=રાજ્યના લાભમાં રહેનાર. એમાં જે પક્ષના વધારે મત આવે તે પક્ષનો વડો પ્રધાનપદ ધારણ કરે છે. પ્રથમ કોઈ કાયદો કરવો હોય તે રૈયતની સભામાં મુકાય છે, તે ત્યાં ત્રણ વાર પસાર થઇ અમીરોની સભામાંથી કેબીનેટમાં જાય છે, ને કેબીનેટવાળા પછી રાજની સહી માટે મોકલે છે. પાર્લમેન્ટમાં કોમન્સની સભાનું જોર વધારે છે. વિલાયતમાં કાયદાનું માન ધાણુંજ છે. રાજ પશુ કાયદા વિરુદ્ધ ચાલે તો શિક્ષાપાત્ર ગણાય છે. આગળ ઇ. સ. ૧૬૪૯માં પહેલા ચાર્લ્સને તથા બીજા જેમ્સ રાજને ૧૬૮૮માં રૈયત વિરુદ્ધ વર્તવાથી સજા ખમવી પડી હતી. ઇંગ્લેન્ડ કાયદામાં હાલ એવી કહેવત ચાલે છે કે 'રાજ કદી ગુનો કરતોજ નથી' એની મતલબ એ છે કે રાજના હુકમથી કોઇએ કંઈ ખોટું કામ કર્યું હોય તો તેની સજા રાજના તરફનો હુકમ માનનાર અમલદારને થાય છે. પશુ રાજ તે બાબત જોખમદાર નથી. કારણ કે રાજનું કહેવું કાયદા વિરુદ્ધ છે કે કાયદા પ્રમાણે છે તે અમલદારે સમજવું જોઇએ. આવા સારા કાયદાને લીધે ઇંગ્લાંડનો કાયદો બીજા દેશ કરતાં વખણાય છે. એથી લોકોના

૯૪] સુરત જિલ્લાનો “ ભુગોળ શિક્ષક ” ત્રણ આના.

જનમાલનું ખરાબર રક્ષણ થાય છે. લોકોની આખાદી વધે છે, કોઈનાથી જીલમ થતો નથી અને ચઢતી હાલતમાં આવે છે.

પાઠ ૭૨.

ફાન્સ=એ યુરોપખંડમાં એટલિટનની
દક્ષિણમાં દેશ છે
છાછરા=થોડા ઉંડા
ધાડી=વધારે ગીચ
ફર્નિચ=રસાળ
મોર=આંખા, આમલી વગેરેના ફૂલ
મધમધાટ=બહેક બહેક
ઢોળાવ=ઢાળ
લેઓન્સ=રહોત ને સોન નદીના
સંગમપર ખીજ નંખરતું શહેર છે.
ફાંક=ફાન્સ દેશનો પોણા રૂપીઆની
કિંમતનો રૂપાનો સિકકો
દશાંશ=જે અપૂર્ણાંકના છેદ દસ,
સો, હજાર એમ દસના દસ ગણા
હોય તે
સેનેટ=સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજકીય
ઉપયુટિ=મદદગાર [સમા

પ્રેસિડન્ટ=અધ્યક્ષ; પ્રમુખ
સંમતિ=(સં+મતિ)=સલાહ
અરમાર=લગાઈ ના વહાણનો કાફલો

પાઠ ૭૩.

અધોર=મયંકર; બિહારગણ
કલણ=જે પાણીવાળી જમમાં પગ
ઉંડા ઉતરી જાય છે તે; ખુંચી
જવાય એવી જમીન
સરાસરી=સરેરાસ
કવાસ=જળ, મધ અને મીઠું
મેળવાને તેનું પાણી કરે છે તે
પેટ્રોએક=નીવા નદી પર રશિઆની
રાજધાનીનું શહેર છે
પ્રાટિનમ=એક જાતની ધાતુ
સેન્ટપીટસબર્ગ=રશિઆની રાજ-
ધાનીનું શહેર નીવા નદી પર હતું.
બોદશેવિઝમ=સમાનવાદ જેવું

સવાલ—ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમાં પહેલા, ખીજ અને ત્રીજા નંખરતું
રાજ્ય ગણાવો. વસ્તીના પ્રમાણમાં પહેલા, ખીજ અને ત્રીજા નંખરતું

રાજ્ય ગણાવો. રશિઆના રાજ્યના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ભાગ છે ?
યુરોપખંડમાં સૌથી મોટામાં મોટી નદી, મોટામાં મોટું મીઠા પાણીનું
સરોવર અને મોટામાં મોટું ખારા પાણીનું સરોવર કયું છે ? એશિઆઈ
રશિઆના ભાગ ગણાવો. રશિઆમાં કયા કયા પર્વતો છે અને તેમાં
શેની શેની ખાણો બને છે ? કેરોસીન તેલ કયાંથી નીકળે છે ?
ખાકુથી બાતુમ કેરોસીન લઈ જવા માટે શી જોડવણુ કરી છે ?
રશિઆની હાલની રાજધાનીનું શહેર કયું છે, અને જુની રાજધાનીનું
શહેર કયું હતું ? રશિઆના રાજાને શું કહે છે ? રશિઆના રાજ્યના
ઐતિહાસનો આરંભ કયારથી થયો ? હાલ રશિઆમાં કેટલું રાજ છે ?

પાઠ ૭૪.

બાબીલન=એ એશિઆઈ તુર્કસ્તાન-
માં શહેર છે (એમાં સિકંદર
છ. સ. પૂર્વે ૩૨૩ માં મરણ
પામ્યો હતો)

ઉદય પામી=ચઢતીમાં આવી

અસ્ત થયાં=નશિ પામ્યાં

આમિનીઅન=આમિનીઆના

રહેવાસી

કોન્સ્ટન્ટિનોપલ=અસ્તબુલ

લાદીને=નાખીને

એલાના=એક જાતની ઔષધી

કમાવેલાં=પકવેલાં

સર્વોપરિ=(સર્વ+ઉપરી)=અધાથી

ચઢિઆતું

ઉર્મિઆ=એ ઇરાનમાં સરોવર છે

સંત=સાધુ; ત્યાગી; વેરાગી

પરસેપોલીસ=પારસીપુરી

શિરાજ=ઇરાનમાં શહેર છે એમાં

સાદી અને હાજી નામે કવિ

જન્મ્યા હતા

આયાત=પરદેશથી આવતો માલ

નિકાસ=પરદેશ જતો માલ

તહેરાન=ઇરાનની રાજધાનીનું

શહેર

ઝરથોસ્થ=પારસી ધર્મ સ્થાપનાર

પાઠ ૭૫.

ક્ષેત્રદળ=ક્ષેત્રનો વિસ્તાર

૯૬] બીજા ધોરણ માટે અ'કગણિતનાં મનોયતન પાંચ આના.

મોડા=ઝાડપાન વગરના
 પુરાં=પુરતાં; જોડાએ તેટલા
 જમાનો=જુગ
 ધાધરો=ધેરવાળો ચણીઓ
 ભૂષણ=શણાગાર
 પેકાન=એ ચીનની રાજધાનીનું
 શહેર છે
 ધરડા વરડા=પૂર્વજો; આપદાદા
 કારીઆ=એ ચીનમાં દ્વીપકલ્પ છે
 નવાસવા=અનપવા
 પંકિત=વર્ગ
 નિપુણ=હોશિયાર

ટોકિઓ=યદો; જાપાનની રાજધાની
 તું શહેર છે
 પાઠ ૭૬.
 દ્રવ્ય=પદાર્થ
 વાસ્તવિક=ખરેખર
 સ્પષ્ટ=ખરાખર
 અવકાશ=ખાલી જગા; પોલાણ
 સિદ્ધ=સાબીત
 સંબંધાર્પણ=(સંબંધ+આર્પણ)
 પદાર્થના પરમાણુ એક બીજાને
 ખેંચી રાખે છે તે.
 સમુદ્ધ=જથો

સવાલ—દુનિઆની વસ્તુઓ જોતાં તેના કેટલા મોટા વર્ગ
 પ્રાડી શકાય અને તે કયા કયા? દ્રવ્યના ત્રણ વર્ગ શાને લીધે પડ્યા?
 દ્રવ્યના ત્રણ રૂપમાં ફેર પડવાનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૭.

છલાછલ=માથામાથ; ટકોટક
 અભેદપણું=જુદા ન પડવાપણું
 યુદ્ધ=ટીપું
 પરમાણુ=કોષપણુ વસ્તુનો અત્યંત
 ઝીણો ભાગ
 છિદ્રાણુ=(છિદ્ર+આણુ)=કાણાંવાણું
 સંક્રાંચન=સંકડાઈ જવું તે

જડ=ચેતન વગરનું
 અદૃશ્ય=નહિ દેખાવું તે; ગુપ્ત
 આળપ=આફ; વરાળ
 જડત્વ=જડપણું; પોતાની મેજે હાલે
 નહિ તેવું
 સ્થિતિસ્થાપક=(સ્થિતિ=હાલત=
 અસલ રૂપ+સ્થાપક=સ્થાપનાર)
 અગાઉની સ્થિતિમાં આવનાર

બાળવર્ગનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” દોઢ આનો. [૯૭]

સવાલ—પદાર્થમાં સાત સામાન્ય ગુણો છે તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૮.

સમતોલપણું=સરખાવજનપણું
સ્થળાંતર=(સ્થળ+અંતર)=જગામાં
ફેરફાર
સ્થિરતા=કાયમપણું
ઉપાધિ=કારણ

વિકાર=ફેરફાર
બાહ્ય=બહારની
ગતિમાન=ગતિવાળું; ગતિમાં હોય
તેવું -
અવસ્થા=હાલત
વલણ=ધ્રુવ

સવાલ—બળનું સમતોલપણું હાખેલો આપી સમજાવો. પદાર્થો
સ્થળાંતર થવાનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૯.

ઢાળ=ઢોળાવ; સરખી ઢાળ પડતી સપાટી
અર્થાત્=મતલબ કે

ટોટો=ખોટ
સાદું=મદલો; અવેજ
યાંત્રિક=યંત્રની

સવાલ—દાદરો, સીડીઓ અને ડુંગરના રસ્તા એ કયા યંત્રના
સાદાં રૂપાંતર છે ? ઢાળ શી રીતે બને છે ? ઢાળમાં ઉચ્ચાઇ વધે તેમ
લાભ ઓછો થાય કે વધારે ? ઢાળમાં કેટલી રીતે બળ લગાડાય છે
અને કંઈ કંઈ ? જા. એ રીતે લગાડાય છે. ૧) ઢાળની સમાંતર દિશામાં.
૨) પાયાની સમાંતર દિશામાં. બળમાં લાભ ક્યારે વધારે અને ક્યારે
ઓછો થાય ? ઢાળ વિષે કયો નિયમ યાદ રાખવા જોવો છે ?

પાઠ ૮૦.

ફાયર=પાયા આગળ જોડાઈ ગએલો
એ ઢાળવાળો કકડો
પેચ=ફેર; રકૂ
સ્થાયી=કાયમ
વકાસ=ફાટ

ગોદી=ખાંધેલી ખાડી; વહાણ
સમારવાની જગા
મરોડી=ફેર
આંસ=ધરી
દુમકલાસ=એ નામનું યંત્ર. (એ
ધરના થાંભલા ઉચકવા વગેરે

૯૮] પહેલા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” પોણાબે આના.

કામમાં વપરાય છે) | અન્ય=ખીખ | વા=અથવા
પસિઆર=ખીલી ધાલવાનું નાકું | નર=ખીલીના દોર

ફાયર વિષે સમજ—પાયા આગળ જોડાઈ ગએલા બે ઢાળને ફાયર કહે છે. એમાં બે ઢાળ એકઠા મળેલા હોય છે. ફાયરની લંબાઈ તે ઢાળનો પાથો છે. સુથાર, લાકડા ફાડનાર વગેરે વાંસલો, કુહાડી અને છીણી વગેરે વાપરે છે તે ફાયર છે. તેનાપર ખેંચાણ કે દબાણ કરવાથી બળ લાગતું નથી. પણ ઉંચેથી ધા માર્યાથી બળ લાગે છે. એવા આકારથી પાણી કાપવું સહેલું પડે છે, તેથીજ હોડી, વઢાણ, પક્ષીની પાંખ, માછલાં વગેરેનો આકાર ફાયર જવો કરેલો છે.

પેચ વિષે વિશેષ સમજ—પાયાને સમાંતર બળ લગાડેલા ઢાળને પેચ અથવા ફેર કહે છે; અંગ્રેજીમાં એને સ્ક્રૂ કહે છે. પેચ ચોપડીઓ, ગાંસડીઓ વગેરે હાજવાના ઉપયોગમાં આવે છે.

સાર—અધી યાંત્રિક શક્તિઓમાં આ નિયમ ખાસ યાદ રાખવાનો છે કે “અંતરમાં જેટલો ટોટો થાય છે તેટલો બળમાં લાભ મળે છે.”

પાઠ ૮૧.

ચુરુત્વાકર્ષણ=(ચુરુત્વ=ભારેપણું+
આકર્ષણ=ખેંચાણ)=પૃથ્વી ભારના
પ્રમાણમાં બધા પદાર્થોને ખેંચે છે તે
આકર્ષણ=ખેંચાણ (આ=મર્યાદા+
કૃષ=ખેંચવું+અન)=ખેંચવું તે;
ખેંચાણ. આકર્ષણ મુખ્ય પાંચ
જાતનું છે ૧) ચુરુત્વાકર્ષણ. ૨)

સ્નેહાકર્ષણ. ૩) કેશાકર્ષણ. ૪)
લોહચુંબકાકર્ષણ. ૫) વિદ્યુતાકર્ષણ.
કેશાકર્ષણ=લુગડાની કોર પાણીમાં
બોળીએ છીએ ત્યારે ઉંચે પછી
લુગડું ભિંજાય છે તે
તત્ત્વવેત્તા=તત્ત્વજ્ઞાની
નિરીક્ષા=ધારીને જોવું તે
ચાંપનો કાંટો=કાંટલાં વગર તોળી
શકાય એવો કાંટો

બીજા ધોરણનો “શુભગણિત શિક્ષક” એ આના. [૬૮]

ઉપયોગી સાર—અધી વસ્તુએને આકર્ષણ એ પ્રમાણમાં હાજે છે. ૧) રજકણના પ્રમાણમાં. ૨) અંતરના પ્રમાણમાં. રજકણનું સમ પ્રમાણ એટલે રજકણ ઓછા તેમ આકર્ષણ ઓછું; અને અંતરનું વ્યસ્ત પ્રમાણ એટલે અંતર વધારે તેમ આકર્ષણ ઓછું. ને અંતર થોડું તેમ આકર્ષણ વધારે. ધુમાડો, વરાળ વગેરે ગુરુત્વાકર્ષણ તોડીને ઉપર ચઢે છે તેનું કારણ એ છે, કે હવાપર વધારે આકર્ષણ થવાથી તે ચારે તરફ દબાણ કરી નીચે આવે છે, ને ધુમાડો, વરાળ વગેરે હલકાં હોવાથી તેના પર તરે છે. મતલબ કે હવા તેને ટેકવી રાખે છે, જો હવા ન હોય તો ધુમાડો, વરાળ વગેરે નીચેજ પડે. ઉપર ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ કહ્યો છે તે ન હોય તો પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપર મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, પથરા, ધરો, નદીઓ, સરોવરો અને મહાસાગર હોષ શકતજ નહિ. પૃથ્વી પણ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને લીધેજ પોતાની સ્થિતિમાં રહેલી છે. આકર્ષણની શોધ સર ગ્રેસાક ન્યૂટન નામના એક વિદ્વાને કરી છે. એ વિદ્વાન ઇ. સ. ૧૬૪૧થી ૧૭૨૭માં યજ ગયો.

પાઠ ૮૨.

ગુરુત્વમધ્યમિંદુ=ભારની વચ્ચેનું
ટંકાણું; ઢરકોષ પદાર્થના જે
ટંકાણાને ટંકા દીધાથી તે પદાર્થ
બરાબર તોળાય તે ટંકાણાને
તેનું ગુરુત્વમધ્યમિંદુ કહે છે.
ગુરુત્વમધ્યમિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ
હોય એમ નથી; પણ ભારની

વચ્ચેજ હોય છે,

ગુરુત્વરેખા=પદાર્થના મધ્યમિંદુથી
પૃથ્વીના મધ્યમિંદુ સુધી દોરેલી
જે લીટી તે (પદાર્થના સ્થિર
રહેવાનો અને પડવાનો આધાર
એના પર રહેલો છે)

સમતોલ=સરખો ભાર

સાર—ગુરુત્વમધ્યમિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય છે એમ નથી.
પણ ભારની વચ્ચે હોય છે. પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો

૧૦૦] ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” શા આના.

આધાર ગુરુત્વરેખા પર રહેલો છે. જે ગુરુત્વરેખા પાયામાંથી ખસી જાય તો પદાર્થ પડી જાય છે, ને પાયાની વચ્ચે હોય ત્યાં સુધી પડતો નથી. કુસ્તી કરનારા પણ પહોળા રાખે છે તેનું કારણ એજ છે કે ગુરુત્વરેખા પાયાની વચ્ચે રહે.

પાઠ ૮૩.

ધ્વનિ=અવાજ; નાદ

ઇન્દ્રિય બોધ=ઇન્દ્રિયને જ્ઞાન

લોલક=લટકણ

બેશક=(બે+શક) નડકી

પડધો=સામો અવાજ; પ્રતિધ્વનિ

તરંગો=ભોજન

ગુંચવણુ=અવધડ; અગવડ

સવાલ—અવાજ એટલે શું તે સમજાવો. ભોજન શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો. અવાજ બધી દિશામાં સંભાળવાનું કારણ શું? અવાજને ગતિ કાણુ આપે છે? અવાજ દર સેકન્ડે કેટલા ફુટ ચાલે છે? અવાજ કાને શા કારણથી સંભળાય છે?

પાઠ ૮૪.

ઉષ્ણતા=(ઉષ્=ઉનું થવું+તા)=ગરમી

ઇથર=ધણો ઠંડો અને પાતળો વાયુ

૩પી પદાર્થ

ધટ=ગડો

પ્રકાશિત=(પ્રકાશ+ધટ)=તેજસ્વી

ત્વરા=ઝડપ

પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક) દરેક

ભોજન=તરંગો

ગતિ=ચળિ; શક્તિ

અવકાશ=જે જગા વચ્ચેનું છેડું

પસરે=ફેલાય

સહજ=થોડી મહેનત

અણુ=રજકણુ

પ્રતિસારક=ફૂટું પાડનાર

મનોરંજક=આનંદકારક

વિરંગી=(વિ+રંગ+ધ)=તરેહ તરેહના રંગવાળું

જ્યોત=દીવાની સળગતી વાટ

પાઠ ૮૫.

વાહક=લઈ જનાર; લેનાર

મંદવાહક=(મંદ=ધીમું+વાહક=લેનાર)

=ધીમે ધીમે ગરમી લઈ જનાર

મઘાર્ક=દારનો અર્ક

ચોથા વારણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૧૦૧

સંસર્ગ=સંયંધ

બ્રમણ=બટકવાપણું

ઉષ્ણતાનયન=રજકણોને સાથે લઇને ગરમીનું પસાર થવું તે.

ઉષ્ણતાવહન=રજકણોમાં થઇને ગરમીનું પસાર થવું તે.

આંદોલન=(આંદોલ=ડોલાવવું+અન)
=હાલ્યા કરવું તે; ગતિ; હાલ-
વાની ક્રિયા.

સવાલ—સેટિઝેડ ઉષ્ણતામાપક યંત્રમાં બરફ, સીસું, રૂપું, તથા સોનું કેટલે અંશે ઓગળે છે? બરફનું પાણી થતી વખતે ઉષ્ણતા-માપક યંત્ર પર ગરમીની અસર શા માટે જણાતી નથી? તે ગરમી કયા કામમાં ખર્ચે છે અને તેને કેવી ગરમી કહે છે? વરાળની છુપી ગરમી સમજાવો. પાણીને સો અંશ ગરમ કરવાનો સહેલો પ્રયોગ કહો. કૃતિમ ઠંડી ઉત્પન્ન કરી પાણીનું બરફ કયા નિયમે બનાવવામાં આવે છે તે કહો. માથું દુખતું હોય ત્યારે કોલેનવોટરના અથવા ઠંડા પાણીનાં પોતા શા માટે મૂકે છે? કુળમાંનું પાણી શા કારણથી ઠંડું રહે છે?

પાઠ ૮૭.

સ્વપ્રકાશક=(સ્વ+પ્રકાશક)=પોતાની
અળે પ્રકાશનાર; જે પદાર્થમાંથી
પ્રકાશ નીકળે છે તે. જેવા કે સૂર્ય
દીવો, બળતા પદાર્થ વગેરે
અરપ્રકાશક=(અર+પ્રકાશક)=બીજાના

પાઠ ૮૬.

દ્રાવણ=ઓગાળવું

દ્રાવણખિંદુ=ઓગાળવાની હલતું ખિંદુ
આંદોલી=હાલી

કૃતિમ=બનાવટી

અભ્યાસ=મનન; અધ્યયન

ઉષ્ણતાખિંદુ=ગરમીનું ખિંદુ
નિકટ=પાસે

કોલેનવોટર=એક અંગ્રેજી દવા

તેજથી પ્રકાશનાર, જેવા કે ચંદ્રમા,
કાચ, લાકડું, માટી વગેરે
પરાવર્તન પામી=(પરા=પાછું+વર્ત
=વળવું+અન)=પાછો ફેંકાઇ
ત્વચા=આમડી
ચાનનંદુ=(ચાન+તંદુ) શરીરમાં

૧૦૨] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ૪ આના.

ઝીણા તાર જેવી મગજને ખબર | તેજસ્વી=પ્રકાશિત
પહોંચાડનારી નસો; જ્ઞાનરજ્જુ | બેદીને=અંદર પેસીને
કિરણ=સીધી લીટીમાં પડતો પ્રકાશ

સવાલ—અજવાળા ને ગરમીનું મોઢું મૂળ કયું? આંધળા માણસ શા માટે દેખી શકતા નથી? હરકોઇ પદાર્થ જેવા માટે કઈ કઈ ત્રણ ચીજો જોઈએ? જ. પદાર્થ, અજવાળું ને આંખ. સ્વપ્રકાશક અને પરપ્રકાશક પદાર્થો ગણાવો. પ્રકાશ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે? પ્રકાશનાં કિરણો સીધી લીટીમાં જાય છે એ વાત પ્રયોગથી સાબીત કરો. અપારદર્શક પદાર્થનો ઝોળો શા માટે પડે છે તે સમજાવો. છાયડામાં અને આપણા ઘરમાં પ્રકાશ જોઈ શકીએ છીએ તેનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૮૮.

ધાડાઇ=જાડાપણું; જાડાઇ
અસમાનતા=(અ+સમાન+તા)
સરખાપણું નહિ તે
અનિયમિત=(અ+નિયમ+મત)=
નિયમ વગર
વક્રીભવન=(વક્રી=વાંકું+ભવ=થવું+અન
)=એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાંથી
બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમાં

જતાં પ્રકાશના કિરણ વાંકા વળે છે તે
પ્રમાણુ=માપ
બેશ=સારી
પ્રતિબિંબ=(પ્રતિ+સામું+બિંબ=
આકાર)=સામે આકાર
ઉંઘી=અવળી; સામી
અસ્થિર=(અ+સ્થિર)=સ્થિર નહિ તે
અસમાન=(અ+સમાન=સરખી)
સરખી નહિ તે.

સવાલ—આરસી સુરજની સામી ધરવાથી આપણી મરજ પ્રમાણે કિરણો હરકોઇ દિશામાં શા કારણથી ફેરવી શકીએ છીએ? આરસીમાંથી કિરણો શા માટે પરાવર્તન પામે છે? અપારદર્શક પદાર્થનું પ્રતિબિંબ શા કારણથી પડતું નથી? આરસીની સામે સીસાપેનની અણી ધરી પ્રતિબિંબ તરફ નજર કરીએ તો શું માલમ પડશે?

હિંદુસ્તાનની સા. જૂગાળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના. [૧૦૩]

પાઠ ૮૯.

રેખા=લીટી

બહુધા=ધણું કરીને

ક્ષિતિજ=પૃથ્વી ને આકાશ મળી

ગએલું બતાવનાર લીટી

વસ્તુતઃ=ખરી રીતે

પાઠ ૮૭, ૮૮, ૮૯, નો સાર—અજવાળા તથા ગરમીનું સૂચક સૂરજ છે. પ્રકાશના કિરણ વસ્તુઓ પર પડે છે, તે ત્યાંથી પાછા ફેંકાઈ આપણી આંખમાં પેસે છે, તેથી હરેક વસ્તુઓ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. હરકોઈ પદાર્થ જોવાને માટે તે પદાર્થ, અજવાળું અને આંખ એ ત્રણ જોઈએ. પ્રકાશના કિરણના ગુણ—(૧) પ્રકાશના કિરણ પરાવર્તન પામે છે. જે પદાર્થનાં પૃષ્ઠ ચળકતાં છે તે ઉપરથી પરાવર્તન ધણું થાય છે, ને આંખ પદાર્થ પરથી પરાવર્તન થોડું થાય છે. (૨) પાણી અને કાચ જેવા પારદર્શક પદાર્થમાંથી પ્રકાશ આરપાર જઈ શકે છે. પણ અપારદર્શક પદાર્થમાં તેમ થતું નથી, કેમકે ત્યાંથી કિરણો પાછા ફેંકાઈ બીજે રસ્તે ચાલ્યાં જાય છે. પ્રકાશના કિરણ દબાતા જાય તેમ સામેના પદાર્થનો ઓળો પડે છે. (૩) પ્રકાશના કિરણ એક જગાએથી બીજી જગાએ બહુ ઝડપથી જાય છે. પ્રકાશ એક સેકન્ડમાં એક લાખ ૮૬ હજાર મૈલ ચાલે છે. સૂર્યથી પ્રકાશને આવતાં ૮ મિનિટ લાગે છે, એની શોધ રીમર નામે ડેન્માર્કના ખગોળવેત્તાએ ઇ. સ. ૧૬૭૫માં કરી. (૪) હીરા વગેરે ચળકતા પદાર્થોમાં પેતાનું તેજ નથી, પણ બીજાનું તેજ તેમના ઉપર પડીને તે બધું પરાવર્તન પામે છે; તેથી તે વધારે ચળકતા જણાય છે. પ્રકાશના કિરણ આપણા મોં ઉપર પડીને ત્યાંથી પરાવર્તન પામી આરસીપર પડે છે ને ત્યાંથી પાછા પરાવર્તન પામી આપણી આંખમાં પેસે છે, તેથી આરસીમાં આપણું મોં દેખાય છે. પ્રકાશના કિરણનો પતન કોણ=પડતી વખતનો ખુણો

૧૦૪] મુખ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રત્યેક રાજ્યના આના.

અને પરાવર્તન કોણ=પાછા ફેરતી વખતે જે ખુણા થાય છે તે બરાબર હોય છે. (૫) પ્રકાશનાં કિરણ ત્રાંસી લીટીમાં જવાથી તેના આકાર સામેના પદાર્થ પર ઉઘો દેખાય છે, તેને લીધેજ પાણીમાં ઝાડની ટોચ નીચે અને થડ ઉચે જણાય છે. અથવા આરસીમાં જેમજે તો ડાબો ભાગ જમણી તરફ અને જમણો ભાગ ડાબી તરફ દેખાય છે. બીજું પરાવર્તન પામવાથી પદાર્થ મોટા પણ દેખાય છે. (૬) પ્રકાશનાં કિરણ વક્રીભવન પામે છે એટલે એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાંથી બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમાં જતાં પ્રકાશનાં કિરણ વાંકાં વળે છે. એજ કારણથી દીવાના કોડીઆમાં મૂકેલી સળી તથા પાણીમાં મૂકેલી લાકડી વાંકી જણાય છે. કારણ કે કોડીઆમાં જે સળી મૂકેલી છે, તેમાંથી નીકળતાં કિરણ દીવેલની બહાર સીધી લીટીમાં જતાં નથી પણ મરડાય છે તેથી સળી વાંકી જણાય છે. વક્રીભવનથી નાના પદાર્થ મોટા દેખાય છે અને આંધેનાં પદાર્થ પાસે જણાય છે. સૂક્ષ્મદર્શક ચંત્રમાં અથવા દૂરબીનમાંથી જેતાં પદાર્થ મોટા તથા પાસે દેખાય છે. વક્રીભવન થવાથી અજવાળાના કિરણનું પૃથકરણ થાય છે ને તેથી તેના સાતે રંગ જુદા જણાય છે.

પાઠ ૯૦.

અર=અંદરનો માવો; ગર્ભ

ધર્ષણવીજળી=એ પદાર્થોને ધસવાથી

જે વીજળી ઉત્પન્ન થાય છે તે

આકર્ષાય=ખેંચાય

સવાલ—ધર્ષણ વીજળી એટલે શું તે પ્રયોગ કરી સમજાવો. કયા કયા પદાર્થમાં વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે? કાચમાં વિદ્યુત વહેતી નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. વિરુદ્ધ ગુણુવાળી વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરી બતાવો. વિદ્યુતનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૧.

દે=પતંગની વચ્ચેની ઉભી ઘાંડી
ધનધોર=અંધારાએણું
ભંગ=નાશ
વિદ્યુતવાહક=(વિદ્યુત+વાહક)=જેમાં

થપને વીજળી ઝટ વહી શકે છે તે
સર્પાકાર=(સર્પ+આકાર) સાપના
જેવો ધાટ
ધારણુ=અટકળ; અનુમાન
ધ્વનિ=અવાજ

સવાલ—રાદળામાંથી વીજળીને નીચે ઉતારવા માટે ફેંકલીને શી યોજના કરી? વાતાવરણમાં વીજળી ક્યારે ક્યારે હોય છે એ બાબત કંઈ નિયમ છે? વીજળી ક્યારે પડે છે? મોટી ક્રમારતનો વીજળીથી બચાવ કરવાને શી ગોઠવણ કરેલી હોય છે? કેવા પદાર્થ પર વીજળી પડવાનો સંભવ વધારે છે? વીજળીનો ચમકારો પહેલો થાય છે ને ગર્જના મોટી સંભળાય છે તેનું કારણ શું?

સાર—વીજળી કોઈ પદાર્થ પર પડી નુકસાન કરે છે તેમ જોનાથી લાભ પણ લેવા છે. ૧) હલકી ધાતુપર કીમતી ધાતુ ચઢાવી શકાય છે. ૨) આગખેડ ચાલે છે. ૩) ભાગેલા વહાણના ખોખાં ફરીઆમાંથી ઉડાવી દે છે. ૪) પહાડ ફાડી રસ્તા બનાવે છે. ૫) લાખો ગાઉની ખબર ટુંક વખતમાં પહોંચાડે છે. ૭) આગગાદી ચાલે છે. ૮) છબી પડે છે. ૯) દીવા થાય છે. ૧૦) સંચાઓ જોની મદદથી ચલાવાય છે. વગેરે વગેરે.

પાઠ ૯૨.

નાવિક=(ના+વહાણ+ધક)=વહાણવટી; સુકાની ટંડેલ

અન્વય—(લોહ)ચુંબક લોહને નચવે (છે) (અને) ઉત્તર દિશામાં રાખે (છે); નાવિક હોકાયંત્રથી ખરેખર આશીશ દે (છે)

સમજાવતી—મોહચુંબક લોહને નચવે છે અને (હોકાયંત્રની સોયને) ઉત્તર દિશામાં રાખે છે; માટે હોકાયંત્રથી વહાણવાળા ખરેખર આશીશ દે છે.

૧૦૬] ગુજરાતની સા. બુગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના

લોહકાંત=લોહાને ખેંચનાર; લોહચુંબક	આભ=વાદળ
ચમક્યાણુ=એક જાતનું મટાડી સાથે મળી ગએલું લોહું	માલમ=કપ્તાનના હાથ નીચેના અમલદાર
આકર્ષણ શક્તિ=ખેંચાણ શક્તિ	ધર=હરકોષ વસ્તુ મૂકવા માટે અંદરથી પોલી જે વસ્તુ તે; ખોખું
ધુમરી=ચકરી	

સવાલ—લોહાને ખેંચવાનો ગુણ શેમાં હોય છે ? લોહાને આપણે એવો ગુણ આપી શકીએ છીએ તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. લોહચુંબકના કયા ભાગપર ચુંબક ગુણ હોય છે ? લોહચુંબકનો ગુણ કય દિશા તરફ વળી રહેવાનો છે, એ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હોકાયંત્રની શેષ આબથી કેટલા વર્ષપર ચંદ્ર અને જ્યારે એ ચંદ્ર નહોતું ત્યારે શી શી હરકોટો પડતી હતી ? હોકાયંત્રની રચના સમજાવો, જમીનપર વાપરવાનું હોકાયંત્ર અને દરીઆમાં વાપરવાનું હોકાયંત્ર એ બેમાં શું ફેર હોય છે ?

પાઠ ૯૩.

ધટના=મનાવટ
અદ્રશ્ય=દેખાય નહિ તેવું; ગુપ્ત
વહેર=ઝીણો ભુકો

ક્રિયિત=જરા જેટલો; થોડો
દહન=સળગવું તે; બળવું તે
સેદ્રિય=(સન્દ્રિય)=દ્રિયવાળા
અશ્વ=ભાગ

સવાલ—હવામાં ઓકિસજન શા પ્રમાણમાં છે ? હવામાં ઓકિસજન પાંચમા ભાગ જેટલો છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હવામાં બીજું કયું મુખ્ય તત્ત્વ છે ? નાઇટ્રોજનનો ગુણ કહો. હવા કયા કયા મુખ્ય તત્ત્વના સંયોગથી બનેલી છે ? હવામાં એ બે તત્ત્વ સિવાય બીજા કયા કયા પદાર્થો છે ? પાણીની વરાળ શા પ્રમાણમાં છે ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્લાસ શા પ્રમાણમાં છે ?

પાઠ ૯૪.

ધટકાવયવ=(ધટક=તત્ત્વ+અવયવ=ભાગ)=તત્ત્વનો ભાગ

ચેશી=ઝીણા તંતુ

તેભઅ=એસિડ

સોડાવોટર=(સોડા+વોટર=પાણી)=

સોડાવાળું પાણી

ઉચ્છ્વાસ=(ઉત્=ઉચો+શ્વાસ=દમ કાઢવો તે) દમ મૂકવો તે.

પૂર્તી=પૂરણી

ઉત્કૃષ્ટ=ધણું સારું; શ્રેષ્ઠ

સવાલ—ઑક્સિજનના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. નાઇટ્રોજનના ગુણ તથા ઉપયોગ ગણવો. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શું શું મળીને બનેલો છે? કાર્બોનિક એસિડ વાયુ હવા કરતાં ભારે છે તે તમે કાથી જાણ્યું? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કેને ફાયરો કરતા છે? પ્રાણીઓ શ્વાસમાં હવામાંથી શું લે છે તે શું બહાર કાઢે છે?

સાર—શીશીમાં દીવો બાળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, એજ શીશીમાં જો આપણે દીવો મૂકીએ તો તે હોલવાઇ જાય છે. કાર્બોનિક એસિડગ્યાસ એ ઝેરી હવા છે, પ્રાણીને તે કામનો નથી; પણ વનસ્પતિને તે ધણો જરૂરનો છે; પ્રાણીઓ જે વાયુ લે છે તે ઑક્સિજન. ઑક્સિજન વગર પ્રાણીઓ જીવી શકે નહિ, માટે એને પ્રાણુવાયુ પણ કહે છે. જો આપણે બરણીમાં ફેસ્ફરસ બાળીશું તો તેમાં ફેસ્ફરસ એસિડ બનશે અને તેમાંની હવામાંનો નાઇટ્રોજન તેમાં રહેશે. એ ફહન કિયાને મદદ કરતો નથી, અને એ જીવતાં પ્રાણીને ઉપયોગી નથી, વળી તેમાં ઉદરો મુકવાથી તેઓ તરત મરી જાય છે. એમાં સ્વાદ અને વાસ નથી. ઑક્સિજન વાયુ એકલો લેવાથી નુકસાન થાય છે કારણ કે તે બહુ જલ્દ છે, માટે તેને મંદ કરવાને નાઇટ્રોજન ઉપયોગી છે. જો તમે સ્ટેટપર ઉચ્છ્વાસ મૂકશો તો તે બીની મરે. એ ઉપરથી જણાય છે કે હવામાં પ્રાણીની વરાળ છે. જે હવામાં

૧૦૮] ચોથી ચોપડીના અર્થ સાઠ સાત આના.

પાણીની વરાળ ન હોય તો સધળી વનસ્પતિ સુકાઈ જાય અને પ્રાણીઓ મરી જાય. એને લીધેજ વનસ્પતિ લીલી રહે છે. યુનામાં નવસાર મેળવવાથી એમોનીઆ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. વાતાવરણમાં (હવામાં) ઓક્સિજન, નાઇટ્રોજન, કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ, પાણીની વરાળ ને એમોનીઆ હોય છે. ૧૦૦ ભાગ વાતાવરણ (હવા) માં ૨૧ ભાગ ઓક્સિજન, ૭૮ $\frac{૧}{૧૦}$ ભાગ નાઇટ્રોજન અને $\frac{૧}{૧૦}$ ભાગ કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ; પાણીની વરાળ, એમોનીઆ, અને ઝીણી રજ વગેરે હોય છે.

પાઠ ૯૫.

કાળજી=કલેજી; પેટમાંનું જમણી

તરફનું એક અંગ

બરોળ=પેટમાંની ડાબી બાજુની

ગાંઠ; તક્ષી; પ્લીહા

મૂત્રપિંડ=ગુરદા; પેટમાં રહેલી પિશા-

ઉદર=પેટ

[બની ગાંઠ

પ્રત્યક્ષ=ખુલ્લી

પરોક્ષ=અદ્રશ્ય; ગુપ્ત

પિત્તાશય=(પિત્ત+આશય=કેકાણું)

પિત્તને રહેવાનું કેકાણું; કાળજી

ચક્ર=કાળજી

આંતરડું=પેટના ડાબા છેડાથી ગાંડની

કુદી સુધીની નળીમાં નર્ક રહે છે

અને જેમાંથી નર્ક નીચે ઉતરે છે તે;

રતુમડા=રતાશ પડતો [મળનળી

કેષો=શરીરમાં પાંચ, ઘર કદખ્યા

છે તે (પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય, આનંદમય, અન્નમય)

માતાખર=ઘાડું ને મેલું

પિત્ત=કાળજીમાં લોહીથી જુદો

પડેલો પીળો પ્રવાહી પદાર્થ

દાર=આરણ્ય; રસ્તા; કાણું

માંસરસ=માંસગોળમાંથી નીકળેલો

રસ; જેમાંથી માંસ બને છે તે

શર્કરા=ખાંડ; સાકર

બેચેની=ઉદાસી; અસુખ

ગંભીર=ભયંકર

અંતર્ગોળ=માંહેથી ગોળ

ગુરદા=મૂત્રપિંડો

રગસીઆ=લાંબો વખત પહેલે એવા

પાઠ ૯૬.

મુકાબલો=સરખામણી

પ્રકાશમાન=(પ્રકાશ+માન)=તેજસ્વી

સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ વ્યાના. [૧૦૯

પ્રકાશિત=તેજોમય [પ્રકાશનું ઢાંકણ] ઢાંકણ. [જોનું ઢાંકણ]
 તેજવરણ=(તેજ+આવરણ=ઢાંકણ) મુકટાવરણ=(મુકટ+આવરણ)=કિર-
 રંગાવરણ=(રંગ+આવરણ) રંગનું વિલક્ષણ=નવાઈ જેવા

સવાલ—પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો આલો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ કેટલા ગણો મોટો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ જેટલા ઘણો મોટો છે તેટલા ગણો ભારે છે કે નહિ ? અને નહિ તો તેનું કારણ શું ? સૂર્ય પોતાની ધરીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં ફરી વળે છે ? તેજવરણ સિવાય બીજા આવરણ છે કે નહિ અને છે તો કયા કયા ? રંગાવરણ શેનું બનેલું હોય છે ? મુકટાવરણ શેનું બનેલું છે ? એ આવરણો દેખતાં કેમ નથી ? એ આવરણો ક્યારે દેખી શકાય છે ?

પાઠ ૯૭.

કળા=ચંદ્રબિંબનો ૧૬મો ભાગ; તેજ. સૂર્યઅહણુ=જ્યારે સૂર્ય અને પૃથ્વી એ બેની વચ્ચે ચંદ્ર આવે છે ત્યારે ચંદ્રની છાયા પૃથ્વી ઉપર પડવાથી પૃથ્વીના લોકોને સૂર્ય દેખાતો નથી. (એ અમાસે થાય છે) કેમકે તેજ દિવસે સૂર્ય, ચંદ્ર અને પૃથ્વી એ ત્રણે સીધી લીટીમાં આવે છે સૂર્યઅહણુ ત્રણ જાતનું થાય છે (૧) ખાસ, (૨) કંઠણાકાર, (૩) ખડીત.

અહણુ=(અહ=સેવું+અન=ક્રિયા બ-
 તાવનાર પ્રત્યય)=આકાશમાં એક પદાર્થનો છાયો બીજા પદાર્થપર પડે છે ત્યારે તે બીજા પદાર્થનું અહણુ થયું કહેવાય છે.

ધૂમકેતુ=પુછડીઓ તારો

વજ્રાંશ=(વજ્ર=છ+અંશ) છઠ્ઠો ભાગ

નિરીક્ષક=ધારી ધારીને જોનાર

નિરીક્ષણુ=ધારી ધારીને જોવું તે

સેંટિગ્રેડ=સો અંશનું ગરમીમાપકનું

અમાસ=સંસ્કૃત અમાવસ્યા ઉપરથી

(અમા=સાથે+વસ=રહેવું)

સવાલ—ચંદ્રને પૃથ્વીનો અહ શા માટે કહે છે ? ચંદ્ર પૃથ્વીની આસપાસ કેટલા દિવસમાં એક ફેરો ફરી વળે છે ? ચંદ્રનો અર્ધોજ

આમ આપણને શા માટે જ દેખાય છે ? ચંદ્રની કળા સમજાવવા માટે શો પ્રયોગ કરશો ? એ પ્રયોગ કરી બતાવો. સૂર્યગ્રહણ અને ચંદ્ર-ગ્રહણ થવાનાં કારણ કહો. ચંદ્ર, પૃથ્વીથી કેટલે અંતરે છે ? ચંદ્રમાં કરતાં પૃથ્વીનું વજન કેટલા ગણું છે ? પૃથ્વીપર જે પદાર્થનું વજન ૬ શેર થાય તેજ પદાર્થ ચંદ્રમાં લઈ જવાથી તેનું કેટલું વજન થશે અને શા કારણથી ? ચંદ્રને દુરબીનમાંથી જોવાથી તેમાં શું શું દેખાય છે ? ચંદ્રમાં કેટલા દિવસનો દહારો ને કેટલા દિવસની રાત હોય છે ? આપણા જોવામાં જેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ આવે છે તેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ ચંદ્રમાં કેમ જીવી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮.

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીને

ફરવાનો માર્ગ

મુખ્ય ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરનાર

ગ્રહ; એ આઠ છે. (૧) પૃથ્વી.

૨) બુધ. ૩) શુક્ર. ૪) મંગળ. ૫)

બૃહસ્પતિ. ૬) શનિ. ૭) યુરેસ.

૮) નેપ્ચ્યુન.

ખગોળવેત્તા=(ખ=આકાશ+ગોળ=

ગોળાના વદ=ગણવું+તા=પણું)=

આકાશ સંબંધી જ્ઞાન ધરાવનાર

અવગણના=(અવ+ગણના=ગણતરી)

=તીરસ્કાર

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કયા કયા ગ્રહો ફરે છે ? અંદરના ને બહારના ગ્રહોનાં નામ દો. કયા બે ગ્રહો દેખાતા નથી અને શા કારણથી ? કયા દેશમાં બુધને જોવાનું અધરું છે ? બુધ અને શુક્ર સૂર્યથી કેટલે દૂર છે અને તેઓ સૂર્યની આસપાસ કેટલા વખતમાં ફરી રહે છે ? બુધનો અને શુક્રનો દિવસ કેટકેટલા કલાકનો છે ? આપણી પૃથ્વીથી શુક્ર વધારેમાં વધારે ને ઓછામાં ઓછો કેટલો દૂર છે ? આપણે ત્યાંની સાધારણ હવા કરતાં શુક્રની હવા શા કારણથી વધારે ગરમ હોવી જોઈએ ? આપણી પૃથ્વીપર જેમ ઋતુ બેદ થાય છે તેમ શુક્ર પર થતાં હશે કે નહિ ? (સમાપ્ત)

❖ ધોરણવાર પુસ્તકોની યાદી ❖

❖ આઠવર્ગ માટે આઠવર્ગની નોટ બે આના. ❖

આઠવર્ગીનો ડિક્ટેશન શિક્ષક બે આના
આઠવર્ગનો સુખગણિત શિક્ષક દોઢ આનો

❖ પહેલા ધોરણ માટે પહેલીના અર્થ અઢી આના. ❖

પહેલી ચોપડીનો ડિક્ટેશન શિક્ષક રા. આના.
પહેલા ધોરણનો સુખગણિત શિક્ષક ૧.૫ આના.

❖ બીજા ધોરણ માટે બીજાના અર્થ ચાર આના. ❖

બીજા ચોપડીનો ડિક્ટેશન શિક્ષક ૩ આના.
બીજા ધોરણનો સુખગણિત શિક્ષક બે આના.
મુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો ભૂગોળ શિક્ષક ૩ આના.
આઠ ગરબાવળીની નોટ બે આના.

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રજીનાં મનોચત્ર પાંચ આના.

❖ ત્રીજા ધોરણ માટે ત્રીજાના અર્થ પાંચ આના. ❖

ત્રીજા ચોપડીનો ડિક્ટેશન શિક્ષક ત્રણ આના.
ત્રીજા ધોરણનો સુખગણિત શિક્ષક રા. આના.
મુરત જિલ્લાનો નકશો પાંચ આના.

મુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.

ચોથા ધોરણ માટે ચોથીના અર્થ સાડા સાત આના.
ચોથી ચોપડીનો ડિકટેશન શિક્ષક ચાર આના.
ચોથી ચોપડીનો મુખગાણિત શિક્ષક ચાર આના.
મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ઠા આના.
હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

પાંચમી ચોપડીનો ડિકટેશન શિક્ષક ચાર આના.
પાંચમા ધોરણનો મુખગાણિત શિક્ષક ચાર આના.
પાંચમીના અર્થ રૂા. ૦-૮-૦ | કન્યા ૧લીના અર્થ ૦-૪-૦
છઠ્ઠીના અર્થ રૂા. ૦-૮-૦ | કન્યા ૨જીના અર્થ ૦-૫-૦
સાતમીના અર્થ રૂા. ૦-૧૦-૦ | કન્યા ૩જીના અર્થ ૦-૬-૦.

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લા નો

ત્રિવેદી વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લા નો

“ડિકટેશન શિક્ષક દરેકના ત્રણ આના.”

ત્રિવેદી વાચનમાળા સાતે પુસ્તકના અર્થ તૈયાર છે.

સુંદરજી કૃત નવી પહેલીના અર્થ ખે આના.

પત્ર વ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવો.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ,

“મુખગાણિત શિક્ષક” વગેરેના કર્તા. શાહપોર - મુરત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

બ્રિટિશશાળા માટેની ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થ.

પુસ્તક ૧ લાના ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ બના ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ ફાના ૦-૬-૦
પુસ્તક ૩ બના ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ થાના ૦-૭-૦	

—: વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સોના અર્થો :—

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	પાંચમીના અર્થ ૦-૮-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦
બીજીના „ ૦-૪-૦	કન્યા ૧લીના „ ૦-૪-૦
ત્રીજીના „ ૦-૫-૦	કન્યા ૨જીના „ ૦-૫-૦
ચોથીના „ ૦-૭-૬	કન્યા ૩જીના „ ૦-૭-૧

“ડિક્ટેશન શિક્ષક”

બાળપોથીનો ૦-૨-૦	ત્રીજીનો ૦-૩-૦
પહેલીનો ૦-૨-૬	ચોથીનો ૦-૪-૦
બીજીનો ૦-૩-૦	પાંચમીનો ૦-૪-૦

દરેક ધોરણના “મુખ્યગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે.

હિંદુસ્તાનની સાઠ ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.
મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧ આના.

સુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” વગેરેના કર્તા. શાહપોર—સુરત

